

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gül Fidan APAYDIN

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE UYUM SÜRECİNDE
ZEYTİNYAĞI İHRACATI İÇİN GEREKLİ STANDARDİZASYON,
KALİTE VE BELGELENDİRME ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

Danışman

Prof.Dr.Fulya SARVAN

**SE. FÜREMLİCİLİK KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

İşletme Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

122536

122536

Antalya-2002

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından İşletme Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Prof. Dr. Fulya SARVAN

Üye (Danışman): Prof. Dr. Fulya SARVAN

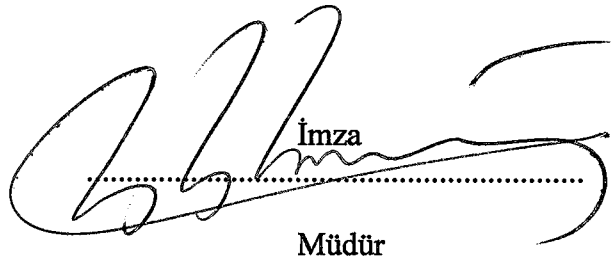
Üye: Prof. Dr. JAVİD TECELİOĞLU

Üye: Doç. Dr. Şafak AKSOY

Üye:

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

İmza
Müdür

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TABLolar LİSTESİ	vI
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vII
GRAFİKLER LİSTESİ.....	vIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
ÖZET	X
ABSTRACT	XI
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: TEMEL KAVRAMLARIN TANITILMASI.....	4
1.1. AVRUPA BİRLİĞİ	4
1.1.1. Kuruluş Amacı ve Tarihçesi	4
1.1.2. Avrupa Birliği Toplulukları.....	5
1.1.3. Avrupa Birliği'nin Genişlemesi.....	5
1.1.4. Avrupa Birliği Topluluklarının Organları	7
1.1.4.1. Temel Yapıyı Oluşturan Organlar	7
1.1.4.1.1. Topluluklar Konseyi.....	7
1.1.4.1.2. Topluluklar Komisyonu.....	7
1.1.4.1.3. Topluluklar Parlamentosu.....	7
1.1.4.1.4. Avrupa Adalet Divanı ve Asliye Mahkemesi.....	8
1.1.4.1.5. Ekonomik ve Sosyal Komite	8
1.1.4.1.6. Bölgeler Komitesi.....	8
1.1.4.1.7. Sayıştay.....	8
1.1.4.2. Yardımcı Organlar	9
1.1.4.2.1. Avrupa Yatırım Bankası (AYB).....	9
1.1.4.2.2. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi (AMBS) ve Avrupa Merkez Bankası	
1.1.4.2.3. Avrupa Denetçiliği (Ombudsman) Kurumu.....	9
1.1.5. Avrupa Birliği Politikaları	9
1.1.5.1. Ortak Tarım Politikası	9
1.1.5.2. Ortak Ticaret Politikası.....	10
1.1.5.2.1. Gümrük Birliği ve Ortak Gümrük Tarifesi (OGT).....	11
1.1.5.3. Ortak Rekabet Politikası	12
1.1.5.4. Diğer Ortak Politikalar	12

1.2. TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİ	
SÜRECİ.....	13
1.2.1. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri.....	13
1.2.1.1. Ortaklık İlişkisinin Kurulması ve Ankara Anlaşması.....	13
1.2.1.2. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Başvurusunda Gümrük Birliği'ne Kadar Olan Gelişmeler.....	14
1.2.1.3. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Başvurusunda Gümrük Birliği Sonrasında Yaşanan Gelişmeler.....	14
1.2.2. Türkiye'nin Gümrük Birliği Süreci.....	15
1.2.2.1. Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	16
1.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE STANDARDİZASYON, KALİTE VE	
BELGELENDİRME.....	18
1.3.1. Avrupa Birliği'nde Tek Pazar ve Malların Serbest Dolaşımı.....	18
1.3.2. Avrupa Birliği'nde Teknik Engeller Sorunu.....	20
1.3.2.1. Avrupa Birliği'nde Teknik Mevzuat.....	22
1.3.2.2. Avrupa Birliği'nde Standardizasyon ve Standartlar.....	24
1.3.2.3. Avrupa Birliği'nde Kalite ve Belgelendirme.....	26
1.3.2.3.1. Avrupa Birliği'nde Güvenilirliğin Onaylanması (Akreditasyon).....	27
1.4. ZEYTİNYAĞI SEKTÖRÜ.....	30
1.4.1. Zeytinyağının Tanımı ve Özellikleri.....	30
1.4.2. Zeytinyağının Sınıflandırılması.....	30
1.4.3. Zeytinyağı Üretim Teknolojisi	31
1.4.4. Zeytinyağının Depolanması ve Muhafazası	34
1.4.5. Zeytinyağının Ambalajlanması.....	34
1.4.6. Dünyada Zeytinyağı Sektörü	35
1.4.6.1. Üretim	35
1.4.6.2. Tüketim.....	37
1.4.6.3. İhracat	40
1.4.6.4. İthalat	41
1.4.6.5. Stoklar.....	43

2. BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN ZEYTİNYAĞI İHRACATI AÇISINDAN KALİTE, BELGELENDİRME VE STANDARDİZASYON ÇALIŞMALARININ İNCELENMESİ.....	45
2.1. TÜRKİYE’DE ZEYTİNYAĞI SEKTÖRÜ.....	45
2.1.1. Üretim.....	45
2.1.2. Tüketim.....	49
2.1.3. İhracat.....	51
2.1.4. İthalat.....	57
2.1.5. Stoklar.....	58
2.2. AVRUPA BİRLİĞİ’NDE ZEYTİNYAĞI İLE İLGİLİ UYGULAMALAR VE İLGİLİ BELGELER.....	59
2.2.1. Avrupa Birliği’nde Zeytinyağı Temel Mevzuatı.....	59
2.2.1.1. Tek Fiyat Sistemi.....	60
2.2.1.2. Üretim ile İlgili Uygulamalar.....	61
2.2.1.2.1. Üretime Yönelik Destek.....	61
2.2.1.2.2. Müdahale Görevini Üstlenen Aracı Kurumlar.....	62
2.2.1.2.3. Üretici Örgütleri.....	62
2.2.1.2.4. Zeytin Yetiştiricisi Üye Devletlerdeki Zeytin Dosyalarının Derlenmesi.....	62
2.2.1.2.5. Zeytin Ürünlerinin Kalitelerinin Yükseltilmesi.....	63
2.2.1.2.6. Zeytinlerin Depolanması.....	63
2.2.1.3. Tüketim ile İlgili Uygulamalar.....	64
2.2.1.3.1. Tüketim Yardımları.....	64
2.2.1.3.2. Tüketici için piyasaya sunulan zeytinyağı ürünlerinin etiketlenmesi ve reklamı.....	64
2.2.1.4. Ticaret ile İlgili Uygulamalar.....	65
2.2.1.4.1. Zeytinyağının Tanımı ve Sınıflandırılması.....	65
2.2.1.4.2. Üçüncü Ülkelerden İthalat.....	67
2.2.2. İlgili Belgeler.....	68
2.2.2.1. EN-ISO 9000 Kalite Yönetim Standartlar Serisi.....	68
2.2.2.2. EN-ISO 14000 Çevre Yönetim Standartları Serisi.....	71
2.2.2.3. HACCP Belgesi.....	74

	<u>Sayfa</u>
2.3. ZEYTİNYAĞI İHRACATI İLE İLGİLİ TEKNİK ENGELLER.....	76
2.3.1. Türkiye’de Standardizasyon ve Standartlar.....	76
2.3.2. Türkiye’de Kalite ve Belgelendirme.....	77
2.3.3. Teknik Engellerin Ortaya Konulması.....	82
2.3.3.1. Zeytinyağı Standardı ile İlgili Engeller.....	82
2.3.3.2. Kaliteye Yönelik Engeller.....	86
2.3.3.3. Belgelendirmeye Yönelik Engeller.....	88
2.4. ZEYTİNYAĞI İHRACATI İLE İLGİLİ UYUM ÇALIŞMALARI.....	89
2.4.1. Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi.....	89
2.4.2. Standardizasyon ve Teknik Uyum Komitesi Kurulması.....	93
2.4.3. Türk Akreditasyon Kurumunun Kurulması.....	93
2.4.4. Ulusal Metroloji Enstitüsü’nün Kurulması.....	94
2.4.5. Türkiye’de Uyumlaştırmaya Yönelik Çalışan Kurumlar.....	94
2.4.5.1. Türk Standartlar Enstitüsü (TSE).....	94
2.4.5.2. İGEME.....	95
2.4.5.3. Çevre Bakanlığı.....	96
2.4.5.4. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı.....	96
2.4.5.5. KOSGEB.....	96

3. BÖLÜM: TÜRK ZEYTİNYAĞI SEKTÖRÜ İLE İLGİLİ BİR ALAN

ARAŞTIRMASI.....	100
3.1.ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ.....	100
3.1.1. Araştırmanın Amacı.....	100
3.1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları.....	101
3.1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	101
3.1.3.1. Veri Toplama Aracı.....	103
3.1.3.2. Örneklemenin Tespiti.....	103
3.1.3.3. Veri Toplama Süreci.....	103
3.1.3.4. Veri Analiz Teknikleri.....	104
3.2.ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMU.....	104
3.2.1. Firmaların Zeytinyağı Üretimi ve İhracatı ile İlgili Bulgular.....	105
3.2.2. Firmaların Zeytinyağı İhraç Pazarları ile İlgili Bulgular.....	106
3.2.3. Firmaların Üretim Standardı, Kalite ve Belgelendirme ile İlgili Bulgular.....	108
3.2.4. Firmaların İhracatta Karşılaştığı Engeller ile İlgili Bulgular.....	111
3.2.5. Firmaların Almış Olduğu Belgelerin Sonuçları ile İlgili Bulgular.....	114
3.2.6. Firma Bilgileri ile İlgili Bulgular.....	115
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA.....	122
EK.....	128
ÖZGEÇMİŞ	

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1.	Avrupa Topluluğu'nun genişleme süreci ve Topluluğa tam üyelik başvuruları.....	6
Tablo 1.2.	Zeytinyağı türlerinin yabancı dil karşılıkları.....	31
Tablo 1.3.	Dünya zeytin üretim bölgeleri.....	35
Tablo 1.4.	Ülkeler itibariyle dünya zeytinyağı üretimi.....	36
Tablo 1.5.	Ülkeler itibariyle dünya zeytinyağı tüketimi.....	37
Tablo 1.6.	Ülkeler itibariyle dünya zeytinyağı ihracatı.....	41
Tablo 1.7.	Ülkeler itibariyle dünya zeytinyağı ithalatı.....	43
Tablo 2.1.	Türkiye'de zeytinyağı farika sayısı ve kapasite kullanımı.....	45
Tablo 2.2.	Türkiye'de zeytin üretim bölgeleri.....	46
Tablo 2.3.	Türkiye'nin zeytin ağaç sayısı, kapladığı alan ve zeytin üretimi.....	46
Tablo 2.4.	Türkiye'nin sezonlar itibariyle zeytinyağı ihracatı.....	52
Tablo 2.5.	Türkiye'nin yıllar itibariyle çeşitlere göre zeytinyağı ihracatı.....	53
Tablo 2.6.1.	Ülkeler itibariyle zeytinyağı ihracatımız.....	55
Tablo 2.6.2.	Ülkeler itibariyle zeytinyağı ihracatımız.....	56
Tablo 2.7.	Türkiye'nin yıllar itibariyle zeytinyağı ithalatı.....	57
Tablo 2.8.	Avrupa Birliği'nin zeytinyağı ile ilgili uygulamaları.....	65
Tablo 2.9.	Avrupa Birliği'nin zeytinyağı türleri, bunların serbest yağ asit miktarları, 1966.....	66
Tablo 2.10.	Avrupa Birliği'nin zeytinyağı türleri, bunların serbest yağ asit miktarları, 1992.....	66
Tablo 2.11.	Avrupa Birliği'nin zeytinyağı türleri, bunların serbest yağ asit miktarları, 2001.....	67
Tablo 2.12.	Zeytinyağı G.T.İ.P. numaraları.....	67
Tablo 2.13.	TSE 341 yemeklik zeytinyağı standardına göre zeytinyağlarının türleri ve bunların serbest yağ asidi miktarları.....	83
Tablo 2.14.	Avrupa Birliği'nin zeytinyağı türleri, bunların serbest yağ asit miktarları, 2001.....	84
Tablo 2.15.	Zeytinyağı ihracatı ile ilgili teknik engeller.....	98

Tablo 3.1.	Firmaların üretimlerini uygun olarak gerçekleştirdikleri standartlar.....	108
Tablo 3.2.	Firmaların Avrupa Birliği zeytinyağı standardını izleme derecesi.....	108
Tablo 3.3.	Firmaların ihracatta karşılaştıkları teknik engeller.....	112
Tablo 3.4.	Firmaların üretim standartları ile standartların farklılığından oluşan teknik engelin ilişkisi.....	112
Tablo 3.5.	Firmaların Avrupa Birliği standardını izleme derecesi ile standartların farklılığından oluşan teknik engelin ilişkisi.....	113
Tablo 3.6.	Firmaların yaptıkları deney ve analizlerin kontrolü ile deney ve analizlerin tekrarlanmasından oluşan teknik engelin ilişkisi.....	113
Tablo 3.7.	Firmaların ihracatta karşılaştıkları fiziki ve mali engeller.....	114
Tablo 3.8.	Firmaların aldıkları ISO 9000 belgesinin sonuçları.....	115
Tablo 3.9.	Firmaların kuruluş yerleri.....	116
Tablo 3.10.	Firmaların kuruluş kapasiteleri.....	116
Tablo 3.11.	Firmalarda yabancı sermayenin toplam sermayeye oranı.....	117
Tablo 3.12.	Firmaların mülkiyet yapıları ile Avrupa Birliği ile olan teknolojik bağlantılarının ilişkisi.....	117

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1.	Akreditasyon ve belgelendirme arasındaki ilişki.....	28
Şekil 2.1.	Türkiye’de uygunluk değerlendirmesi.....	81

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa

Grafik 1.1.	Sezonlar itibariyle dünya zeytinyağı üretimi.....	37
Grafik 1.2.	Sezonlar itibariyle dünya zeytinyağı tüketimi.....	38
Grafik 1.3.	Sezonlar itibariyle dünya zeytinyağı ihracatı.....	40
Grafik 1.4.	Sezonlar itibariyle dünya zeytinyağı ithalatı.....	42
Grafik 1.5.	Sezonlar itibariyle dünya zeytinyağı stoku.....	44
Grafik 2.1.	Sezonlar itibariyle Türkiye’nin zeytinyağı üretimi.....	49
Grafik 2.2.	Sezonlar itibariyle Türkiye’nin zeytinyağı tüketimi.....	50
Grafik 2.3.	Sezonlar itibariyle Türkiye’nin sezon sonu zeytinyağı stokları.....	58
Grafik 3.1.	Firmaların ihraç ettiği zeytinyağı türleri.....	105
Grafik 3.2.	Firmaların zeytinyağı ihracatını gerçekleştirme süreleri.....	105
Grafik 3.3.	Firmaların ihracat faaliyetlerini gerçekleştirme biçimleri.....	107
Grafik 3.4.	Firmaların ihraç ettikleri zeytinyağının marka durumları.....	107
Grafik 3.5.	Firmaların sahip oldukları/ olacakları belge durumları.....	109
Grafik 3.6.	Firmaların kaliteyi arttırmaya yönelik faaliyetleri.....	111
Grafik 3.7.	Firmaların Avrupa Birliği’ne yönelik bilgi aldığı kurum ve kuruluşlar.....	111
Grafik 3.8.	Avrupa Birliği pazarında ihracat artırıcı faktörler.....	115
Grafik,3.9.	Firmaların kuruluş tarihleri.....	116

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AMBS	Avrupa Merkez Bankaları Sistemi
AYB	Avrupa Yatırım Bankası
CE	Avrupa normlarına uygunluk (Conformite Europe'enne)
CEN	Avrupa Standardizasyon Teşkilatı
CENELEC	Avrupa Elektronik Standardizasyon Komitesi
DPM	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
EN	Avrupa Standardı
ENV	Avrupa Ön Standardı
ETSI	Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsü
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
G.T.I.P.	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
HD	Harmonize Standartlar
ISO	Uluslararası Standardizasyon Örgütü
İGEME	İhracatı Geliştirme Merkezi
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OTP	Ortak Tarım Politikası
TS	Türk Standardı
TSE	Türk Standartlar Enstitüsü
UZK	Uluslararası Zeytinyağı Konseyi

ÖZET

Bu tez çalışması, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde zeytinyağı ihracatının geliştirilmesine katkıda bulunacak standardizasyon, kalite ve belgelendirme konularının ele alınarak teknik engellerin ortaya konulması ve uyum sürecinin önemli adımlarının belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde kalite, belgelendirme ve standardizasyon ihracatçı firmaların Avrupa Birliği pazarında rekabet etmesine ve ihracatın geliştirilmesine önemli ölçüde katkı sağlayacak konulardır. Kalite, belgelendirme ve standardizasyon faaliyetlerinin uyumlu olması; uluslararası ticaretin engel yaratacak yapıya dönüşmesinin önlenmesi, ticaret hacminin artırılması, ihracatı yapılan ürünlerin dış ülkelerdeki prestijinin korunması ve bir ülkede yapılan işlemlerin (deney, belgelendirme) ihracat yapılan ülkede tekrarlanmasını ortadan kaldırması gibi nedenlerden dolayı önemlidir.

Yapılan çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Temel kavramların yer aldığı birinci bölüm, Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği, Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri ve Türkiye'nin Gümrük Birliği süreci, kalite, belgelendirme ve standardizasyon ile dünya zeytinyağı sektörünün tanıtılmasını içermektedir. İkinci bölüm, Türkiye'nin zeytinyağı ihracatı açısından kalite, belgelendirme ve standardizasyon çalışmalarının incelenmesi amacıyla, Türkiye zeytinyağı sektörünün tanıtılması, zeytinyağı ihracatı ile ilgili teknik engellerin ortaya konulması ve uyum çalışmalarından oluşmaktadır. Üçüncü bölümde ise, Türk zeytinyağı sektörü ile ilgili bir alan çalışması yer almaktadır.

Yapılan alan çalışması keşfedici ve tamamlayıcı bir araştırma modeli üzerine kurulmuş olup, araştırmanın evrenini Türkiye'de zeytinyağı üretimi ve ihracatı yapan 35 firma oluşturmaktadır. Alan çalışmasında veri toplama aracı olarak anket formları geliştirilmiştir ve bunların geri dönüş oranı % 77 olarak gerçekleşmiştir. Araştırma bulguları, firmaların zeytinyağı üretimi ve ihracatı, ihraç pazarları, üretim standartları ile kalite ve belgelendirme çalışmaları, ihracatta karşılaştıkları engeller, belgelendirme sonuçları ve firma bilgileri olmak üzere altı başlık altında toplanarak değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

The objective of this thesis was to display the technical obstacles and to determine the important steps in the harmonization period of Turkey to European Union. With this objective, the topics of quality, certification and standardization, which improve the exportation of olive oil were taken into consideration.

Quality, certification and standardization are the important topics which help exporting firms to compete in the European Union markets and increase export volume in the harmonization period of Turkey to the European Union. Conformity of quality, certification and standardization have great significance since they remove obstacles in international trade, increase trade volume, protect the prestige of exported goods in foreign markets and prevent the repetition of control procedures (experiment, certification) in the importer country.

The study consists of three parts. The first part deal with the basic concepts of European Union and Customs Union, Turkey's relations with European Union, Customs Union period of Turkey, quality, certification and standardization and current position of world olive oil sector. The second part includes the presentation of Turkey's olive oil sector, showing the technical obstacles related with olive oil exportation, and harmonization studies for the purpose of examining in detail the quality, certification and standardization efforts. A field study about the Turkish olive oil sector forms the third part of the research.

The field study was built on an exploratory and descriptive model and the population of the survey consisted of 35 firms which both produce and export olive oil in Turkey. Questionnaires were developed as a means of data collection and reply rate was % 77. The research findings were discussed and evaluated under six topics – the olive oil production and exportation of the firms, exporting markets, production standards, quality and certification facilities, the obstacles faced in export, certification results and information of firms.

GİRİŞ

Avrupa Birliđi dūřünel kökeni XIX. Yüzyıla dayanan ve ekonomik açıdan değerlendirildiğinde mal ve hizmet ticareti ile sermaye hareketlerinin serbestleşmesi olarak tanımlanabilecek bir birleşmedir. Avrupa Birliđi'nin ana amacı, üye ülkeler arasında ortak pazarın kurulması ve üye olan ülkelerin ekonomi politikalarının zamanla birbirine yaklaştırılmasıdır. Böylece tüm topluluk üye ülkelerinde ekonomik etkinliklerin uyumlu geliştirilmesi, sürekli ve dengeli yayılması, istikrarın artması, topluluk ülke hakları hayat seviyesinin yükseltilmesi ve ülkeler arasında daha sıkı bir işbirliği geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkileri, 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile başlamıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik müzakereleri hala devam etmekte olup, 1 Ocak 1996 tarihinde imzalanan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile tarafların ekonomi politikaları arasındaki uyumun geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Avrupa Birliği'nde malların serbest dolaşımı ve tek pazarın oluşturulması, Ortak Tarım Politikası'nın temel ilkelerinden biri olarak üye ülkelerde malların serbest dolaşımını engelleyen tüm kısıtların ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Tek pazar oluşumu, mamul kalitesi, rekabet ve pazarda çeşitlilik, üçüncü taraf güveni, güven ortamı, tek belgelendirme ile kabul görmesi, kalite sistemleri ve karşılıklı tanıma konularını ilgilendirmektedir.

Tek pazarın gerçekleşmesinin ve malların serbest dolaşımının önündeki engeller, fiziki, mali ve teknik engeller olmak üzere üç ana başlıkta sınıflandırılmaktadır. Fiziki engeller, Topluluğun coğrafi sınırlarının üye ülkeler arasında kalan kesimlerindeki gümrük kapılarında uygulanan fiziki kontrolleri içerirken, mali engeller üye ülkelerin katma değer vergileri tahsilatını denetlemek üzere aldıkları ve özellikle gümrük kapılarında yoğunlaştırdıkları tedbirlerden ileri gelen güçlükleri ilgilendirmektedir.

Malların, sermayenin, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımını ve tek pazar oluşumunu sınırlayan teknik engeller, ülkelerin teknik mevzuatı, standart ve standart uygulamaları ile kalite ve belgelendirme (uygunluk değerlendirmeleri) sistemlerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Teknik mevzuat, standartlar ile kalite ve belgelendirme faaliyetlerine uygun olarak üretim yapılması, üretimin rasyonelleştirilmesi, tüketicilerin ve çalışanların korunması, ürünlerin gerekli kalite kriterlerine uygun hale getirilmesi, kalitelerinin iyileştirilmesi ve doğal çevrenin korunmasını sağlamaktadır. Avrupa Birliği'nde firmalardan sağlıklı, emniyetli, çevreye zarar vermeyen ürünlerin üretilerek kalitenin yükseltilmesi ve rekabet gücünün artırılması istenmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde kalite, belgelendirme ve standardizasyon konuları ihracatçı firmaların Avrupa Birliği pazarında rekabet etmesine ve ihracatın geliştirilmesine önemli ölçüde katkı sağlayacak konulardır. Teknik engellerin varlığı ile yapılan ihracat, gidilen her ülkede yapılan işlemlerin (deney, analiz, belgelendirme) tekrarına sebep olmakta ve bu da zaman kaybı, maliyet artışı ve bazen de ihracat çabasının sonuçsuz kalmasına neden olmaktadır. İhracatta standardizasyon, kalite ve belgelendirme faaliyetlerinin uyumlu olması, uluslararası ticaretin engel yaratacak yapıya dönüşmesinin önlenmesi, ticaret hacminin artırılması, ihracatı yapılan ürünlerin dış ülkelerdeki prestijinin korunması, çevreye zarar vermeyen, sağlıklı ve emniyetli ürünler üretilerek rekabet gücünün artırılması gibi nedenlerden dolayı önemlidir.

Dünya zeytinyağı ticaretinde Türkiye, bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu Akdeniz iklimi özellikleri ile Avrupa Birliği ve Tunus'tan sonra üçüncü sırada gelmektedir. Dolayısı ile, zeytinyağı ticaretinde Avrupa Birliği ülkeleri Türkiye için hem büyük bir pazar oluşturmakta hem de diğer pazarlarda Türkiye'nin en büyük rakibi olmaktadır. Zeytinyağı üretimi ve ihracatında Avrupa Birliği gibi büyük ve önemli bir pazarda rekabet edebilmenin şartlarından birisi de standartlara uygun üretim yaparak, ürünlerin kalite, belgelendirme, çevre ve sağlık standartlarına uygunluğunun belgelendirilmesidir.

Bu görüşlerden yola çıkılarak hazırlanan bu tez çalışmasında, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde zeytinyağı ihracatının geliştirilmesine katkıda bulunacak dış ticarete standardizasyon, kalite ve belgelendirme konularının ele alınarak teknik engellerin ortaya konulması ve uyum sürecinin önemli adımlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Temel kavramların tanıtıldığı birinci bölüm, Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği, Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri ve Türkiye'nin Gümrük Birliği süreci, kalite, belgelendirme ve standardizasyon ile dünya zeytinyağı sektörünün tanıtılmasını içermektedir.

İkinci bölüm, Türkiye'nin zeytinyağı ihracatı açısından kalite, belgelendirme ve standardizasyon çalışmalarının incelenmesini amaçlamakta ve Türkiye zeytinyağı sektörünün tanıtılması, zeytinyağı ihracatı ile teknik engellerin ortaya konulması ve uyum çalışmalarından oluşmaktadır. Üçüncü bölümde ise, Türk zeytinyağı sektörü ile ilgili bir alan çalışması yer almaktadır. Yapılan tez çalışması ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde zeytinyağı üretimi ve ihracatı yapan firmaların mevcut durumlarının, bilgi seviyelerinin belirlenmesi, kalite, çevre ve gıda güvenliği standartlarına uyumları, ihracatta karşılaşılan fiziki, mali ve teknik engellerin neler olduğunun tespiti ve alınan belgelerin ihracatın geliştirilmesi üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır.

Yapılan literatür taramasında bu konu ile ilgili derinlemesine bir çalışma olmadığı tespit edilmiş ve alan çalışmasının keşfedici bir araştırma modeli üzerine kurulması gerekmiştir. Alan çalışmasında veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından uygulanan bir form kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, Türkiye’de zeytinyağı üretimi ve ihracatı gerçekleştiren 35 firma oluşturmaktadır. Araştırma sonuçları; firmaların zeytinyağı üretimi, ihrac pazarları, üretim standartları ile kalite ve belgelendirme çalışmaları, ihracatta karşılaşılan fiziki, mali ve teknik engeller, belgelendirme sonuçları ve firma bilgileri olmak üzere altı farklı başlık altında değerlendirilerek yorumlanmıştır.

1. BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLARIN TANITILMASI

1.1. AVRUPA BİRLİĞİ

1.1.1. Kuruluş Amacı ve Tarihçesi

Avrupa Birliği, düşünsel kökeni XIX. Yüzyıla kadar giden bir bütünleşme hareketidir. Bu hareket sadece ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, mal ve hizmet ticareti ile sermaye hareketlerinin tamamen serbestleşmesi olarak tanımlanabilecek bir birleşmedir.

Avrupa Birliği'nin oluşum süreci II. Dünya Savaşı sonrasında Marshall yardımı adı altında Avrupa'ya akan ABD sermayesinin kendilerini giderek ABD'ye bağımlı kılacağını gören Batı Avrupa ülkelerinin, Avrupa kökenli yeni bir sermaye piyasası oluşturmak istemeleri ile başlamıştır. Avrupa Birliği'nin kuruluşundaki ekonomik neden budur. Avrupa Birliği'nin felsefesinin politik boyutunu ise, Sovyetler Birliği'nin Batı'ya doğru yayılmasını engellemek oluşturmaktadır (DTM, 1999: 1-4).

Avrupa Birliği'nin ana amacı, Roma Antlaşmasının ikinci maddesinde belirtildiği gibi, bir Ortak Pazar'ın kurulması ve üye olan ülkelerin ekonomi politikalarının zamanla birbirine yaklaştırılması ve böylece tüm topluluk üye ülkelerinde, ekonomik etkinliklerin uyumlu geliştirilmesini, sürekli ve dengeli yayılmasını, istikrarın artmasını, topluluk ülke hakları hayat seviyesinin yükseltilmesini sağlamak ve ülkeler arasında daha sıkı bir işbirliği geliştirmektir.

Bu amaca ulaşabilmek için Avrupa ülkeleri tarafından yerine getirilmesi gerekli görülen hususlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Karluk, 1995: 20):

- Üye ülkeler arasındaki malların giriş ve çıkışlarında gümrük tarifelerinin, miktar kısıtlamalarının ve diğer bütün eş değer etkili tedbirlerin kaldırılarak üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük ve ticaret politikalarının benimsenmesi,
- Üye devletler arasındaki kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını kısıtlayan faktörlerin giderilerek ortak bir tarım ve ulaşım politikasının oluşturulması,
- Topluluk içi rekabeti bozucu uygulamalara başvurulmaması,
- Milli mevzuatların birbirine yaklaştırılması,

- Ticareti arttırma, ekonomik ve sosyal gelişme çabasını ortaklaşa sürdürmek amacıyla deniz aşırı ülke ve bölgelerin birleştirilmesi.

1.1.2. Avrupa Birliği Toplulukları

Avrupa Birliği üç topluluk üzerine inşa edilmiştir: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM). Üç Avrupa Topluluğu tarafından paylaşılan AB kurumları, birbirini tamamlamakta olup, her birinin AB karar alma sürecinde üstlendiği bir rol vardır (Baydarol, 1998: 6).

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), 18 Nisan 1951 tarihinde Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg arasında Paris Antlaşması'nın imzalanmasıyla kurulmuş ve bu antlaşma 25 Temmuz 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AKÇT'nin amaçları, üye ülkeler arasında kömür ve çelik için ortak bir pazarın oluşturulması, ekonominin geliştirilmesi ve istihdam ile hayat seviyesinin yükselmesinin sağlanmasıdır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan altı üye ülke (Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg) tarafından 1957 yılında Roma Antlaşması ile kurulmuş ve bu antlaşma 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AET'nin temel hedef ve görevleri, ortak bir Avrupa pazarı kurmak, üyeler arasında ortak bir politika yaratmak, ilişkilerin dengeli ve sürekli olmasını sağlamak, ekonomik ve parasal birlik oluşturmak, hukuksal ve insan hakları konularında işbirliği sağlamaktır.

Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM), 25 Mart 1957 tarihinde Roma Antlaşması ile kurulmuştur. Topluluğun amacı, üye ülkeler arasında nükleer sanayiinin kurulması, geliştirilmesi ve atom enerjisinin barışçıl amaçlara yönelik kullanımının yaygınlaştırılmasıdır.

1.1.3. Avrupa Birliği'nin Genişlemesi

Avrupa Birliği, kuruluşundan itibaren gerek temel hedefi olan birleşik Avrupa'nın oluşturulması ve mevcut bütünleşmenin etkinliğinin korunması, gerekse Avrupa kıtasındaki refah ve istikrar alanının yayılmasını garanti ederek genişleme süreci yaşayan dinamik bir oluşum olmuştur. Kurucu ülkeler Avrupa kıtası üzerindeki bu tür bir uluslar üstü oluşumun dışı açık ve dinamik bir yapı göstererek dünya çapında bir oluşum haline gelebilmesini hedefleyerek, üye sayısını arttırma ve gelen üyelik taleplerine cevap verme yoluna gitmişlerdir (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000: 117).

AB'nin tarihsel genişleme süreci Tablo 1.1.'de verilmiştir (DTM, 1999: 13-14).

Tablo 1.1. Avrupa Topluluğu'nun genişleme süreci ve Topluluğa tam üyelik başvuruları

Ülkeler	Tam Üyelik Müracatı	Komisyon Görüşü	Üyelik Müzakeresi	AB Üyeliği
I. GENİŞLEME¹				
İngiltere	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
İrlanda	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
Danimarka	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
Norveç ²	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
II. GENİŞLEME				
Yunanistan ³	Haziran 1975	Ocak 1976	Temmuz 1976	1 Ocak 1981
III. GENİŞLEME				
Portekiz	Mart 1977	Mayıs 1978	Kasım 1978	1 Ocak 1986
İspanya	Temmuz 1977	Kasım 1978	Şubat 1979	1 Ocak 1986
IV. GENİŞLEME				
İsveç	1 Temmuz 1991	31 Temmuz 1992	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
Finlandiya	18 Mart 1992	4 Kasım 1992	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
Avusturya	17 Temmuz 1989	1 Ağustos 1991	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
BAŞVURULAR				
Türkiye	14 Nisan 1987	31 Temmuz 1992	-	-
G. Kıbrıs Rum K.	4 Temmuz 1990	30 Haziran 1993	31 Mart 1997	-
Malta ⁴	16 Temmuz 1990	30 Haziran 1993	-	-
İsviçre	20 Mayıs 1992	-	-	-
Norveç ²	25 Kasım 1992	24 Mart 1993	5 Nisan 1993	-
Macaristan	31 Mart 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	-
Polonya	5 Nisan 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	-
Romanya	22 Haziran 1995	15 Temmuz 1997	-	-
Slovakya	26 Haziran 1995	15 Temmuz 1997	-	-
Letonya	13 Ekim 1995	15 Temmuz 1997	-	-
Estonya	24 Kasım 1995	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	-
Litvanya	8 Aralık 1995	15 Temmuz 1997	-	-
Bulgaristan	14 Aralık 1995	15 Temmuz 1997	-	-
Çek Cumhuriyeti	17 Ocak 1996	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	-
Slovenya	10 Haziran 1996	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	-

Kaynak: DTM, 1999 : 13-14

¹ İrlanda'nın 31.7.1961, Danimarka'nın 9.8.1961, İngiltere'nin 10.8.1961 ve Norveç'in 30.4.1962 tarihlerinde Birliğe yaptıkları ilk katılma müracaatı reddedilmiştir.

² Norveç'in Katılma Antlaşması Eylül 1972'de gerçekleştirilen referandum sonucunda, % 53,5 olumsuz oyla reddedilmiştir.

³ AB- Yunanistan Ortaklık Antlaşması 9.7.1961 tarihinde imzalanmış ve 1.11.1962 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁴ 26.10.1996 tarihinde tam üyelik başvurusunu donduran Malta, Eylül 1998'de başvurusunu yinelemiştir.

AB 1958 yılından itibaren dört genişleme hareketinde toplam 9 ülkeyi 37 yıl içerisinde üyeliğe kabul etmiştir. Daha sonra, beşinci kuşak genişlemesi ile tüm Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Türkiye, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimini kapsayan çok büyük çapta bir genişleme hareketi içerisine girilmiştir.

1.1.4. Avrupa Birliği Topluluklarının Organları

Avrupa Topluluğu'nun organları, temel yapıyı oluşturan organlar ve yardımcı organlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu organlar aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

1.1.4.1. Temel Yapıyı Oluşturan Organlar

1.1.4.1.1. Topluluklar Konseyi

Topluluklar Konseyi, topluluğun yasama ve karar almada en etkili organı olup, üye ülkelerin Bakanlarından oluşmaktadır. Konsey, 15 Avrupa üyesi devletin temsilcilerinin bir araya geldiği ve kararlarını basit çoğunluk, nitelikli çoğunluk veya oy birliği ile aldığı organdır. Nitelikli çoğunluğu gerektiren konsey kararlarında üyelerin oyları, ekonomik ve politik durumları ile nüfuslarına göre belirlenir (Manisalı, 1995: 26).

1.1.4.1.2. Topluluklar Komisyonu

Topluluklar Komisyonu, topluluğun yürütme organı niteliğini taşıyan, topluluk politikalarının tasarlayıcısı ve koordinatörüdür. Komisyon, üye ülkelerin hükümetlerince atanan ve genel özelliklerine göre seçilen 20 bağımsız komiserden oluşmaktadır.

1.1.4.1.3. Topluluklar Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu, AT içinde Komisyon ve Konsey arasında yasama ve yürütme yetkilerinin demokratik bir ortamda kullanılmasına imkan sağlamaktadır. Parlamento, üye ülkelerin halklarının doğrudan her 5 yılda bir seçtiği 626 temsilciden oluşmaktadır. Avrupa Parlamentosu'nun öncelikli amaçları kanun yapmak, bütçeyi kontrol etmek ve yürütme erkini denetlemektir.

Parlamento üyeleri, ulusal grup yerine siyasi eğilimlerine göre gruplandırılmışlardır. Bu yönde oluşturulan siyasi gruplar arasında sosyalistler, Hıristiyan demokratlar, sosyal Katolikler, liberaller, çevreciler, komünistler, aşırı sağ partiler ve bağımsızlar bulunmaktadır (TBMM Enformasyon Dergisi, 1995: 3).

1.1.4.1.4. Avrupa Adalet Divanı ve Asliye Mahkemesi

Adalet Divanı'nın amacı, Antlaşmanın uygulanmasında ve yorumlanmasında hukuka saygıyı sağlamaktır. Adalet Divanında üye devletler tarafından 6 yıllık bir süre için atanan, 15 yargıç ve 9 avukat görev yapar. Divan, ulusal mahkeme kararlarının temyiz edildiği bir mahkeme olmadığı için yalnızca Topluluk hukuku ile ilgili konularda karar verir ve kararların temyiz olanağı yoktur (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000:10).

Asliye Mahkemesi, Adalet Divanı'nın iş yükünü hafifletmek için 1989 yılında kurulmuştur. Mahkemenin amacı, bireyler ve şirketler tarafından Topluluk kurumları ve kuruluşları aleyhine açılan davaların ele alınmasıdır.

1.1.4.1.5. Ekonomik ve Sosyal Komite

Ekonomik ve Sosyal Komite sivil toplumun geniş bir kesimini sosyal ortaklıkları (işverenler ve işçiler), üreticileri, çiftçileri, işadamlarını, zanaatkarları, çevrecileri, tüketicileri, vb... temsil eder. Komite üyeleri, Konsey tarafından 4 yıllık bir süre için atanan 222 üyeden oluşur.

Komite, Avrupa Konseyi'ne, Komisyon'a ve Parlamento'ya tavsiyelerde bulunarak AB'ni insanlara yakınlaştırmayı ve fikir birliği oluşturmayı amaçlar. Ekonomik ve Sosyal Komite, bir danışma organı olduğundan, görevi görüş bildirme şeklindedir.

1.1.4.1.6. Bölgeler Komitesi

Bölgeler Komitesi Avrupa Birliği'nin en genç kurumlarından biridir. Komite üye ülkelerin bölgesel ve yerel kimlikleri yansıtılmalarını ve AB politikalarının geliştirilmesine ve uygulanmasına katılmalarını sağlamayı amaçlar.

1.1.4.1.7. Sayıştay

Sayıştay, Parlamento'nun görüşüyle Konsey tarafından 6 yıl için seçilen 15 denetçiden oluşur. Sayıştay, topluluk bütçesinin korunması ve AB'nin parasının bütçe kural ve yönetmeliklerine uygun olarak kullanılmasının garantörüdür. Dolayısı ile sayıştay'ın görevi, Topluluğun ve bağlı kuruluşların gelir ve harcamalarını incelemek ve bunların yasalara uygun şekilde yürütülmesini sağlamaktır.

1.1.4.2. Yardımcı Organlar

1.1.4.2.1. Avrupa Yatırım Bankası (AYB)

AYB Roma Antlaşması'nın 129. maddesine dayanılarak 1958'de kurulmuştur ve tüzel bir kişiliğe sahip olup 15 üyesi bulunmaktadır. AYB, AB'nin finansman kurumudur ve yıllık 26 milyar Euro tutarındaki kredi verme hacmi ile dünyanın en büyük bankasıdır.

1.1.4.2.2. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi (AMBS) ve Avrupa Merkez Bankası

Avrupa Merkez Bankaları Sistemi (AMBS) ve Avrupa Merkez Bankası, Avrupa'da ekonomik bütünleşmeyi ve yeni tek Avrupa para birimi Euro'nun doğuşunun gerçekleşmesini sağlayan sürecin belkemiğidir.

Avrupa Merkez Bankası'nın temel sorumluluğu, fiyatlarda istikrarın sürmesi için fiyatların mümkün olduğunca az yükseltilmesini sağlamak ve para politikasını uygulamaktır.

Avrupa Merkez Bankaları'nın görevleri; AB'nin tek para politikasını tanımlayıp uygulamak, kambiyo işlemleri yapmak, Euro alanında Üye Devletlerin resmi yabancı karşılıklarını elde bulundurarak yönetmek ve ödeme sistemlerinin düzenli işleyişini teşvik etmektir.

1.1.4.2.3. Avrupa Denetçiliği (Ombudsman) Kurumu

Avrupa Denetim Kurumu, Avrupa Topluluğu'nun adli rolleri çerçevesinde hareket eden Adalet Divanı ve Asliye Mahkemesi dışındaki kurumları ve organlarının kötü yönetimleri hakkında vatandaşlar tarafından iletilen şikayetleri inceler.

1.1.5. Avrupa Birliği Politikaları

Avrupa Birliği'nin kurulmasındaki temel prensiplere bağlı olarak, belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi ve üye ülkelerin mevzuat ve uygulamaları arasındaki farklılığın giderilebilmesi için bazı alanlarda ortak politikalar tespit etmiştir. Bunlar genel hatlarıyla şöyledir:

1.1.5.1. Ortak Tarım Politikası

Ortak Tarım Politikası (OTP), AB'nin bilinen ilk ve en önemli politikalarından biri olarak Roma Antlaşması'nın 38-47. maddeleriyle yasal çerçevesi belirlenmiş ve 1962 yılında resmen hayata geçmiştir. OTP'nin Roma Antlaşması'nın 33. maddesinde belirtilen hedefleri; toplulukta tarımsal üretimi arttırmak, üreticilere daha iyi bir yaşam seviyesi yaratmak ve piyasaları istikrara kavuşturarak arzın devamlılığını sağlamaktır (İKV, 2001: 8).

OTP, üç temel ilke üzerine yapılandırılmıştır (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000: 1-2) :

- **Tek Pazar:** Üye ülkelerde tarım ürünlerinin serbest dolaşımını engelleyen tüm kısıtların ortadan kaldırılmasıdır. Bunun için ortak fiyat ve rekabet kurallarını, üye ülkelerde istikrarlı bir döviz kurunu ve dış pazarlara karşı sınırlarda ortak bir korumayı amaçlamaktadır.
- **Topluluk Tercih:** Birlik içinde üretilen ürünlere öncelik tanınmasını amaçlayarak, AB tarım ürünlerinin ithalata karşı korunmasını, ihracatın ise desteklenmesini (sübvansane edilmesini) gerektirmektedir.
- **Ortak Mali Sorumluluk:** OTP'ye ilişkin tüm harcamaların Birlik üyeleri tarafından ortaklaşa üstlenilmesini amaçlamaktadır.

Tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi ve üreticilerin gelir düzeyinin azalmasını önlemek amacıyla, Ortak Piyasa Düzeni'nde yer alan bütün ürünler için her yıl ortak fiyatlar saptanmaktadır. Fiyatların düşmesi durumunda pazara müdahale edilmesi ve aradaki farkın desteklerle Birlik bütçesinden karşılanması, OTP'nin pazar ve fiyat mekanizmasının temelini oluşturmaktadır.

OTP'nin uygulanması çerçevesinde zamanla üretim fazlası, bu üretimin stoklanması, çiftçi gelirlerinin dağılımı gibi konularda sorunlar ortaya çıkmaya başlamış ve zamanla artan sorunları çözümlenebilmek amacıyla çeşitli konularda reformlara gidilmiştir. Ancak bu reformlar çok radikal değişiklikler içermediğinden çok başarılı olamamıştır (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000: 127-128). AB'nin diğer organlarının yarattığı baskılar ve uluslararası gelişmeler neticesinde geniş kapsamlı ve radikal reformlar Gündem 2000 adlı yeni belge ile uygulamaya konulmuştur. Bu konu ile ilgili olan Birlik mevzuatı tek bir tüzük altında toplanarak mevzuat sadeleştirilmiştir.

1.1.5.2. Ortak Ticaret Politikası

Ortak Ticaret Politikası'nın amacı, Birliğin dış ticari ilişkilerinin Birlik çıkarlarına en fazla hizmet edecek şekilde düzenlenmesini sağlamak olup ulusal ticaret politikalarından farklı değildir. Bu politika; ortak kuralların geçerli olduğu bir birleşik pazar yaratmak amacı ile bir araya gelen üye ülkelerin dış ticaret politikalarının, Avrupa Birliği organlarının yetkisi dahilinde belirlenmiş ortak kurallar ve politikalar haline getirilmesini zorunlu kılar. Ortak Ticaret Politikası, serbest ticaretin faydalarının tüm üye ülkelere yayılmasını sağlamanın

yanında, Birlik üreticilerinin aynı rekabet ortamı içerisinde dış ticaretin zararlı yönlerinden korunmasını hedefler.

Ortak Ticaret Politikası, ticaretin yönünün ve hacminin düzenlenmesine yönelik konular üzerine yoğunlaşır, bunların dışındaki diğer ekonomik politika ve araçlar Ticaret Politikasının kapsamı içerisine girmezler.

Ortak Ticaret Politikasının uygulanması ancak Birlik organlarının yetki alanında gerekli ve yeterli araçların bulunması ile mümkün olmaktadır. Ticaret politikası araçları arasında Ortak Gümrük Tarifesi (OGT), ithalatın tümünü kapsayan en geniş uygulamadır. İthalata yönelik önlemler arasında; gözetim ve koruma önlemleri, anti-damping, anti-yardım (sübvansiyon) yönetmelikleri önde gelenler arasındadır. Bunların dışında, ikili veya çok taraflı tercihli ticaret anlaşmaları, tek taraflı otonom uygulamalar (Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi gibi) Birliğin ticari ilişkilerini yönlendiren belli başlı diğer araçlardır (DTM, 1999: 71-72).

1.1.5.2.1. Gümrük Birliği ve Ortak Gümrük Tarifesi (OGT)

Gümrük Birliği, iki veya daha fazla ülkenin kendi toprakları arasında malların dolaşımını sağlamaları, yani gümrük vergilerini kaldırmaları ve geri kalan ülkelere (üçüncü ülkelere) aynı gümrük vergilerini uygulamalarıdır. Gümrük Birliği kuran ülkelerin iç sınırlarında gümrükler kalkar, ancak diğer ülkelere gelen mallara gümrük uygulanır. Bu gümrük tarifesine de bütün gümrük birliğine dahil ülkeler ortaktır (Gümrük Birliği ve Türk Standartları, 1996: 1).

OGT, Avrupa Topluluğu'nun üçüncü ülkelere yapılan ithalata uyguladığı gümrük tarifesidir. OGT'nin oluşturulmasına ilişkin hükümler Roma Antlaşması'nın 18-29. maddeleri arasında yer almaktadır. OGT, 1 Temmuz 1968 tarihinden itibaren tüm üye ülkeler tarafından bütünüyle uygulanmaya başlamıştır. OGT'nin benimsenmesine, ortak ithalat ve ihracat yönetmeliklerinin tam olarak kabul edilmesi ihtiyacı eşlik etmiştir. Topluluk Gümrük Yasası, Topluluğun bütün gümrük mevzuatını tek bir metinde toplamak ve Topluluğun ithalat ve ihracat işlemleri için bir çerçeve oluşturmak amacı ile 1994 yılında çıkarılmıştır. Gümrük birliğine üye olan her devlet tek bir tarife uygulamaktadır. Böylece Gümrük Birliği içinde hangi malların serbestçe dolaşabileceğini belirlemeye gerek yoktur.

OGT oranları, dünya genelindeki gümrük vergisi oranlarına göre çok düşüktür. Avrupa Topluluğu çok sayıda ülke ile tercihli ticaret anlaşmaları yapmıştır. Bu ülkelerin hemen hemen tamamına karşı gümrük vergilerini indirmiş veya sıfırlamış bulunmaktadır. Bu durum,

Avrupa Birliği sınırları dahilinde malların serbest dolaşımı önündeki engellerden biri olan mali engelleri ortadan kaldırmaktadır.

1.1.5.3. Ortak Rekabet Politikası

Avrupa Birliği rekabet politikası, ortak pazarda etkin rekabeti savunmayı ve geliştirmeyi hedeflemekte olup, bu politikayla ilgili hükümler Roma Antlaşması'nın 85-94. maddelerinde yer almaktadır. Genel amaçlar arasında rekabeti önlemeye, sınırlamaya veya bozmaya yönelik işletmeler arası anlaşmaların ve monopollerin oluşumunun ve piyasaya hakim olmalarının önlenmesi; devletin yardım (sübvansiyon) uygulamalarının kısıtlanması veya yasaklanması bulunmaktadır.

Rekabet politikası, Roma Antlaşmasındaki hükümler ile Avrupa Konseyi'nin birleşme düzenlemelerini esas alarak dört temel eylem üzerine odaklanır (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000: 1-2):

- Rekabeti kısıtlayan anlaşmaların ve egemen durumun haksız kullanımının ortadan kaldırılması (örneğin, rakipler arasında fiyat tespit anlaşmaları);
- Firmalar arasında birleşmelerin kontrol edilmesi (örneğin, iki büyük grup arasında piyasaya egemen olmalarına yol açacak bir birleşme);
- Tekelci ekonomik sektörlerin liberalleştirilmesi (örneğin, telekomünikasyon);
- Devlet yardımlarının (sübvansiyonların) izlenmesi (örneğin, canlanma olasılığı olmamasına rağmen zarar eden bir firmanın ticari faaliyetini sürdürmesi amacıyla tasarlanan devlet yardımlarının yasaklanması).

Avrupa Birliği'nde rekabete ilişkin konuları ele alma yetkisi Avrupa Komisyonu'na aittir.

1.1.5.4. Diğer Ortak Politikalar

Topluluk üyesi ülkelerin ekonomilerini birbirine daha etkin biçimde entegre etmek amacıyla belirlenen ve uygulanan diğer ortak politikalar arasında, Ortak Sosyal Politika, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası, Ortak Taşımacılık Politikası (üye ülkelerde taşımacılıkla ilgili olarak geçerli olan kuralların Topluluk düzeyinde ortak ilkelere bağlanması olup, ilk kuralı hizmeti yapan işletme, kullanılan araç ya da taşınan mala, ait olduğu ülke dolayısıyla farklı işlem yapılmasının önlenmesidir), Ortak Vergi Politikası (iç vergilendirmedeki farkların azaltılması ve vergi mevzuatlarının düzenlenerek özellikle sermaye kaçışının ve komşular arasında özel tüketim harcamaları sapmasını önlemek amacıyla yürütölmektedir) ve Ortak Para Politikası bulunmaktadır (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000: 133).

1.2. TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİ

1.2.1. Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri

1.2.1.1. Ortaklık İlişkisinin Kurulması ve Ankara Anlaşması

Altı Batı Avrupa ülkesinin aralarında imzaladıkları Roma Anlaşması'nın 1958 yılında yürürlüğe girmesinin ardından, 15 Temmuz 1959 tarihinde Yunanistan ve 31 Temmuz 1959 tarihinde de Türkiye AET'na katılmak için müracaat etmiştir. Türkiye'nin AET'na bu kadar çabuk başvurma nedenleri, uzun dönemde Batı Avrupa'da kurulabilecek siyasi bir birliğin dışında bulunmamak ve Gümrük Birliği içinde Yunanistan'a verilecek ticari tavizlerden yoksun kalmamaktır (DTM, 1999: 315).

Türkiye ile AET arasındaki görüşmeler dört yıl sürmüş ve taraflar arasında 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Anlaşması imzalanarak, 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla de yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşması'nın amacı; iktisadi kalkınmanın hızlandırılması ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının iyileştirilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak taraflar arasında ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir (Berk, 1993: 7). Anlaşmanın kapsamında, gümrük birliğinin esasları, tarım, malların, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet, mevzuat ile ekonomik ve ticari politikaların uyumlaştırılması, ortaklık organları, Türkiye'nin tam üyelik imkanları, ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi konular hükme bağlanmıştır.

Ankara Anlaşması, hazırlık, geçiş ve son dönem olarak adlandırılan üç kademedен oluşan ve kademeler arasındaki geçişin otomatik olmadığı bir ortaklık ilişkisi kurmaktadır. Hazırlık dönemi Türkiye açısından 1 Aralık 1964'de başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin üstlendiği yükümlülüklerin yerine getirilmesi için Topluluk yardımıyla ekonomisini güçlendirmesi amaçlanmıştır. Geçiş döneminde, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası temelinde gümrük birliğinin gelişen bir şekilde yerleşmesini sağlamak ve Türkiye'nin ekonomi politikalarını Topluluğun ekonomi politikalarına yaklaştırmak hedeflenmiştir. Türkiye'nin tam üyelik şartlarının müzakere edileceği son dönem, 1 Ocak 1996 tarihinde 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın kabulü ile başlamıştır ve bu dönemde tarafların ekonomi politikaları arasındaki eşgüdümün güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

1.2.1.2. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Başvurusunda Gümrük Birliği'ne Kadar Olan Gelişmeler

AET'yi kuran Roma Anlaşması'nın 237, AKÇT Anlaşması'nın 98 ve EURATOM Anlaşması'nın 205. maddelerine istinaden Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde tam üyelik müracaatında bulunmuştur. Komisyonun görüşünde, Türkiye ekonomisinin 1980 yılından bu yana kaydettiği gelişme olumlu karşılanmakla beraber, tarım ve sanayi alanındaki yapısal farklılıklar, giderek daha belirgin hale gelen makro-ekonomik dengesizlikler, sanayiinin yüksek ölçüde korunması ve sosyal güvenlik düzeyinin düşüklüğü gibi uyum sorunlarının üstesinden gelinmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Görüşte ayrıca (DTM, 1995: 351):

- Kişi başına düşen milli gelirin satın alma gücü itibariyle Topluluktaki ortalamanın 1/3'ü düzeyinde bulunması;
- Hızlı bir nüfus artışı ve işgücünün %50'den fazlasının tarımda istihdam edilmesi ve sosyal güvenlik alanındaki normların yetersizliği;
- Dış borçların istikrara kavuşturmuş ve ödemeler dengesi sorunlarını çözümlenmiş olmasına rağmen, yüksek enflasyon oranlarının varlığı;
- Sanayide yüksek koruma oranları ile yeni bir tür vergi olarak nitelendirilen fonların varlığı;

gibi hususların, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılması halinde yükümlülükleri üstlenebilmesini güçleştireceği belirtilmektedir.

Komisyon tarafından, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 6 Haziran 1990 tarihinde dört bölümden oluşan "İşbirliği Programı" oluşturulmuştur. Bu programda 1995 sonuna kadar Gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi, gümrük işbirliğine doğrudan ve dolaylı şekilde bağlı alanların bütününde işbirliğinin yoğunlaştırılması, mali işbirliğinin yeniden başlatılması ve siyasi işbirliğinin geliştirilmesi bölümleri bulunmaktadır.

1.2.1.3. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Başvurusunda Gümrük Birliği Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Gümrük Birliği'nin tamamlanma süreciyle eş anlı olarak, AB aday ülkeler için genişleme stratejisinin ilk adımlarını, Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen kriterleri esas alarak 1995 yılında hazırlanan "White Paper" ile atmıştır. Tam üyeliğe giden yolda Türkiye'nin önündeki son engel olarak bilinen "Kopenhag Kriterleri" ile, demokrasinin tüm kurumları ile

yerleştirilmesi, insan haklarına ve topluluk mevzuatının üstlenmesi şeklinde özetlenebilecek olan birtakım konularda AB normlarına uyum sağlama zorunluluğu ortaya çıkmıştır (TSE, Ekonomik ve Teknik Dergi Standart, Ocak, 2000: 10).

1997 yılında yayınlanan Agenda 2000 isimli belgede, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Agenda 2000 ile aynı zamanda, Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri geliştirmeye ve Gümrük Birliği'nin ötesine taşımaya yönelik bir dizi öneri içeren ve "Reflection Paper" olarak adlandırılan Komisyon Bildirimi, 15 Temmuz 1997 tarihinde yayınlanmıştır.

4 Kasım 1998 tarihinde Türkiye için İlerleme Raporu hazırlayan Avrupa Komisyonu, 1999 yılı Ağustos ayında deprem felaketinden sonra taraflar arasında yaşanan olumlu gelişmelerden sonra İkinci İlerleme Raporu'nu yayınlamıştır. Bu kapsamda, ekonomik kriterler ve topluluk mevzuatının tam olarak uygulanmasına yönelik hususlara dikkat çekilmiştir ve önerilerde bulunulmuştur. İkinci İlerleme Raporu'nda yer alan öneriler ışığında, Türkiye'ye resmi olarak aday ülke statüsü tanınmıştır. Türkiye'nin Kopenhag Zirvesi'nde belirtilmiş olan kriterlere uyumu sağlandıktan sonra katılım görüşmeleri devam edecektir.

1.2.2. Türkiye'nin Gümrük Birliği Süreci

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 6 Mart 1995 tarihinde gerçekleştirilen Ortaklık Konseyi toplantısında, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı alınmış ve böylece 22 yıl sürmesi öngörülen geçiş dönemi sona ererek son dönem başlamıştır. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, 66 madde, bazı maddelere ilişkin ortak ya da tek taraflı 17 Bildirim ve 10 ekten oluşmaktadır. Bu karar, Türkiye ve Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği'nin tamamlanması ve sürdürülmesi için gerekli koşulları ve süreleri belirlemektedir.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda yer alan Gümrük Birliği'nin tamamlanması ve işleyişine ilişkin hükümlerin başlıkları şöyledir (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000: 19-20):

- Malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası;
 - Gümrük vergilerinin, miktar kısıtlamalarının ve eş etkili vergi ve tedbirlerin kaldırılması,
 - Ticarete teknik engellerin kaldırılması,
 - Ticaret Politikası ve Ortak Gümrük Tarifesi.
 - Hassas ürünler.
 - Toplumun tercihli ürünlerinin Türkiye tarafından üstlenilmesi.

- İşlenmiş tarım ürünleri ithalatında uygulanacak sisteme ilişkin mevzuat.
- Türkiye'nin Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına uyumu ve tarım ürünleri ticaretinde uygulanacak tercihli rejim;
- Gümrüklere ilişkin hükümler, Türkiye'nin Topluluk Ortak Gümrük Kodu'na uyumu ve karşılıklı idari işbirliği;
- Mevzuat uyumu
 - Fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması,
 - Rekabet kuralları ve mevzuat yaklaştırılması,
 - Devlet yardımları,
 - Tekeller,
 - Ticari koruma araçları.
- Kamu alımları;
- Vergilendirme;
- Kurumsal hükümler;
- Uyuşmazlıkların çözümü;
- Genel ve son hükümler.

Ortaklık Konseyi Kararı, 13 Aralık 1995 tarihinde, Avrupa Parlamentosu'nda yapılan görüşmelerde ele alınmış ve yapılan oylamada karar onaylanmıştır. Böylece 1 Ocak 1996 tarihinde, Avrupa Birliği ve Türkiye arasında bir Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir. Gümrük Birliği anlaşmasının temelinde, Türkiye kendi mevzuatının AB mevzuatı ile uyumlaştırıldığı bir süreçten geçmiştir.

Gümrük Birliği kararı ile, sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri, AB ile Türkiye arasında serbestçe dolaşabilecektir. Türkiye, Gümrük Birliği alanına üçüncü ülkelerden ithal ettiği mallara Toplulukta geçerli olan "Ortak Gümrük Tarifesi (OGT)"ni kabul etmiş ve uygulamaya başlamıştır.

1.2.2.1. Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Türkiye- Avrupa Birliği ilişkilerini farklı bir boyuta taşıyan ve ekonomi tarihimizdeki en kapsamlı ticari entegrasyon olan Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinin ardından, tüm ekonomimiz bu bütünleşmeden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmiştir.

1963 yılında AB ile aramızda imzalanan Ankara Anlaşması ile beraber, dış ticaretimiz içerisinde AB'nin önemini daha da artmıştır. Özellikle, Katma Protokolün yürürlüğe girmesi ve AB'nin ülkemiz çıkışlı sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini kaldırmasıyla birlikte AB üyesi ülkeler ihracatımızda vazgeçilmez bir ticari ortak olma niteliğini kazanmışlardır. Aynı şekilde ithalatımızda da AB üyesi ülkeler temel tedarikçimiz olan ülkeler arasında yine ön sıralarda yer almışlardır.

Ülkemiz, 20 yıldır sürdürdüğü dışı açık politikalarını Gümrük Birliği'nin tesis edilmesi suretiyle daha da güçlendirmiş ve rekabete açık sektörlerin yaratılmasında önemli adımlar atmıştır. Bununla beraber, yürürlüğe girmesinden itibaren Türk sanayinin yoğun uluslararası rekabet ile karşı karşıya bırakan Gümrük Birliği, aynı zamanda ülkemizin yeni dünya düzeni ile entegre olmasını sağlayacak zorlayıcı bir süreci de başlatmıştır.

Gümrük Birliği'ni tesis eden 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı'yla beraber ülkemizde önemli ticaret politikasından rekabet politikasına, fikri- sınai-ticari mülkiyet haklarından teknik mevzuata ve tüketicinin korunmasından devlet yardımlarına önemli mevzuat değişiklikleri yapılmaya başlamış ve böylelikle, yalnızca gümrük duvarlarından arınmış piyasamıza düzen getirilmemiş ve aynı zamanda, gerek bürokrasiye gerek özel sektöre aralarındaki işbirliğini de geliştiren yeni bir disiplin kazandırılmıştır.

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girişini takip eden dört yıllık dönemde, Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaret hacmi içindeki ağırlığını arttırarak sürdürdüğü görülmektedir. AB'nin payı 1995 yılında % 48,7 iken, bu oran 1999'da % 53,1'e yükselmiştir. Türkiye'nin toplam ihracatının %50'sinin AB pazarına yönelmiş olduğu ve AB'deki ekonomik durgunluğa, ithalattaki daralmaya ve aynı pazardaki üçüncü ülkelerin yarattığı rekabete rağmen, AB'ye ihracat her yıl belli oranda arttığından AB'nin istikrarlı bir pazar imkanı yarattığı ortaya çıkmaktadır. Sektörel temelde bakıldığı zaman, Türkiye'nin AB'den ithalatının % 96'sını, AB'ye ihracatının ise % 86'sını sanayi ürünlerinin teşkil ettiği görülmektedir (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000: 35).

Sonuç olarak, Gümrük Birliği'nin uzun dönemde Türk sanayi açısından çok daha geniş fırsatlar yaratacağı görülmektedir.

1.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE STANDARDİZASYON, KALİTE ve BELGELENDİRME

1.3.1. Avrupa Birliği'nde Tek Pazar ve Malların Serbest Dolaşımı

Roma Anlaşması'nın, Tek Avrupa Senedi ile getirilen değişiklikler çerçevesinde düzenlenen, yeni 8A, 8B ve 8C maddeleri (Tek Avrupa Senedi'nin 13. 14. ve 15. maddeleri) tek pazarın tanımının yapıldığı ve bu pazarın kuruluşu ile ilgili prensiplerin düzenlendiği maddelerdir. 8 A maddesinde Birliğin amacının, 31 Aralık 1992 tarihinde sona erecek olan dönem süresince “tek pazarın aşamalı olarak kuruluşunu sağlamak” olduğu ifade edilmekte ve tek pazarın “malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin Roma Anlaşması hükümlerine uygun olarak serbest dolaşıma kavuşturulduğu iç sınırlardan arındırılmış bir alan” olduğu belirtilmektedir (DTM, 1999: 173-177).

Tek pazar oluşumu, Avrupa Birliği üye ülkelerine çok önemli avantajlar getirerek tek büyük pazarda hakim ve güçlü olmayı sağlamaktadır. Ana fikir, hukuk gücü mekanizmasını da çalıştırarak pazarı kontrol altında tutmaktır. Tek pazardan beklenen olumlu gelişmeler ana başlıklar halinde aşağıda verilmektedir (İGEME, 1996: I.11-12):

- Arz yönünden etkileri açısından, gümrük işlemlerinde, kamu alımlarında ve mali hizmetlerdeki engellerin kalkmasıyla elde edilecek maliyet tasarrufu sonucu, kazanç büyüyebilecektir;
- Üretimde büyük pazar için, ölçek ekonomilerine yönelinerek, tekel kârlarının azaltılması gerçekleştirilebilecektir;
- Yoğun rekabet ortamı oluşturulacaktır;
- Araştırma ve geliştirme faaliyetlerine daha fazla fon ayrılabilir;
- Talep yönünden etkileri açısından, daha düşük fiyatlar tüketici talebini harekete geçirecek, daha çeşitli mal üretimi ve kamu müdahaleleri için bütçeden daha az harcama yapılacaktır.

Avrupa Birliği, madde ve mamullerin serbest dolaşımını sağlamak ve teknik engelleri kaldırmak amacı ile üye ülkelerin kendilerine ulusal bazda, topluluk yetkili kuruluşlarına topluluk bazında, üreticilere, tüketicilere ve ilgili tüm taraflara sorumluluk vermektedir.

Tek pazar oluşumu, mamul kalitesi, rekabet ve pazarda çeşitlilik, üçüncü taraf güveni, güven ortamı, ürünün tek belgelendirme ile genel kabul görmesi, kalite sistemleri ve karşılıklı tanıma konularını ilgilendirir (Yeni Türkiye, 2000: 463).

Tek pazarın gerçekleştirilmesinin ve malların serbest dolaşımının önündeki engelleri, fiziksel, teknik ve mali olmak üzere üç başlık altında sınıflandırmak mümkündür (DTM, 1999: 173):

i. Fiziki Engeller: Fiziki engelleri, topluluğun coğrafi sınırlarının üye ülkeler arasında kalan kesimlerdeki gümrük kapılarında uygulanan fiziki kontroller teşkil etmektedir. Sınır kapılarındaki bu kontroller ve buna bağlı olarak ortaya çıkan formalitelerin zaman alması, üye ülkeler arasında ticareti olumsuz yönde etkileyerek serbest dolaşımda gecikmelere neden olmakta ve maliyetlerin yükselerek rekabet gücünün azalmasına yol açmaktadır.

Fiziki engellerin ekonomik gerekçelerle kaldırılması gereğinin yanında, üye ülkeler arasında olması gereken siyasi birlik fikri ile de bağdaşmaması kaldırılmaları için diğer bir zorunlu neden teşkil etmektedir.

ii. Teknik Engeller: Malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sınırlayan teknik engelleri, üye ülkelerin belirlemiş oldukları ulusal mevzuatlarının amaçları aynı olsa bile birbirinden farklılık göstermesinin yarattığı güçlükler şeklinde tanımlamak mümkündür. Ticarete teknik engeller, ülkelerin mevzuatından kaynaklanan, standartlarının içerikleri ile standart uygulamalarından kaynaklanan, kalite ve belgelendirme uygulamaları arasındaki farklılıklardan kaynaklanan olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür (TSE, 1996: 21). Avrupa Birliği'nde tek pazar hedefi ile birlikte, standardizasyon, kalite ve belgelendirme ile diğer teknik mevzuat çalışmalarının tek elden yürütülmesi amaçlanarak teknolojik ve ticari açıdan bir uyum sürecine girmiştir.

Bu tez çalışmasının konusu teknik engeller sorunu ile yakından ilişkili olduğu için, bu konu ile ilgili bölümlerde daha detaylı olarak incelenecektir.

iii. Mali Engeller: Tek pazarın tamamlanmasını geciktiren ve serbest dolaşım ilkesini engelleyen mali engeller, genelde üye ülkelerin dolaylı vergi (katma değer vergileri) tahsilatını denetlemek üzere aldıkları ve özellikle gümrük kapılarında yoğunlaştırdıkları tedbirlerden ileri gelen çeşitli güçlükler olarak tanımlanabilir.

Roma Anlaşması'nın dolaylı vergi uygulamalarına ilişkin 99. maddesinde, üye ülkelerin bu vergilerle ilgili mevzuatlarının yakınlaştırılması öngörülmektedir. Ancak tüketim vergileri ve Katma Değer Vergisinin ortak bir taban tespit edilerek eşit oranlarda ve benzer nitelikteki mallar bakımından eşit sayıda uygulanamaması, üye ülkelerde aynı mal ve hizmetler bakımından farklı fiyat düzeylerinin belirlenmesine yol açmaktadır.

Malların Serbest Dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması için üye ülkeler arasında Roma Anlaşması ile konulan kurallar, kendi başlarına malların serbest dolaşımını sağlayamazlar. Benzer şekilde, bir üye ülke içinde yasal olarak üretilmiş olan ürünlerin diğer üye ülkeler içinde de kabul edilmesi zorunluluğunu getiren karşılıklı tanıma ilkesi olmasına rağmen, Roma Anlaşmasınının 36. maddesi, kamu güvenliği, insan, hayvan ve bitki sağlığı gibi konular için bazı istisnalar getirmiştir. Ancak bu istisnalar uluslararası ticarete bir koruma aracı olarak sıkça kullanılmış ve “Cassis de Dijon”^{*} davası çok çarpıcı bir örnek olarak ortaya çıkmıştır (İGEME, 1995: I-18). Bu gibi durumlar çoğu zaman AB tek (iç) pazarının uygun işlemesi üzerinde olumsuz etki yaratmış ve üye ülkeler içerisinde uyum yoluyla ortadan kaldırılma zorunluluğu doğmuştur. Bu dava neticesinde, “bir üye devlette yasal olarak (mevcut teknik kurallara ve standartlara uygun olarak) üretilen ve piyasaya sürülen bütün ürünler ilke olarak diğer ülke piyasalarına da herhangi bir kısıtlamayla karşılaşmaksızın girebilir” kararı alınmıştır.

1985 yılında Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından yayınlanan ve içinde 282 yasa teklifi ve bu yasaların yürürlüğe girişleri ile ilgili takvimi de içeren rapor Beyaz Kitap (White Paper) olarak anılmaktadır. Söz konusu yasaların yürürlüğe girmesiyle, Avrupa Topluluğuna üye ülkeler arasında halen varlığını sürdürmekte olan ve ulusal pazarlar arasındaki bütünleşmeyi önleyen engellerin kaldırılması hedeflenmekte ve böylelikle AB çerçevesinde tek bir pazarın oluşturulması amaçlanmaktadır.

1.3.2. Avrupa Birliği’nde Teknik Engeller Sorunu

Uluslararası ticarete ülkeler arasında malların dolaşımında önemli engellerden birisi olan teknik engeller yukarıda da belirtildiği gibi, üye ülkeler arasında teknik mevzuat, standartlar ile kalite ve belgelendirme (uygunluk değerlendirmeleri) sistemlerinin farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Üretimin rasyonelleştirilmesi, tüketicilerin ve çalışanların korunması, ürünlerin gerekli kalite kriterlerine uygun hale getirilmesi, kalitelerinin iyileştirilmesi, doğal çevrenin korunması, enerjinin daha ekonomik kullanılması v.b. amaçlarla hazırlanan ve uygulandıkları ürünün ilgili ülke sınırları içerisinde pazarlanmasını düzenleyen teknik kurallar ile standartlar, bu olumlu yanlarına karşın, üye ülkeler arasında farklılık göstermeleri, suiistimal boyutlarına varan kullanımları nedeniyle üye devletler arasındaki malların serbest dolaşımı için engel

^{*} Cassis de Dijon Davası. 1978: Almanya’ya ithal edilmekte olan bir çeşit likörün içerdiği alkol yüzde derecesinin düşük olması nedeniyle Almanya’ya ithalinin yasaklanmak istenmesi ile başlayan ve neticede üye ülkelerin serbest olarak ürünlerinin karşılıklı tanınması ilkesiyle sonuçlanan davadır.

teşkil etmekte ve teknik engel oluşturmaktadır. Bu durum ayrıca, üreticileri her bir üye devlet pazarı için farklı üretim kalıplarına bağlı faaliyette bulunmaya zorlamakta ve dolayısı ile tek bir topluluk pazarından sağlanabilecek avantajların kaybına neden olmaktadır. Bunun ötesinde mevzuat, standart ve belgelendirme işlemlerinin farklılık göstermesi, diğer üye ülkelerde yürürlükte bulunan ürün özelliklerine uydurabilmek için inceleme ve araştırmalarda bulunma zorunluluğuna itmekte, bu faaliyetlerin sonucunda ise ürünlerle ilgili farklı parçaların üretilmesi, üretim düzeninde ve stoklarda farklılaşmanın ortaya çıkardığı ek maliyet sorunu ile karşılaşmaktadır.

Avrupa Birliği'nde yıllarca, farklı teknik mevzuattan doğan problemler, ülkelerin milli mevzuatını uyumlaştırma denemeleri ve bunların kabul edilmiş AB talimatlarına uyumunun sağlanması yoluyla kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, tek bir mamul için bir talimat yada talimat seti oluşturmak bile uzun zaman aldığından çok yavaş ilerlemiştir. Bu sırada uyumlaştırmadan sorumlu Avrupa Komisyonu birleştirilmiş ve tekdüze Europroduct (Avrupa malları) oluşturma denemeleri ile yanlış bir yola girmiştir ve bu akım başarıya ulaşamamıştır.

Avrupa Birliği'nin malların serbest dolaşımını ve ticarete teknik engellerin kaldırılmasını hedefleyen politikaları dört temel belgede yer almaktadır (Yeni Türkiye Dergisi, 2000: 451):

- Teknik standartlar ve düzenlemeler ile ilgili 83/189/EEC sayılı karşılıklı bildirim prosedürü;
- 7 Mayıs 1985 tarih ve 85/C 136/01 sayılı teknik uyumlaştırma ve standartlar ile ilgili yeni yaklaşım kararı;
- 21 Aralık 1989 tarih ve 90/C 10/01 sayılı uygunluk değerlendirmeleri ile ilgili global yaklaşım kararı;
- 22 Temmuz 1993 tarih ve 93/465 EEC sayılı yeni yaklaşım direktiflerinde kullanılmalari amacıyla uygunluk değerlendirme prosedürlerinin çeşitli safhaları için modüller ve CE işaretinin mamul üzerinde taşınması ve kullanılmasına yönelik kurallar ile ilgili modüler yaklaşım kararı.

Avrupa Birliği ülkeleri arasında ticarete teknik engelleri ortadan kaldırmak için mevzuat uyumu, ihtiyari alanlarda standartların uyumu ve test ve belgelendirme sistemlerinin uyumunun sağlanması yoluna gidilmiştir.

1.3.2.1. Avrupa Birliği'nde Teknik Mevzuat

Avrupa Birliği, üye ülkelerin mevzuatlarını karşılıklı kabul etmelerini ve bunun da birbirlerinin ürünlerini mümkün mertebe etkilemeyecek şekilde zorunlu olarak sağlamayı istemektedir. Bu sistem karşılıklı tanıma sistemi olarak bilinmektedir. Avrupa Birliği, gelecekte üye olacak diğer ülkelerde de aynı koşulların geçerli olmasına karar vermiştir ve bu durum mevzuatın uyumu olarak bilinmektedir.

Teknik mevzuatın uyumu sayesinde, mevzuat kapsamındaki malların imalatçı firmada yüklemesi yapıldıktan sonra ihraç edildiği AB ülkesindeki boşaltma noktasına kadar hiçbir kontrole tâbi tutulmadan veya bir yerde beklemeden gönderilmesini sağlamak amaçlanmıştır.

Avrupa Birliği'nde mevcut teknik engellerin kaldırılması amacıyla, teknik mevzuat uyum çalışmaları ilk olarak 1961 yılında başlatılmıştır. Avrupa Birliği'nde teknik mevzuat uyum çalışmalarının gelişimi şöyledir (www.dtm.gov.tr/Dts/ABTeknik/ABUYUM.htm, 04.01.2002):

- i. **Klasik Yaklaşım (Old Approach):** Klasik Yaklaşımın temel ilkesi, mevzuat düzeyindeki teknik kurallar ile bu kurallarla eş etkiye sahip standartların tümünün uyumlaştırılmasıdır. Bu yaklaşım çerçevesinde mevzuat uyumlaştırmasına konu teşkil eden alanların başlıcaları; tekstil ürünleri, elektrikli aletler, eczacılık ürünleri ve kozmetik ürünler, gıda maddeleri, tehlikeli maddeler, motorlu araçlar, tüketici ve çevrenin korunması olmuştur (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, 1997: 40).

Klasik Yaklaşımın avantajları; üye ülkelerin yapmaları gerekenlerin açık olması, üreticilerin kendilerinden ne istendiği konusunda açık bir fikre sahip olmalarıdır. Dezavantajları ise, üye ülkelerin, bu uyumlaştırma prosedürü içinde, kendi ülkelerinde uygulanan teknik düzenlemeler hakkında pek fazla taviz vermek istememeleri ve her teknik ayrıntı üzerinde tartışıldığı için karar almanın çok zaman almasıdır. Klasik Yaklaşımın en büyük eksikliklerinden birisi de, test ve belgelendirme konusunda bir uyumlaştırma çalışmasının yapılmamış olmasıdır. Oysa, standardizasyon faaliyetleri yalnızca uyulması gereken teknik düzenlemeleri değil, test etme ve belgelendirme konularını da kapsamaktadır.

Bu karar, Birliğin teknik düzenleme ve standartların karşılıklı tanınmasıyla ilgili Yeni Yaklaşımın temel savunma araçlarını oluşturmuştur.

- ii. **Yeni Yaklaşım (New Approach):** Her bir ürünle ilgili mevzuatın uyumu yerine, benzer malların bir araya toplanmasıyla oluşturulan mal gruplarıyla ilgili olan ve

temel gerekler olarak isimlendirilen; insan can ve mal güvenliği, hayvan ve bitki varlığının korunması çerçevesinde hazırlanan mevzuatın uyumlaştırılmasını öngören yaklaşımdır. Temel ilkeleri şunlardır:

- Mevzuat uyumu, Toplulukta serbest dolaşıma giren malların temel gerekleri karşılaması ile sınırlandırılmıştır.
- Direktiflerdeki temel gereklerle karşılık gelen ürünlere ilişkin teknik özellikler uyumlaştırılmış standartlarda yer alacaktır.
- Uyumlaştırılmış standartları veya diğer standartları uygulamak isteğe bağlı olup, üretici her zaman diğer teknik belgelere de başvurabilecektir.
- Uyumlaştırılmış standartlara uygun üretilen ürünlerin temel gerekleri karşıladığı kabul edilecektir.

Bu yaklaşım kapsamında, bir ürün Birliğin tüm ülkelerinde aynı özellikler için aynı uygunluk değerlendirme prosedürlerinden geçeceği için bu prosedürlerin sonunda aynı şekilde belgelendirilmesi ve işaretlendirilmesi de uygun olacak ve kolaylık yaratacaktır. Ürünlerin AB'nin ilgili direktiflerine uygun olduğunu ve gerekli bütün uygunluk değerlendirme faaliyetlerinden geçtiğini gösteren, tek bir birlik işaretinin kullanılması sağlanmıştır ve bu işaret "CE işareti"dir. CE işareti, tüketiciye bir kalite güvencesi sağlamaz, yalnızca ürünün asgari güvenlik koşullarına sahip olduğunu gösterir. CE işareti, bir yandan tüketiciye ürünün güvenli olduğu bilgisini verirken, ürünlerin bir üye ülkeden diğerine dolaşımı sırasında bir çeşit pasaport görevi görmektedir (TSE Ekonomik ve Teknik Dergi Standart, 1997: 46-47).

iii. Global Yaklaşım (Global Approach): Temel ilkesi, test, deney ve belgelendirme konusunda karşılıklı tanımayı ve altyapıların yakınlaştırılmasını sağlamak, ayrıca karşılıklı güvenin ve şeffaflığın temini açısından akreditasyonun önemini vurgulamaktır.

iv. Modüler Yaklaşım (Moduler Approach): Temel amacı, ürünlerin özelliklerini ve taşıdıkları risk oranlarını dikkate alarak uygunluk değerlendirme yöntemleri belirlemektir.

Modüler Yaklaşım, mevzuat hazırlayıcılara yönelik oluşturulmuş bir modüller sistemidir. Mevzuat hazırlayıcı, düzenlemek istediği bir alanda insan, hayvan sağlığı ve güvenliğini ve çevre korumasını sağlamak üzere bu sektördeki malların özelliklerine ve taşıdıkları risk oranına göre seçtiği bir modülü veya modüller

kombinasyonunu ilgili mevzuatın kapsamına alarak uygunluk değerlendirme prosedürlerini belirleyebilmektedir.

Modüler Yaklaşım kapsamında A'dan H'ye kadar olmak üzere toplam 8 modül vardır. Her direktifte, direktif kapsamındaki ürünlerin hangi modüllere tabi olacağı, ürün grubunun risk oranına göre belirlenmiştir. Düşük modüllerde üreticinin uygunluk bildirimini yeterli olduğu için, bu modüller düşük riskli ürünlere uygulanır. Yüksek risk oranına sahip ürünler için, üreticinin bildirimini yeterli görülmez ve bir uygunluk değerlendirmesi kurumunun yapacağı testlere gerek duyulur.

- Modül A: İç Üretim Kontrolü (Internal production control)
- Modül B: Tip incelemesi (EC type-examination)
- Modül C: Tıpe uygunluk beyanı (Conformity to type)
- Modül D: Üretim kalite güvencesi (Production quality assurance)
- Modül E: Ürün kalite güvencesi (Product quality assurance)
- Modül F: Ürün doğrulaması (Product verification)
- Modül G: Birim doğrulaması (Unit verification)
- Modül H: Tam kalite güvencesi (Full quality assurance)

Yukarıda açıklanan modüller, uygunluk değerlendirmesinin farklı aşamalarını içerir ve kullanımları da uygunluk değerlendirmesi yapılacak ürünün özellikleri ve risk oranlarına göre değişir.

1.3.2.2. Avrupa Birliği'nde Standardizasyon ve Standartlar

Uluslararası Standardizasyon Örgütü'nün (ISO) yaptığı tanıma göre, standardizasyon “belirli bir faaliyetten ekonomik açıdan faydalanmak üzere, bütün ilgili tarafların katkı ve işbirliği ile belirli kurallar koyma ve kuralları uygulama işlemidir.” Standardizasyon işlemi ile öncelikli olarak can ve mal güvenliği hedeflenirken aynı zamanda kalitenin alt sınırı tespit edilmek suretiyle belirlenen düzeyin altında mal ve hizmet üretimine müsaade edilmemektedir (TSE, 1997: 2).

Standardizasyon faaliyetinin ekonomik açıdan yararları olduğu gibi, üretici ve tüketicilere de faydaları bulunmaktadır. Üreticiye yararları; üretimin belirli plân ve programlara göre yapılmasına yardımcı olur, uygun kalite ve seri imalâta imkân sağlar, kayıp ve artıkları asgariye indirir, depolamayı ve taşımayı kolaylaştırır, stokların azalmasını sağlar, maliyeti düşürür ve verimliliği artırır.

Ekonomiye faydaları şunlardır: Kaliteyi teşvik eder, kalite seviyesi düşük üretimle meydana gelecek emek, zaman ve hammadde israfını ortadan kaldırır, üretimde kalitenin gelişmesine, ekonomide arz ve talebin dengelenmesinde yardımcı olur, ihracatta ve ithalatta üstünlük sağlayarak rekabeti geliştirir ve kötü malı piyasadan siler. Tüketici açısından faydaları arasında ise, can ve mal güvenliğini, karşılaştırma ve seçim kolaylığını sağlaması, fiyat ve kalite yönünden aldanmaları önlemesi ve tüketicinin bilinçlenmesinde etkili rol oynaması bulunmaktadır (TSE, 1997: 3).

Standardizasyon uygulamalarında temel doküman standartlardır. Standart, yetkili kılınan ve bu yetkileri tanınan, milli veya milletlerarası bir standardizasyon teşkilatı tarafından kabul edilen, yaygın olarak ve bir kereden fazla kullanılan, madde, mamul ürün ve hizmetler için kuralları, yöntemleri veya ürünlerin üretim ve imalat metotlarının, ilgili proseslerin karakteristiklerini tespit eden ve ilgili bütün tarafların işbirliği ile hazırlanan teknik bir dokümandır (TSE, 1996: 20). Bu teknik doküman, aynı zamanda proses (işlem) veya üretim metodunda uygulanan terminolojiyi, sembolleri, ambalajlama, markalama veya etiketleme gereklerini kapsamına alabilir veya sadece bunlardan biri ile ilgilenebilir. Enformasyon ve üretim teknolojilerindeki gelişme ile birlikte hızlı bir küreselleşme sürecinin yaşandığı günümüzde standartlar uluslararası ticaretin ortak dili haline gelmiştir. Artık, uluslararası pazarlarda rekabet edebilmenin yolu standartlara uygun ve kaliteli mal ve hizmet üretiminden geçmektedir.

Avrupa Birliği'nde standardizasyon faaliyetleri; Avrupa Standardizasyon Teşkilatı (CEN), Avrupa Elektronik Standardizasyon Komitesi (CENELEC) ve Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsü (ETSI) tarafından yürütülmektedir (TSE Ekonomik ve Teknik Dergi Standart, 1995: 67). Her ülke kendi iç pazarında olduğu kadar dünya pazarında da ulusal standartlarını yerleştirme ve yaygınlaştırma eğilimindedir. Bu standardizasyon kuruluşları standartları hazırlarken mevcut üye ülkelerin standartlarını birlikte inceleyerek ve günün gereksinimlerini de göz önünde bulundurarak gözden geçirmek veya yeniden oluşturmak suretiyle hazırlamaktadır.

AB'de standartlar; Avrupa Standardı (EN), Harmonize Standartlar (HD) ve Avrupa Ön standardı (ENV) olmak üzere 3 çeşittir. EN, CEN tarafından kabul edilen standartları kapsar. Bu standartlar muhalif olan ülkeler de dahil olmak üzere, kabul tarihinden belli bir süre sonra otomatikman üye ülke standardı haline gelirler. CEN tarafından hazırlanmış EN standartlarının % 40'ının ISO standartlarının kelimesi kelimesine aynı olduğu görülmektedir. HD, Avrupa standartları ile aynı yol izlenerek hazırlanan ve kabul edilen dokümanlardır. ENV ise, teknolojinin hızla geliştiği veya değiştiği sektörlerde gelişmeyi ve uyumu

destekleyici ve ihtiyaç duyulan alanlarda yön gösterici nitelikte hazırlanan standartlardır (İGEME, 1996: I-30).

AB standartların planlama, taslak hazırlama ve uygulama görevinden sorumlu Avrupa Organizasyonları, açıklık ve şeffaflık, fikir birliği, ulusal taahhüt ile Avrupa ve Ulusal düzeyde teknik tutarlılık ilkelerine uyma konusunda güvence vermektedir. Bu ilkelere göre, iş programında ilgili her kuruluş yer alır, standartlar ilgili kesimlerin gönüllü anlaşmalarına göre değiştirilir, Avrupa Standartlarının uygulanmasına asli üyelerin tamamının oy çoğunluğuyla karar verilir.

AB'de standartları kullanmak zorunlu değildir, ancak talimatlara uymak yasal olarak zorunludur. Talimatlar, ürünün kullanımı neticesinde sonuçların ne olması gerektiğini söyler, standartlar da bu sonuçlara teknik olarak ulaşılmasının nasıl sağlanacağını ortaya koyar. Devlet kuruluşları ve inceleme enstitülerinin, EN standartlarına göre üretilen ürünlerin talimatlarda yer alan gerekli toplumsal taleplere uygun olduğunu bilmeleri gerekir. Bir üretici bu standartları istemiyorsa, kullanmayabilir ve talimatlarda belirtilen temel toplumsal talepleri kendi ürününde başka yöntemler ile sağlayabilir. Ancak bu durumda, kullanılan farklı standart veya yöntemin EN standartlarına uygunluğunun incelenmesi fazla maliyet ve zaman kaybına neden olacaktır.

1.3.2.3. Avrupa Birliği'nde Kalite ve Belgelendirme

20. Yüzyıl başlarından itibaren ekonomik ve sosyal hayatta standart ve standardizasyonun önem kazanması, ülkeleri hazırlanan standartların uygulanması için çeşitli tedbirler almaya yöneltmiştir. Belgelendirme günümüzde giderek daha da önem kazanmış, uluslararası ticarete, pazarlamanın birinci öncelikli konusu olarak gündemdeki yerini almıştır. Özellikle iki ve çok taraflı anlaşmalar çerçevesinde mal ve hizmetin pazarlanması için, düzenlenen belgeler önemli rol oynamaktadır. Belgelendirme; bir ürünün veya hizmetin konuyla ilgili teknik düzenlemelere veya standartlara uygunluğunun yeterli ve yetkili kılınmış bir kurum ve kuruluş tarafından değerlendirilmesi işlemidir (www.tse.org.tr/tsewebtr/belgelendirme/source.htm, 24.02.2002).

Ticarette teknik engellerden biri olarak kalite ve belgelendirme sistemleri arasındaki uyumsuzluk üye ülkeler arasında büyük sorunlar yaratmaktadır. Bu uyumun sağlanması belgelerin karşılıklı olarak tanınması ile mümkün olabilir. Belgelerin karşılıklı olarak tanınmasında ülkeler arasında karşılıklı anlaşmalar olabilir ya da olmayabilir. Anlaşmanın olduğu durumda, standartlara zorunlu bir durum varsa mevzuata uygunluğun gösterilmesi için bir uygunluk değerlendirilmesi ve bazı hallerde bununla birlikte uygunluğu garantisi alan ve

bir imalatçı uygunluk belgesine ihtiyaç bulunmaktadır. Her ülkenin ihtiyari ve zorunlu alanlarda farklı standartları ve mevzuatlarının bulunması dolayısıyla bunlara uygunluğu gösteren farklı belgeler ortaya çıkmıştır. Ancak ülkeler bu engeli ortadan kaldırmak için aralarında bir takım anlaşmalar yaparak belgelerini karşılıklı olarak tanırlar. Anlaşmanın olmadığı durumda ise, belgeyi düzenlemek isteyen kuruluştan belgeyi almak isteyen kuruluşa gidilerek yetkinlik incelenmesinde bulunur ve söz konusu kuruluş yakın takibe alınır (TSE Ekonomik ve Teknik Dergi Standart, 1996: 85).

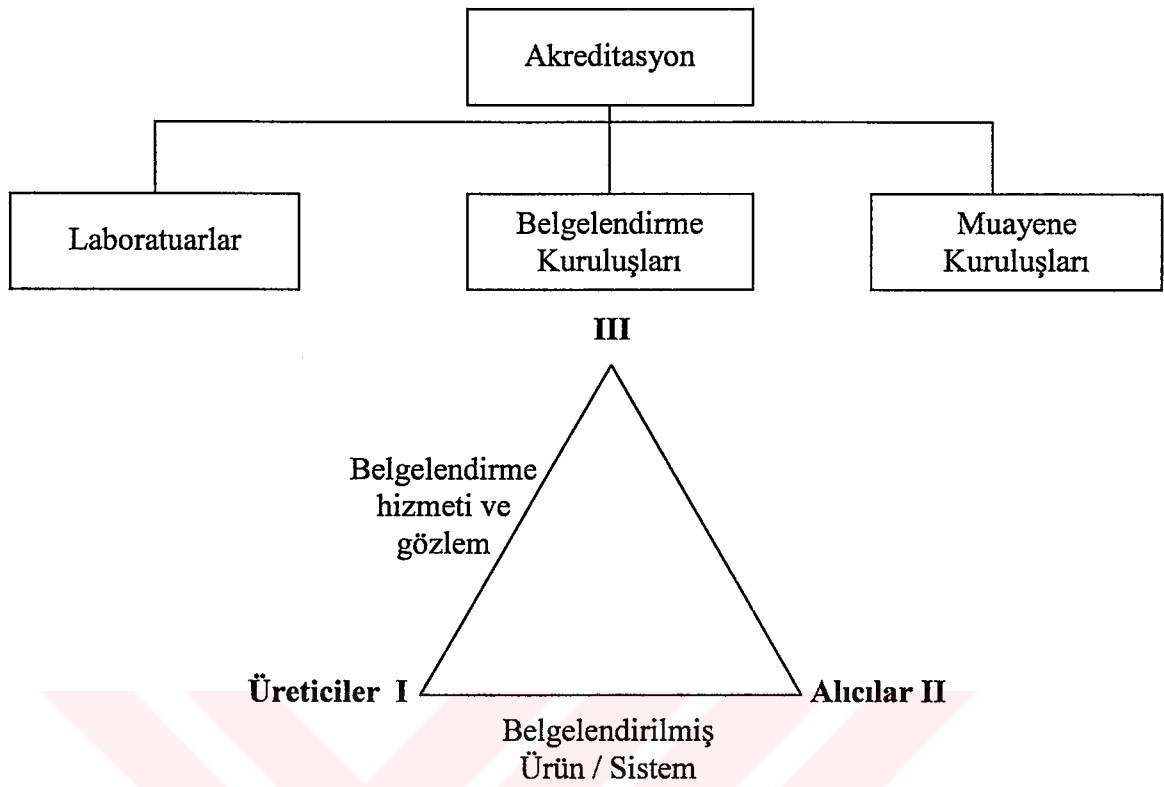
Avrupa Birliği'nde belgelendirme işlemi iki alanda değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi, ihtiyari alan olarak isimlendirilmektedir ki, bu alanda belgelendirme işlemi herhangi bir zorunluluk taşımayan standart veya teknik düzenlemelere uygunluğun gösterilmesi amacıyla yönelik olarak yapılır. Diğer alan ise zorunlu alan olarak isimlendirilmektedir. Bu alanda ise belgelendirme işlemi ülkelerin kendi yasaları çerçevesinde oluşturdukları milli mevzuatlarına uygunluğun gösterilmesi amacıyla yöneliktir.

Belgelendirme kuruluşu faaliyetlerinin, tarafsız ve teknik yeterlilikte olan, yetkilendirilmiş belgelendirme kuruluşu tarafından yapılması gerekmektedir.

1.3.2.3.1. Avrupa Birliği'nde Güvenilirliğin Onaylanması (Akreditasyon)

Akreditasyon; laboratuvarların, belgelendirme ve muayene kuruluşlarının üçüncü bir tarafça belirlenen teknik kriterlere göre çalıştığının bağımsız ve tarafsız bir kuruluş tarafından onaylanması ve düzenli aralıklarla denetlenmesidir. Üçüncü taraf değerlendirme tekniği olarak akreditasyon, söz konusu kuruluşlarda güvenilirliğin sağlanması ve sürekliliği için önemli bir araçtır.

Son yıllarda laboratuvarlar, belgelendirme ve muayene kuruluşları gibi uygunluk değerlendirmesi yapan kuruluşların yeterliliklerinin bağımsız, tarafsız ve şeffaf bir kuruluş tarafından onaylanması, akreditasyonun serbest pazarda faaliyet gösteren ilgili tüm tarafların ve kamu otoritelerinin tercih ettiği bir yöntem olmasına sebep olmuştur. Akreditasyon ve belgelendirme arasındaki ilişki Şekil 1.1'de verilmiştir (Yeni Türkiye, 2000: 462).

Şekil 1.1. Akreditasyon ve belgelendirme arasındaki ilişki

Akreditasyon sistemi, Avrupa Birliği'nde isteğe bağlıdır. Belgelendirme kuruluşları ve laboratuvarların akreditasyonu için Avrupa Birliği'nde, Avrupa Standartlar Teşkilatı'nın (CEN) ve Uluslararası Standartlar Teşkilatlarının (ISO/ IEC) hazırladığı EN 45000 serisi standartlar ve ISO/ IEC rehber dokümanları teknik kriterler olarak kullanılmaktadır. Dünyadaki uygulamalara paralel olarak Avrupa Birliği'nde akreditasyonda kullanılan EN 45000 standartlar serilerinin bazıları aşağıdaki gibidir:

- **EN 45001 Standardı:** Test laboratuvarlarının faaliyetleri için genel kriterdir. Bu standart, teknik yeterlilik ile kalibrasyon laboratuvarları da dahil olmak üzere test laboratuvarlarının faaliyetleri ile ilgili genel kriterleri belirlemektedir.
- **EN 45002 Standardı:** Test laboratuvarlarının değerlendirilmesinin genel kriterleridir. Bu standart, kalibrasyon laboratuvarları ile test laboratuvarlarının yeterliliğinin belirlenmesi konusunda akreditasyon kuruluşları tarafından kullanılacak genel kriterleri açıklamaktadır.

- **EN 45003 Standardı:** Laboratuvarları akredite eden kuruluşlar için genel kriterlerdir. Bu standart, laboratuvar akreditasyon kuruluşlarının personel kalitesi, kalite sisteminin yeterliliği, akreditasyon prosedürü ve güvenilirlik gibi kriterlerini belirlemektedir.
- **EN 45011 Standardı:** Ürün belgelendirmesi yapan belgelendirme kuruluşları için genel kriterlerdir.
- **EN 45012 Standardı:** Kalite sistem belgelendirmesi yapan belgelendirme kuruluşları için genel kriterlerdir.
- **EN 45013 Standardı:** Personel belgelendirmesi yapan belgelendirme kuruluşları için genel kriterlerdir.
- **EN 45014 Standardı:** Bu standardın amacı, tedarikçilerin, istendiğinde veya mecburi olduğunda, ilgili sektör göz önüne alınmaksızın, ürünlerin belirtilen standartlara veya gerekli diğer dokümanlara uygunluğunu açıklayan beyanları için genel kriterleri tespit etmektedir.

Avrupa Birliği akreditasyonu pazarı düzenleyici araçlardan biri olarak görmekte ve Avrupa'da bir akreditasyon sistemi kurarak, Avrupa Birliği sanayisinin rekabet ve kalite alt yapısını geliştirmeyi hedeflemektedir.

1.4. ZEYTİNYAĞI SEKTÖRÜ

1.4.1. Zeytinyağının Tanımı ve Özellikleri

Zeytinyağı, zeytin ağacının (*Olea europea L*) olgun meyvelerinden ezme ve presleme yoluyla elde edilen, oda sıcaklığında (20-25 ° C) sıvı olan bir yağdır. Tam meyvede, kuru madde üzerinden %35-70 yağ bulunmaktadır.

Zeytinyağı dünyanın en eski ve en önemli yağlarından biridir. Özellikle Akdeniz ülkelerinde yaygın kullanım alanı bulmuştur. Kalori değeri yüksek, esansiyel yağ asitlerinin kaynağı ve yağda çözünen A, D, E, K vitaminlerinin deposu olan zeytinyağı kendine has kokusu ile diğer bitkisel yağlara tercih edilen, sindirilebilme derecesi yüksek önemli bir yağ kaynağıdır. Kendine özgü rengi, tadı, kokusu ve aroması ile iyi bir salatalık yağ, yağ asidi kompozisyonu ile iyi bir kızartmalık yağ özelliğine sahiptir (Nas, Gökalp, Ünsal, 2000: 47).

1.4.2. Zeytinyağının Sınıflandırılması

Yemeklik zeytinyağları elde edilişlerine ve uygulanan işlemlere göre aşağıdaki gibi sınıflandırılır (TSE, TS 341, 1996: 1-2):

i) Natürel Zeytinyağı

Natürel zeytinyağı, zeytin ağacı (*Olea europea L*) meyvesinden (zeytin), fiziksel işlemler uygulanarak elde edilen, hiçbir kimyasal işlem görmeyen berrak, yeşilden sarıya değişebilen renkte, kendine özgü tat ve kokuda, doğal halinde gıda olarak tüketilebilen bir yağdır.

Yemeklik natürel zeytinyağı, içerdiği serbest yağ asitleri miktarına ve tadına göre 3 türe ayrılır:

- Natürel Sızma Zeytinyağı (Virgin olive oil extra)
- Natürel zeytinyağı (Virgin olive oil)
- Natürel Birinci Zeytinyağı (Virgin olive oil ordinary)

ii) Rafine Zeytinyağı (Refined olive oil)

Rafine zeytinyağı, serbest yağ asitleri miktarı veya duyu özellikleri nedeni ile doğal halinde gıda olarak tüketilemeyen zeytinyağlarının, doğal yapısında değişikliğe yol açmayan metotlarla rafine edilmeleri sonucu elde edilen berrak, tortusuz, sarıdan sarının en açık rengine kadar değişebilen tonda, şeffaf görünümde, kendine has tat ve kokuda, rafinasyon sonucu elde edilen ve gıda olarak tüketilebilen yağdır.

iii) Tip Zeytinyağı

Natürel zeytinyağı ile rafine zeytinyağının karışımından oluşan ve özellikleri yemeklik natürel zeytinyağı ile yemeklik rafine zeytinyağı arasında değişen, gıda olarak tüketilebilen bir yağdır.

Yemeklik tip zeytinyağı içerdiği serbest yağ asitleri miktarına göre 2 türe ayrılır:

- Riviera Zeytinyağı (Olive oil)
- Tip A zeytinyağı (Olive oil type A)

Zeytinyağı sınıf ve türlerinin, farklı dillerdeki karşılıkları Tablo 1.2.'de verilmiştir.

Tablo 1.2. Zeytinyağı türlerinin yabancı dil karşılıkları

TÜRKÇE	FRANSIZCA	İNGİLİZCE	İTALYANCA
Natürel Sızma Zeytinyağı	Huile d'olive vierge extra	Virgin olive oil extra	Olio d'oliva extra vergine
Natürel Zeytinyağı	Huile d'olive vierge	Virgin olive oil	Olio d'oliva vergine
Natürel Birinci Zeytinyağı	Huile d'olive vierge ordinary	Virgin olive oil ordinary	Olio d'oliva vergine corrente
Rafine Zeytinyağı	Huile d'olive raffinee	Refined olive oil	Olio d'oliva Raffinato
Riviera Zeytinyağı	Huile d'olive	Olive oil	Olio d'oliva
Tip A Zeytinyağı	Huile d'olive type A	Olive oil type A	Olio d'oliva typo A

Kaynak: TSE, TS 341, 1996 Nisan.

Farklı dillerdeki bu karşılıklara uluslararası ticarete uyulması zorunludur.

1.4.3. Zeytinyağı Üretim Teknolojisi

Zeytinden yağın mekanik çıkarımı; zeytin dokusundaki yağ damlacıklarının birleşerek devamlı sıvı faz teşkil edecek büyük damlalar haline gelmesi ve takiben dokudan yağın ayrılması ile gerçekleşir.

Zeytinin işletmeye kabulünden sonraki zeytin işleme ya da zeytinyağı üretim aşamaları şöyledir (Nas, Gökalp, Ünsal, 2000: 157-158):

- Yaprak Ayırma ve Yıkama:** Hasat esnasında yaprak, yapraklı dallar, ölü dallar, toprak, taş ve diğer katı maddeler gibi mineral kaynaklı yabancı maddeler zeytinlerle birlikte toplanır ve taşınır. Zeytin tanesinin koku tutabilme özelliğinde olması nedeniyle, iyi kalitede bir yağ elde edilmesi ve olumsuz leke muhtemeli arzularını

gidermek için bu maddelerden temizlenmesi gerekmektedir. Yaprak ayırma, zeytinlerin tarlada temizlenmesi veya yıkama makinelerine monte edilen emme sistemi ile yapılmaktadır. Zeytinleri yıkamada, helezonlu paletli yıkama tankları, kafesli döner dolap, basınçlı su-titreşen elekli, su içerisine hava vererek zeytinleri hareket halinde tutan çeşitli makineler kullanılmaktadır. 100 kg zeytini yıkamak için hammaddenin durumuna göre 10 ile 100 kg arasında su harcanır.

ii) Kırma (Ezme): Fiziki yolla zeytin tanesinden yağın elde edilmesi, zeytinin ezilmesi, hamurun sıkılması ve yağın karasudan ayrılması aşamalarından oluşur. Zeytinleri öğütmek için bütün yağ çıkarma sistemlerinde taş ve metal olmak üzere iki tip değirmen kullanılmaktadır.

iii) Yoğurma (Malaksasyon): Zeytin ezildikten sonra yoğrulması gerekir. Bu işlem, daha sonra katı/sıvı fazların ayrılması için hamurun hazırlanmasında önemli bir kademedir. Yoğurma işlemi, hamurun yağ açısından zenginleşmesini, yağın daha iyi alınmasını, homojen bir karışım elde ederek preslerde daha iyi bir sıkmanın gerçekleşmesini sağlayarak kaliteyi doğrudan etkilemesi ile büyük öneme sahiptir.

iv) Fazların Ayrılması: Zeytin hamurundan sıvı fazları (yağ ve karasu) katı fazdan ayırmak için çeşitli metotlar kullanılır. Bunlar, kullanılan sistemlerin klasik ya da sürekli (kontinü) olmasına bağlı olarak farklılaşır.

a. Klasik Sistemler: Bu sistemlerde pres sistemi en eski sistemlerden birisidir. Presleme, hidrolik ve sürekli (kontinü) olmak üzere iki çeşittir. Hidrolik presleme suyun kullanımıyla gerçekleşirken, sürekli (kontinü) presleme susuz (kuru) olarak gerçekleştirilir.

Pres sisteminde, preslenecek yığının çapı arttıkça yağın ayrılması için gereken güç de o oranda artar. Sıkma ne kadar hızlı olursa hamurda kalan yağ miktarı o kadar fazla olur.

b. Sürekli (Kontinü) Sistemler:

- **Santrifüjleme Sistemi:** Zeytinden yağ elde etmede uygulanan doğrudan santrifüjleme sisteminde sulu hamura santrifüj kuvveti uygulanır. Burada esas, birbirine karışmayan sıvı ve katı maddelerin özgül ağırlıklarının farklı olmasıdır. Bu ayırım da 3000-4000 dev/dakika dönen yatay santrifüjlerde (dekantör) mümkün olmaktadır.

- **Seçici Filtrasyon (Perkolasyon) Sistemi:** Bu sistemde zeytinden yağ elde edilmesi, yağ ve karasuyun çelik bıçaklarda farklı yüzey gerilimine sahip olması prensibiyle dayanmaktadır. Çelik bıçaklar zeytin hamuru içine batırılır ve bu

sırada bıçaklar yağ ile kaplanır ve damla damla akar. Bu şekilde hemen hemen sadece yağ ihtiva eden şıra elde edilmektedir.

- **Seçici Filtrasyon (Perkolasyon) - Santrifüjleme Kombine Sistemi:** Bu sistem halen en tercih edilen ve bugünkü teknolojik bilgilere göre dünyanın en iyi sistemidir. Sistem sürekli (kontinü) ve otomatik olarak çalışır. Seçici filtrasyon (perkolasyon) sisteminden elde edilen yağ ile santifüjleme kısmından elde edilen yağ ayrılabilir. Özellikle iyi zeytinle çalışıldığında çok kaliteli yağ elde etmek mümkündür.

v) Yağ Ayrıştırma (Seperasyon: Yağın Tortu ve Karasuyundan Ayrılması): Ezme (presleme) işlemi sonunda hamurdan ayrılan yağlı şıra, yağ, su ve pulp parçalarının karışımı halindedir. Yenilebilir bir ürün elde etmek için bu karışımdan yağı ayırmak gerekir. Bu işlem; yatay santrifüj (dekantasyon) ile ya da santrifüj ile olabilir.

Dekantasyon metodu, su ve yağın farklı yoğunlukta olup buldukları kabın içinde yağın üste çıkarak ayrılabilmesine dayanır. Ancak bu tür ayırma mükemmel bir ayırma işlemi değildir.

Santrifüj ile ayırmanın esası hızlı bir şekilde yağın karasudan ayrılmasıdır. Yağ teknolojisinde santifüj kullanılması ile daha kaliteli ve daha aromatik yağ elde edilebilmektedir. Santrifüj sayesinde tortusuz ve susuz bir yağ elde edilebilir. Dışarı atılan karasuda önemli miktarda yağ kalmaz (maksimum 100 kg zeytinde 10 g kadar yağ).

vi) Yağın Süzülmesi (Filtrasyon): Zeytinyağı işletmesinin presinden çıkan yağlı şiradan ayrılan yağ %0.5 dolayında su ve eterde çözülmeyen yabancı madde, pulp ve çekirdek parçalarından oluşan safsızlıklar içerir. Kaliteli yağlar ticari amaçlarla ambalajlanmadan hemen önce filtre edilmelidir. Filtrasyonun amacı yağı safsızlıklardan arındırmaktır.

Elde edilen zeytinyağı kalite kriterlerini olumlu yönde taşıyor ise direkt olarak tüketime sunulabilir. Taşımadığı takdirde, kalite kriterlerini düzeltmek amacıyla rafinasyon işlemi uygulanmalıdır. Zeytinyağı elde edildiğinde zamklı (müsilajlı) maddeler (e.g. şekerler, reçineler, proteinli bileşikler) büyük oranda ayrıştırıldığı için, rafinasyon basamaklarından zamk (müsilaj) giderme ve ağartma safhaları zeytinyağı için gerek duyulmayan işlemlerdir. Bunun yanında, zeytinyağı arzulan renkte elde edildiği için ağartma işleminin uygulanmasını da gerektirmez. Ancak natürel olarak tüketilemeyecek olan zeytinyağında asit giderme (nötralizasyon) ve koku giderme (deodarizasyon) işlemlerinin mutlaka uygulanması gerekmektedir (Nasr-Göblü, 2009; Nasr-Göblü, 2010).

1.4.4. Zeytinyağının Depolanması ve Muhafazası

Zeytin ağacının en belirgin karakteristiği dönemsellik (periyodisitedir) ve bu özellik zeytinin en önemli ürünü olan yağ üretiminin yıldan yıla yarıya bile ulaşan çeşitli oranlarda değişimine yol açmaktadır. Bu nedenle zeytinciler yıllık gereksinmelerini garanti altına almak için zeytinyağını stoklama yolunu seçerler.

Zeytinyağı; yer altı ya da yerüstü depolarında muhafaza edilebilir. Depolanacak zeytinyağı, sudan ve posadan mümkün olduğu kadar iyi arınmış olmalıdır. Yağ depolamada kullanılacak tanklar, yağın içine işlememesi ve iç temizliği engellememesi için sıvı geçirgenliği olmayan maddelerden imal edilmelidir. Isı, ışık, nem, hava oksijeni zeytinyağı kalitesini etkileyen faktörlerden en önemlileridir. İyi bir depolama için ideal olan sıcaklık 15° C'dir (TSE, Ekonomik ve Teknik Dergi Standart, 1992: 75-83).

1.4.5. Zeytinyağının Ambalajlanması

Ambalajlama üretimin son, işlenmiş ürünün dağıtım ve pazarlamasının ilk aşamasını oluşturur.

Zeytinyağı kolay bozulan bir madde olduğu için, kullanılan ambalaj materyali zeytinyağının yapısını az ya da çok etkiler. Zeytinyağının kalite kontrol limitleri, saflık kriterleri ve kimyasal özellikleri yağın kalitesini değerlendirmede ve ticari kullanımında hangi ambalaj tipinin kullanılması gerektiğine esas teşkil eder. İdeal bir ambalajlama için ihtiyaç duyulan en önemli koşullar şu şekilde sıralanabilir (Nas, Gökalp, Ünsal, 2000: 186-189):

- İdeal bir ambalaj kabı yağ bünyesine almamalıdır.
- Kaliteyi garanti etmeli, sıkıca kapatılabilmeli ve hileyi önleyecek şekilde kapatılmalıdır.
- Ambalaj materyalleri zehirli (toksik) etki yapmamalı ve yabancı maddeleri yağa sızdırmamalıdır.
- Oksidatif değişikliklere karşı koruyucu olmalı ve atmosferik oksijenin etkisinden, ışıktan, ısıdan, aktif katalizör olan metallerin etkisinden yağı muhafaza etmelidir.
- Basınca ve kırılmaya karşı dayanıklı olmalı, kolayca açılıp kapatılabilmelidir.
- Ambalaj materyali ekonomik olmalıdır.

Zeytinyağı ambalajlamada kullanılan materyaller teneke, cam, PVC, polyetilen ve özel kaplanmış kartonlar olabilir.

1.4.6. Dünyada Zeytinyağı Sektörü

1.4.6.1. Üretim

Dünyada yaklaşık 9 milyon ha alan üzerinde toplam 800 milyon zeytin ağacı bulunmaktadır. Mevcut zeytinlerin %90'ı zeytinyağı üretimi için kullanılmaktadır.

Tablo 1.3. Dünya zeytin üretim bölgeleri

Ülke	Alan (Ha)	Zeytin ağacı sayısı
İspanya	2.239.000	185.000.000
İtalya	1.147.000	160.000.000
Yunanistan	729.000	120.000.000
Tunus	1.624.000	1.624.000
Fas	480.000	480.000
Cezayir	206.284	206.284
Türkiye	900.000	90.000.000
Diğerleri	1.481.000	471.800.972
Toplam	8.806.540	818.650.000

Kaynak: Ege Zeytin ve Zeytinyağı İhracatçılar Birliği Raporları(2000), Günay, 2001:185

Dünya zeytin üretim bölgeleri tablosunda görüldüğü gibi, zeytin ağaçları alan ve sayı olarak Akdeniz Havzası'nda yoğunlaşmıştır. Akdeniz'in iklim özelliklerinin zeytin ağacı yetiştiriciliğine uygun olması zeytin ağaçlarının yaklaşık % 97-98'inin, zeytinyağı üretiminin de % 95' inin Akdeniz ülkelerinde olmasına imkan vermektedir.

Dünyada zeytinyağı üretimi, AB ülkeleri ilk sırada gelmektedir. AB'de üretici ülkeler üretimdeki paylarına göre büyükten küçüğe sırasıyla, İspanya, İtalya, Yunanistan, Portekiz ve Fransa'dır (Göksu, 2000: 19). Ülkeler itibariyle zeytinyağı üretiminde AB ülkeleri 1999/00 sezonunda %79,1'lik, 2000/01 sezonunda ise %74,1'lik pay ile lider konumundadır (Tablo 1.4). AB ülkeleri dışında zeytinyağı üretimi temelde Orta Doğu ile Kuzey Afrika'da yoğunlaşmakta, başlıca üretici ülkeler arasında Tunus ve Türkiye ile kendi iç tüketimlerini karşılayabilen üretici ülkeler olan Cezayir, Fas ve Suriye bulunmaktadır (Dünya Zeytinyağı Ansiklopedisi, 1997: 394-400).

- İspanya'nın yağlık zeytin yetiştiriciliği yapılan alanı 2.239 bin hektar olup, İspanya dünyanın en büyük zeytin üretici ve ihracatçı ülkesidir. Zeytin yetiştirilen alanlarda azalma yönündeki eğilim, İspanya'nın AB'ne katılımından sonra azalmaktan ziyade daha çok artmıştır.

- İtalya’da düzenli yetiştirilen bütün toplam zeytinlik 1.147.000 hektar olup, bunun %98,6’sı tamamen üretimdedir. Zeytinlikler İtalya toplam tarım alanlarının %75,4’nü oluşturmakta ve dünya üretiminde de ikinci sırada yer almaktadır.
- Yunanistan zeytinlikleri ülkenin işlenen alanlarının %15’i olup, zeytinlikler 729 bin hektar üzerinde yetiştirilmektedir.
- AB hariç tutulduğu zaman, Tunus zeytinyağı sektörünün dünya gücüdür. Bu ülke yeniden yapılanma, modernizasyon ve yağların kalitesini arttırmaya yönelik büyük çaba sarf etmekte ve zeytin alanını da önemli ölçüde arttırmaktadır.
- Türkiye dünyada İspanya, İtalya, Yunanistan ve Tunus’tan sonra 5. büyük zeytin üreticisidir.
- Fas, 480 bin hektar zeytinlik alanının %21’ini henüz verime geçirememiş ve genelde çift amaçlı (yağlık-sofralık) zeytin üreten bir ülkedir.
- Cezayir, %10’u henüz verime geçmemiş 206 bin zeytin ağacı ile, üzerinde hem yağlık hem de çifte amaçlı zeytin (yağlık-sofralık) zeytin çeşitlerinin bulunduğu 206 bin hektar zeytin alanına sahiptir.
- Suriye 366 bin hektar alanı ile Orta Doğu’nun en büyük zeytin yetiştiricisi ülkesi konumundadır. Zeytinyağı üretimi tamamen ülke içinde tüketilmektedir.

Tablo 1.4. Ülkeler itibariyle dünya zeytinyağı üretimi (M: 1000 Ton)

Ülkeler	90/91-98/99 Dokuz Sezon Ortalaması		1999/00		2000/01*	
	M	% Pay	M	% Pay	M	% Pay
AB Ülkeleri	1536	75,3	1878	79,1	1919	74,1
Tunus	169	8,3	210	8,8	130	5,0
Türkiye	94	4,6	70	3,1	200	7,7
Suriye	84	4,1	81	3,4	165	6,4
Fas	54	2,7	40	1,7	35	1,4
Cezayir	31	1,5	34	1,4	50	1,9
Diğerleri	70	3,5	61	2,5	91	3,5
DÜNYA	2038	100,0	2374	100,0	2591	100,0

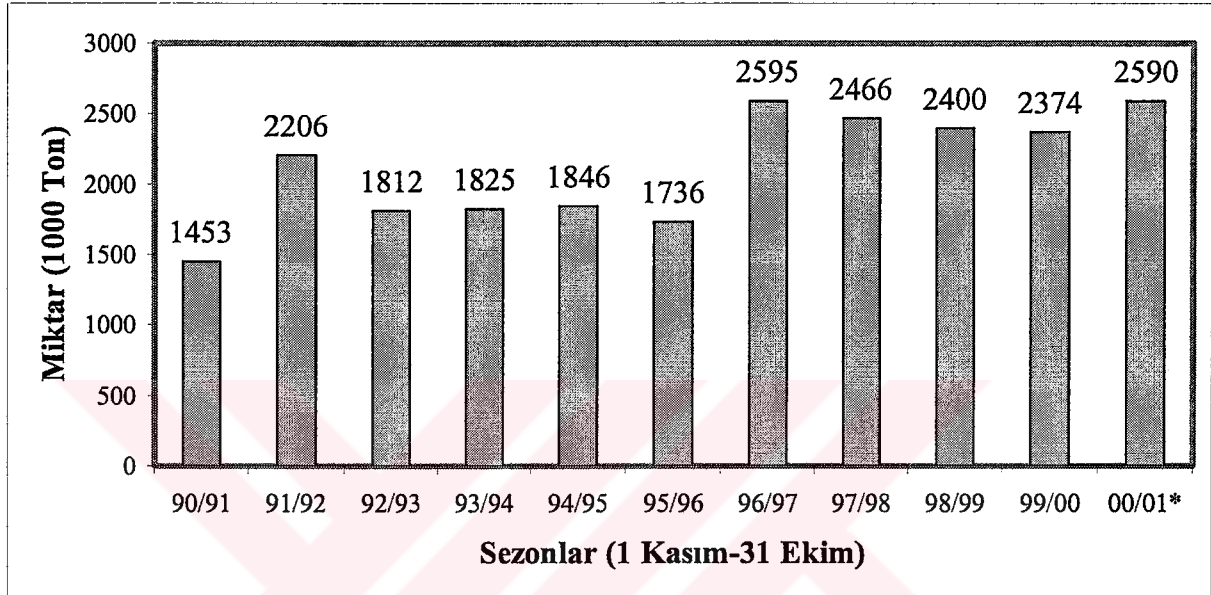
Kaynak: Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Raporları, Haziran 2001

(www.internationaloliveoil.org/eng/Eco-OliveOilProduction.html, 08.12.2001)

*: Gerçekleşme tahmini

Ülkeler itibariyle zeytinyağı üretimi tablosuna bakıldığında, 90/91-98/99 sezonları arasında dünya zeytinyağı üretiminin ortalama 2038 bin ton olduğu görülmektedir. Bunun % 75.3'ü AB ülkelerinde, % 8,3'ü Tunus'ta, %4,6'sı Türkiye'de gerçekleşmiştir. 1999/2000 sezonunda dünya zeytin üretiminin %3,1'ini gerçekleştiren Türkiye, 2000/01 sezonunda bu oranı % 7,7'e yükseltmiştir.

Grafik 1.1. Sezonlar itibariyle dünya zeytinyağı üretimi

Kaynak: Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Raporları, Haziran 2001

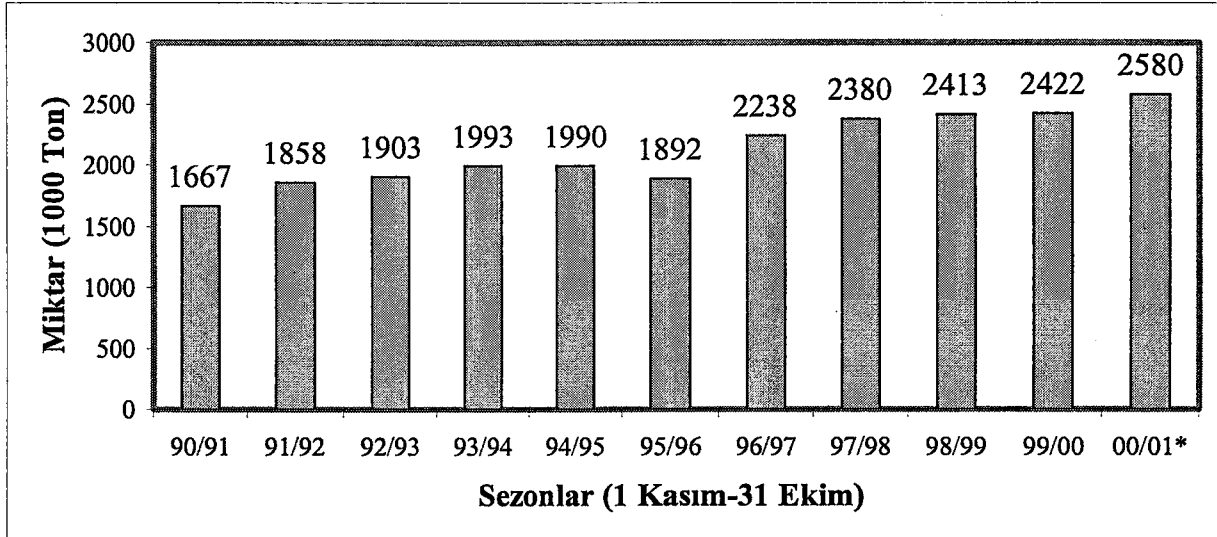
(www.internationaloliveoil.org/eng/Eco-OliveOilProduction.html, 08.12.2001)

*: Gerçekleşme tahmini

Dünya zeytinyağı üretimi, 1990/91-1994/95 sezonları arasında yaklaşık 1828 bin ton iken 95/96 sezonunda %5 azalarak 1736 bin olmuştur. 1995/96 sezonunun yok sezonu olması ve kuraklık nedeniyle düşük seviyede üretim gerçekleşmiştir. 1996/97 sezonunda ağaçların iyi hazırlanması ve AB ülkeleri yanı sıra Türkiye ve Tunus'ta da yüksek üretim gerçekleşmesi sonucu dünya üretimi de rekor seviyede gerçekleşmiştir. 1996/97 sezonundan itibaren dünya zeytinyağı üretimi 2 milyon tonun altına inmemiştir. Üretimdeki bu artışın temel sebebi, üretici ülkelerin zeytinciliğe giderek daha çok önem vermeleri ve zeytindeki dönemsellik (periyodisite) farkını azaltmalarındır.

1.4.6.2. Tüketim

Son yıllarda dünya üretimindeki artış ile birlikte zeytinyağı tüketimine olan talep de olumlu yönde gelişme göstermiş ve dünya tüketiminde bir artış yaşanmıştır.

Grafik 1.2. Sezonlar itibariyle dünya zeytinyağı tüketimi

Kaynak: Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Raporları, Haziran 2001

(www.internationaloliveoil.org/eng/Eco-OliveOilConsumption.html, 08.12.2001)

* : Gerçekleşme tahmini

1995/96 sezonunda 1892 bin ton olan tüketim, 1996/97 sezonunda % 18,2'lik bir artış oranı ile 2238 bin tona yükselmiştir. Tüketimdeki bu ani sıçramanın nedeni; 1996/97 sezonunda üretimde bir önceki sezona göre büyük bir artış yaşanması ve bununla birlikte zeytinyağı fiyatlarının düşmesidir. 1997/98 sezonunda tüketim 2380 bin ton olmuş ve takip eden sezonlarda da artarak devam etmiştir. Tüketimdeki bu artışta, Uluslararası Zeytinyağı Konseyi'nin dünyada zeytinyağına yönelik sürdürdüğü tanıtım faaliyetlerinin önemli bir payı bulunmaktadır.

Zeytinyağı fiyatlarındaki azalma tüketimi beklenenden fazla arttırdığı için, zeytinyağına olan talebin fiyat esnekliğinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Benzer şekilde zeytinyağı fiyatlarının artması da talebin azalmasını ya da bir başka ifadeyle zeytinyağına olan talebin diğer bitkisel yağlara kaymasına neden olmaktadır (Göksu: 14-15).

Tablo 1.5. Ülkeler itibariyle dünya zeytinyağı tüketimi (M: 1000 Ton)

Ülkeler	90/91-98/99 Dokuz Sezon Ortalaması		1999/00		2000/01*	
	M	% Pay	M	% Pay	M	% Pay
AB Ülkeleri	1469	72,1	1731	71,5	1776	68,8
ABD	114	5,6	169	7,0	190	7,4
Suriye	76	3,7	90	3,7	110	4,3
Türkiye	64	3,1	60	2,5	75	2,9
Tunus	53	2,6	60	2,5	60	2,3
Fas	44	2,2	55	2,3	47	1,8
Cezayir	30	1,5	42	1,7	45	1,7
Diğerleri	187	9,2	215	8,8	277	89,2
DÜNYA	2037	100,0	2422	100,0	2580	10,8

Kaynak: Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Raporları, Haziran 2001

(www.internationaloliveoil.org/eng/Eco-OliveOilConsumption.html, 08.12.2001)

* : Gerçekleşme tahmini

Ülkeler itibariyle dünya zeytinyağı tüketimine bakıldığında, 1990/91-1998/99 tarihleri arasında kalan dokuz sezonda AB ülkelerinin % 72,1'lik pay ile lider olduğu görülmektedir. AB iç tüketiminde en başta İtalya bulunmakta ve onu sırasıyla İspanya, Yunanistan ve Fransa izlemektedir. İtalya'da kişi başına düşen yıllık tüketim miktarı 15-16 kg'dır.

Dünya tüketiminde ABD'nin tüketiminin de sezonlar itibariyle artarak devam ettiği görülmektedir (Tablo 1.5.). Geleneksel zeytinyağı üretici ve tüketici ülkelerinin dışında ABD'nin olmasında ve tüketiminin artışında Uluslararası Zeytinyağı Konseyi'nin yoğun tanıtım kampanyalarının etkileri bulunmaktadır. Türkiye'nin dünya zeytinyağı tüketiminden aldığı pay yaklaşık % 4 seviyesindedir. Türkiye İtalya, İspanya gibi büyük zeytinyağı üreticileri ile karşılaştırıldığında, kişi başına düşen yıllık zeytinyağı tüketimi oldukça düşüktür ve bu miktar yaklaşık 1 kg'dır (Günay, 2001: 186).

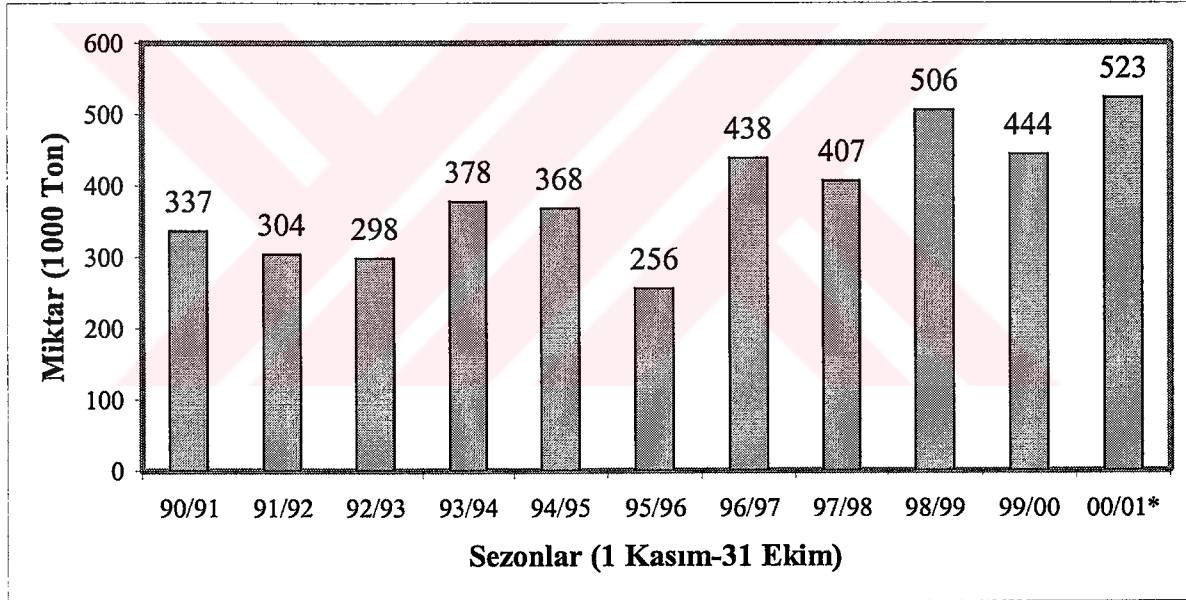
Dünyada giderek artan sağlıklı yaşama bilinci ve doğal yollar ile üretilmiş gıda ürünlerine karşı oluşan talep nedeniyle, dünya ticaretinde zeytinyağının öneminin daha da artması beklenmektedir. Kişi başına düşen gelir düzeyinin ve hayat standartlarının artışı dünyada zeytinyağı tüketimini de olumlu yönde geliştirip arttıracaktır.

1.4.6.3. İhracat

Dünya zeytinyağı ticaretinde, üretim ve tüketimde yaşanan dalgalanmalar ihracat miktarlarını da etkilemektedir. Sezonlar itibariyle dünya zeytinyağı ihracatına bakıldığında, ihracatın sezonlara göre farklı eğilimler (artış ya da azalış) gösterdiği ve 1996/97 sezonundan itibaren üretimdeki artışlara bağlı olarak arttığı görülmektedir (Grafik 1.3.).

1990/91-1998/99 tarihleri arasında kalan dokuz sezon için dünya zeytinyağı ihracatının ortalama miktarı 366 bin tondur. 1995/96 sezonunda yaşanan kuraklık etkisiyle dünya üretiminin düşmesi ihracata da doğrudan yansımıştır ve bu sezonda 256 bin tonluk ihracat miktarı ile dünya ticaretinde son on yıldaki en düşük ihracat miktarına ulaşılmıştır. 2000/01 sezonunda zeytinyağı üretim ve tüketiminde görülen rekor miktar ihracatta da etkisini göstererek 523 bin ton ile en yüksek miktarda gerçekleşmiştir.

Grafik 1.3. Sezonlar itibariyle dünya zeytinyağı ihracatı

Kaynak: Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Raporları, Haziran 2001

(www.internationaloliveoil.org/eng/Eco-OliveOilExports.html, 08.12.2001)

*: Gerçekleşme tahmini

Dünya zeytinyağı ihracatında, zeytin üretiminin genelde Akdeniz iklimine sahip ülkelerde gerçekleşmesi nedeniyle ancak sınırlı sayıda ülke söz sahibidir. 1990/91-1998/99 tarihleri arasındaki dokuz sezonda AB ülkeleri, %50,4 ile en büyük paya sahiptir. Yani AB zeytinyağı üretiminde kendi kendine yeterli olmakla beraber ihracatta da söz sahibidir.

AB ülkeleri içerisinde üretime bağlı olarak, İspanya dünya zeytinyağı ihracatında ilk sıradadır. İspanya'nın ihracat yaptığı ülkelerin arasında İtalya, Fransa ve Portekiz büyük paya sahip olup ABD, Kanada, Japonya, Avustralya, Brezilya ve Arjantin ihracat yaptığı diğer ülkelerdir. İtalya'nın ihracatı en çok ABD ve Almanya'ya olmaktadır. Yunanistan'ın ise en çok ihracat geliştirdiği ülkeler İtalya ve İspanya'dır (Göksu, 2000: 16).

AB dahilinde gerçekleştirilen etkili promosyon kampanyaları ve sağlanan kredi ve fonlar bu ülkelerin dünya ticaretinde önemli bir konuma gelmelerine imkan sağlamıştır.

Tablo 1.6. Ülkeler itibariyle dünya zeytinyağı ihracatı (M: 1000 Ton)

Ülkeler	90/91-98/99 Dokuz Sezon Ortalaması		1999/00		2000/01*	
	M	% Pay	M	% Pay	M	% Pay
AB Ülkeleri (AB içi hariç)	185	50,4	298	67,1	305	58,3
Tunus	120	32,7	112	25,2	108	20,6
Türkiye	30	8,4	16	3,6	85	16,3
Diğerleri	31	8,5	18	4,1	25	4,8
DÜNYA	366	100,0	444	100,0	523	100,0

Kaynak: Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Raporları, Haziran 2001

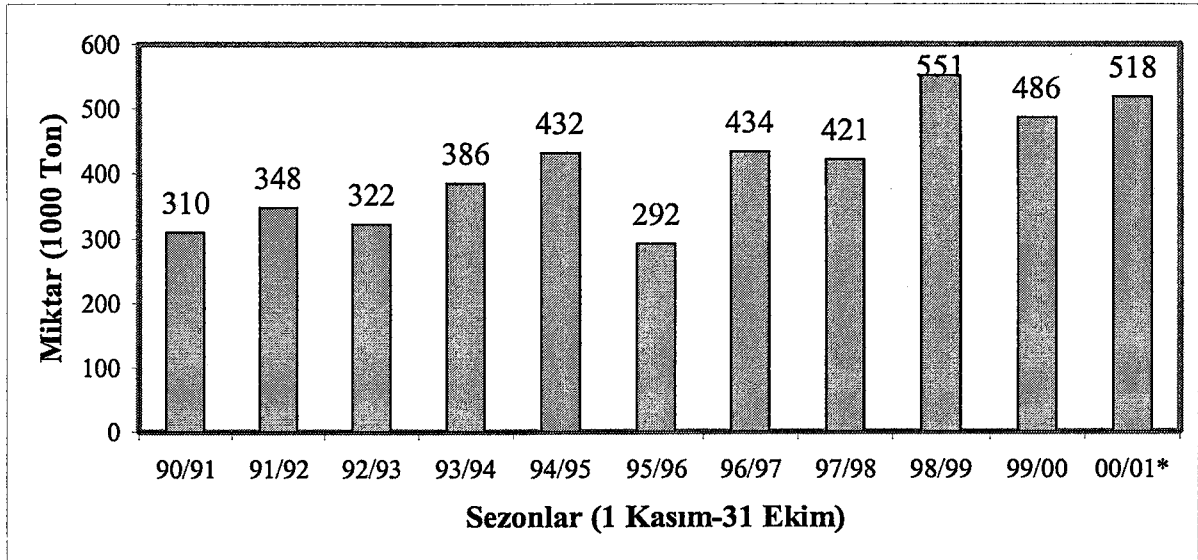
(www.internationaloliveoil.org/eng/Eco-OliveOilExports.html, 08.12.2001)

*: Gerçekleşme tahmini

AB ülkelerinden sonra Tunus ve Türkiye dünya zeytinyağı ticaretinde ikinci ve üçüncü sıradaki ülkelerdir. 1999/00 sezonunda miktar olarak Tunus %25,2 ve Türkiye % 3,6'lık bir paya sahip iken, 2000/01 sezonunda Türkiye dünya zeytinyağı ihracatındaki payını %3,6'dan %16,3'e yükselterek miktar ve pay olarak Tunus'a oldukça yaklaşmıştır (Tablo 1.6.).

1.4.6.4. İthalat

Son yıllarda zeytinyağı tüketimindeki artışa bağlı olarak, dünya zeytinyağı ithalatında da artışlar gerçekleşmiştir (Grafik 1.4). 1990/91-1998/99 tarihleri arasındaki dokuz sezonda dünya ortalama zeytinyağı ithalatı 388 bin ton iken, 1999/00 sezonunda bu miktar 486 bin tona ve takip eden 2000/01 sezonunda ise 518 bin tona yükselmiştir.

Grafik 1.4. Sezonlar itibariyle dünya zeytinyağı ithalatı

Kaynak: Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Raporları, Haziran 2001

(www.internationaloliveoil.org/eng/Eco-OliveOilImports.html, 08.12.2001)

*: Gerçekleşme tahmini

Zeytinyağı üreticisi AB ülkeleri dünya ticaretinde üretim ve ihracatta olduğu gibi, ithalatta da büyük öneme sahiptirler. AB ülkeleri genellikle diğer ülkelere (Türkiye, Tunus) büyük miktarlarda dökme formda ithal ettikleri zeytinyağını yeniden ambalajlayıp paketleyerek ihraç etmektedirler. 1999/00 ve 2000/01 sezonlarında AB ülkelerinde, üretimin fazla gerçekleşmesi sonucu ithalatın biraz düştüğü görülmektedir.

İspanya, kendi iç tüketimine ve ihracatına bağlı olarak Tunus, Yunanistan, İtalya ve Türkiye'den zeytinyağı ithalatı yapmaktadır. İtalya'nın ithalatı İspanya ve Yunanistan ağırlıklıdır. Zeytinyağının Yunan tarımsal sanayi sektörünün en önemli ürünü olması nedeniyle tüketimi de fazladır ve ithalatının büyük bir kısmını dökme formda İtalya ve İspanya'dan gerçekleştirmektedir (Göksu, 2000: 22).

Tablo 1.7. Ülkeler itibariyle dünya zeytinyağı ithalatı (M: 1000 Ton)

Ülkeler	90/91-98/99 Dokuz Sezon Ortalaması		1999/00		2000/01*	
	M	% Pay	M	% Pay	M	% Pay
AB Ülkeleri (AB içi hariç)	140	36,1	116	23,9	108	20,8
ABD	118	30,4	175	36,0	198	38,2
Brezilya	20	5,2	32	6,6	35	6,7
Avustralya	18	4,6	25	5,1	30	5,8
Kanada	14	3,6	23	4,7	26	5,0
Japonya	14	3,6	27	5,6	29	5,6
Diğerleri	64	16,5	88	18,1	92	17,9
DÜNYA	388	100,0	486	100,0	518	100,0

Kaynak: Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Raporları, Haziran 2001

(www.internationaloliveoil.org/eng/Eco-OliveOilImports.html, 08.12.2001)

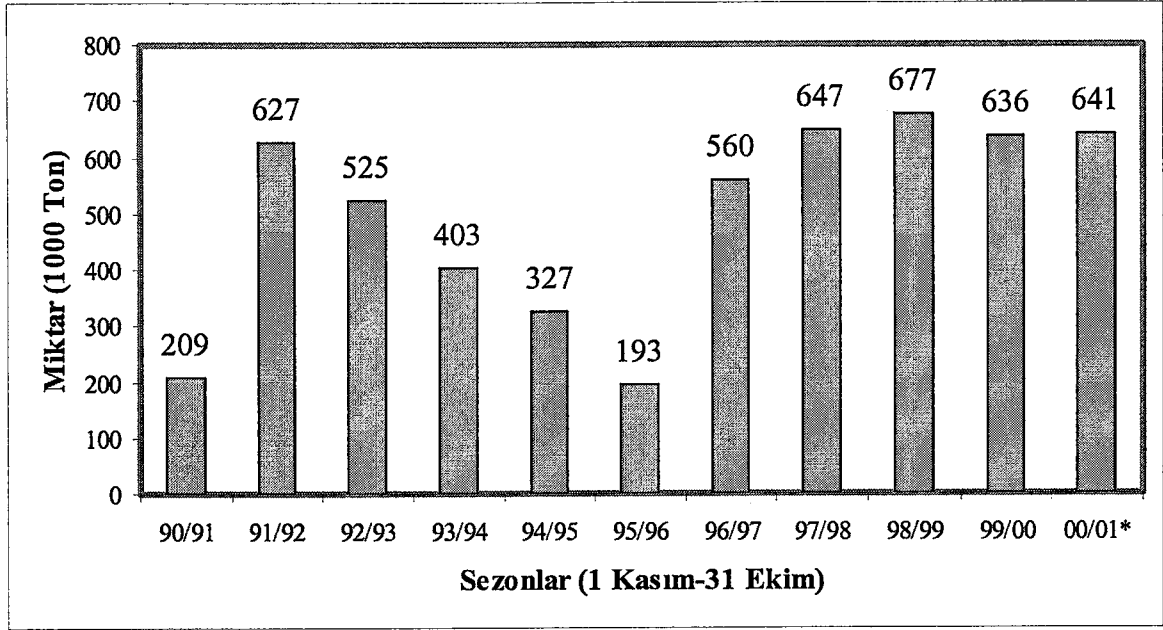
* : Gerçekleşme tahmini

Tablo 1.7.'den görüldüğü gibi, AB ülkelerinden sonra ithalatta ABD, Brezilya, Japonya, Avustralya ve Kanada gelmektedir. Bu ülkelerin ithalat miktarlarında da, tüketimlerine bağlı olarak sezonlara göre bir artış görülmektedir.

ABD'nin ithalatında en fazla paya sahip olan ülkeler arasında İtalya, İspanya ve Türkiye bulunmaktadır. Avustralya'nın zeytinyağı tedarikçileri AB ülkeleridir, özellikle İspanya en büyük ithalatçı ülkesidir. Japonya'da İtalyan ve Akdeniz mutfağının popüler hale gelmesinden sonra zeytinyağı tüketimi ve ithalatı artmıştır. Japon pazarında genelde İtalya ve İspanya markalı zeytinyağları görülmektedir. Kanada'nın iklim koşulları zeytin yetiştiriciline imkan vermediğinden İtalya, İspanya, Türkiye, Yunanistan ve Portekiz'den ithal etmektedir (Göksu, 2000: 31).

1.4.6.5. Stoklar

Dünya zeytinyağı stoklarında üretim, tüketim, ithalat ve ihracata bağlı olarak değişimler görülmektedir. 1995/96 sezonunda, dünyada üretim azlığına bağlı olarak stok miktarı 193 bin ton ile en düşük miktarda kalmıştır.

Grafik 1.5. Sezonlar itibariyle dünya zeytinyağı stoğu

Kaynak: Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Raporları, Haziran 2001

(www.internationaloliveoil.org/eng/Eco-OliveOilStocks.html, 08.12.2001)

*: Gerçekleşme tahmini

Dünyada zeytindeki dönemselik (periyosite), üretimin her zaman istikrarlı olmasına ve belirli bir miktarda gerçekleşmesine engel olmaktadır. Bu yüzden stok miktarı önem arz eden bir konudur. Dünyada zeytinyağı dönem sonu emniyet stoğu 500 bin ton olarak belirlenmiştir. Bu emniyet stoğu, üretimde oluşabilecek dalgalanmaların etkilerini azaltmak için kullanılmaktadır.

Grafik 1.5.'den de görüldüğü gibi, 1995/96 sezonunu takip eden sezonlardan itibaren dönem sonu stoklarına bakıldığı zaman, miktarların emniyet stoğunun altına inmediği görülmektedir.

Dünyada 500 bin ton olan emniyet stoğundan farklı olan stok miktarları, dünya üretim ve tüketimine bağlı olarak değişimler göstermektedir.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ZEYTİNYAĞI İHRACATI AÇISINDAN KALİTE, BELGELENDİRME VE STANDARDİZASYON ÇALIŞMALARININ İNCELENMESİ

2.1. Türkiye’de Zeytinyağı Sektörü

2.1.1. Üretim

Türkiye bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu Akdeniz iklimi özellikleriyle, İtalya, İspanya, Yunanistan ve Tunus gibi diğer Akdeniz ülkeleriyle birlikte dünyanın önde gelen zeytin ve zeytinyağı üreticilerindedir. Türkiye; dünya sofralık zeytin üretiminde ikinci, yağlık zeytin ile zeytinyağı üretiminde ise dördüncü büyük üretici konumundadır.

Sektörde büyük çoğunluğu klasik sistemle üretim yapan küçük ölçekli ve dağınık yaklaşık 810 adet yağhane bulunmaktadır. Son yıllarda yağhanelerin kapasitelerinin artması ve modernleşmesi ile sürekli (kontinu) sistemle çalışan yağhanelerin sayısında da artış görülmüştür. 1982 yılında sürekli (kontinu) sistemle çalışan bir tane yağhane mevcut iken, 1996 yılında bu sayı 154 olmuş ve 1999 yılı itibariyle de 400’e ulaşmıştır (Göksu, 2000: 2).

Tablo 2.1. Türkiye zeytinyağı fabrika sayısı ve kapasite kullanımı (Tahmini*)

Sezon	Üretim (Ton)	Kurulu Kapasite Oranı (Ton)	Kapasite Kullanım Oranı (%)	Klasik Sistemler (Adet)		Modern Sistem (Adet)	Fabrika Sayısı (Adet)
				Hidrolik Pres(Sulu)	Süper Pres(Kuru)	Sürekli (Santrifüj)	
1997/98	40.000	267.000	15	496	100	383	810
1998/99	200.000	272.000	74	480	95	400	813

Kaynak: Zeytincilik Araştırma Enstitüsü, Bornova/İzmir, Göksu, 2000: 2

* Envanter Çalışması Bulunmamaktadır.

Zeytin işlemede, modern sistem olarak bilinen sürekli (santrifüj) sistem kullanılarak zeytinyağı elde ediliyorsa, ürün üstün duyuşal niteliklere sahip (renk, koku, tat), düşük asitli, peroksit sayısı düşük, uzun zaman bozulmadan saklanabilen çok daha kaliteli zeytinyağı olmaktadır (DPT, 1992: 95).

Zeytin ve zeytinyağı üretimi daha çok Ege ve Marmara bölgesinde yoğunlaşmış olup İzmir, Balıkesir, Aydın, Muğla, Manisa ve Çanakkale üretimin gerçekleştiği başlıca illerimizdir. Tablo 2.2.'den de görüldüğü gibi, Türkiye'nin zeytin ağaçlarının yaklaşık %68'i ve zeytinyağı üretiminin yaklaşık % 75'i Ege Bölgesi'nde olduğundan zeytinyağı sektörünün merkezi Ege Bölgesi'dir denilebilir (Günay, 2001:185).

Tablo 2.2. Türkiye'de zeytin üretim bölgeleri

Bölgeler	Ağaç Sayıları (1998/99 Sezonunda)				Zeytin Üretimi (Ton)		Verimlilik (Kg/ Yağ)
	Toplam	%	Meyve Veren	Meyve Vermeyen	Üretim	%	
Ege	63.233.815	67,7	58.984.548	4.249.267	1.243.627	75,4	19,7
Marmara	14.573.555	15,6	13.581.335	992.220	183.849	11,1	12,6
Akdeniz	10.530.675	11,3	9.196.561	1.334.114	187.126	11,3	17,8
Güneydoğu	4.722.403	5,1	3.781.141	941.262	32.898	2	7
Karadeniz	389.552	0,4	306.415	83.137	2.500	0,2	6,4
Türkiye	93.450.000	100	85.850.000	7.600.000	1.650.000	100	17,7

Kaynak: Ege Zeytin ve Zeytinyağı İhracatçılar Birliği Raporları(2000), Günay, 2001:185

Zeytin ve zeytinyağı için sezon 1 Kasım'da başlamakta, zeytin hasadı Mart ayına kadar devam etmekte ve sezon Ekim ayı sonuna kadar devam etmektedir.

Tablo 2.3. Türkiye'nin zeytin ağaç sayısı, kapladığı alan ve zeytin üretimi

Yıl	Ağaç Sayısı (1000 Adet)		Kapladığı Alan (ha.)	Zeytin Üretimi (Ton)		
	Meyve Veren	Meyve Vermeyen		Toplam	Yemeklik	Yağlık
1990	80.600	5.960	866.000	1.100.000	337.000	763.000
1991	81.520	6.185	877.000	640.000	181.000	459.000
1992	81.260	5.828	871.000	750.000	231.000	519.000
1993	81.703	5.460	872.000	550.000	200.000	350.000
1994	82.192	5.955	881.000	1.400.000	350.000	1.050.000
1995*	81.437	6.144	556.000	515.000	206.000	309.000
1996	83.200	6.540	568.000	1.800.000	435.000	1.365.000
1997	85.700	10.000	658.000	520.000	200.000	320.000
1998	85.850	7.600	600.000	1.650.000	430.000	1.220.000

Kaynak: DİE- Tarım İstatistikleri Özeti (1979-1998), Göksu, 2000: 3

*1995 yılından itibaren sadece zeytin kapalı alanları verilmiş olup dağılık ağaçların kapladığı alan dahil edilmemiştir.

DİE'nin 1998 yılı verilerine göre ülkemizde 600 bin ha. kapalı alanda 85,9 milyonu meyve veren, 7,6 milyonu meyve vermeyen olmak üzere toplam 93,5 milyon zeytin ağacı bulunmaktadır. Bu rakam dünyadaki zeytin ağacı sayısının yaklaşık %10'una karşılık gelmektedir. Toplam zeytin üretiminin yıllar itibariyle ortalama %30'unun sofralık için ayrıldığı, %70'inin de zeytinyağı üretimi için kullanıldığı görülmektedir (Göksu, 2000: 2-3) .

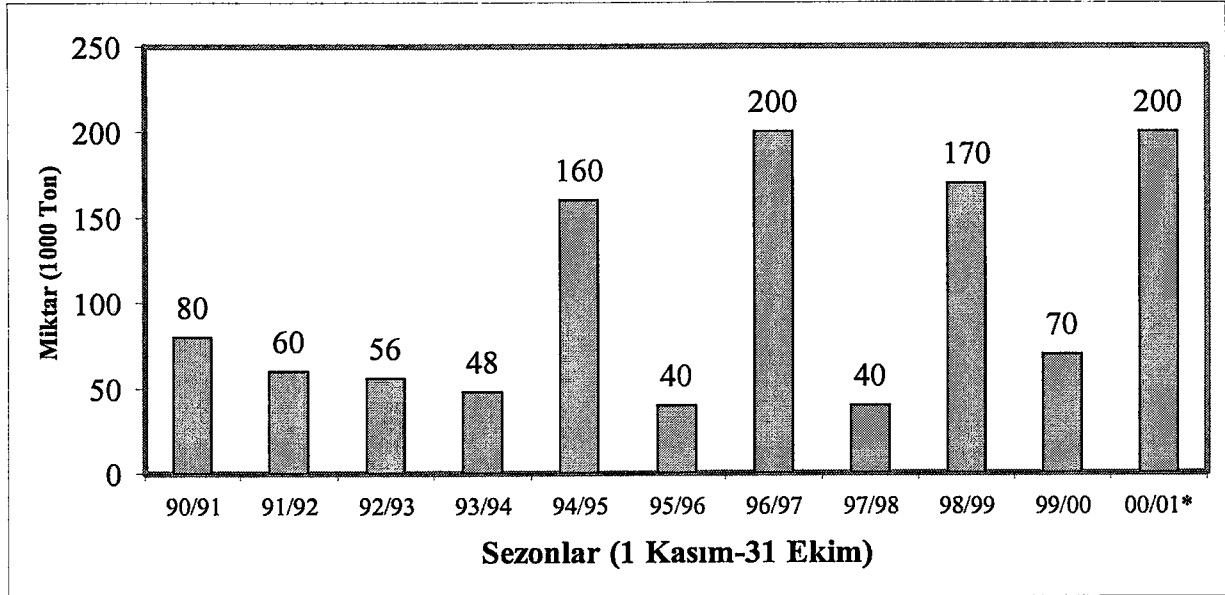
Türkiye'de zeytinyağı üretiminde karşılaşılan sorunlar aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir (İKV, 1996: 61):

- i. **Zeytin alanlarının daralması:** Türkiye'de zeytinliklerin önemli bir kısmı Ege ve Marmara bölgelerinde bulunmaktadır. Bu bölgelerde bulunan zeytinliklerden özellikle sahil şeridine yakın olanlarının, yüksek rant getirisi nedeni ile farklı metotlar kullanılarak sökülüp inşaat sektörüne açılmaları zeytinyağı üretimini olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer taraftan, zeytinin en iyi yetişme şartlarına sahip olduğu ülkemizde zeytin üretimi ile değerlendirilebilecek pek çok boş alan bulunmaktadır, ancak istikrarlı bir üretim politikasının belirlenememesi zeytin alanlarının gelişmesini önlemektedir.
- ii. **Birim alan veriminin düşük olması:** Ülkemizde bulunan zeytin ağaçlarının önemli bir kısmının yaşlanmış durumda olması nedeniyle zeytin üretimindeki verimlilik düşmektedir. Bu yüzden yeni zeytin ağaçlarının dikilmesi çalışmalarına bir an önce başlanılmalıdır.
- iii. **Zararlılarla mücadelede yetersiz kalınması:** zeytincilikte engebeli alanlarda gerekli malzemenin taşınamaması yüzünden zararlılarla mücadele çalışmaları yeterince yapılamamaktadır. Bu nedenle, üreticilerin ilaçlama konusunda bilinçlendirilmeleri ve gerekli müdahaleleri zamanında yapmaları konularında uyarılmaları önem taşımaktadır.
- iv. **Zeytinlerin sıırıkla toplanması:** Ülkemizde zeytinler sıırıklarla ağaçlara vurulmak suretiyle toplanmaktadır. Bu yöntem, zeytin ağaçlarının dallarının kırılmasına ve gelecek yıllarda verimlerinin düşmesine yol açmaktadır.
- v. **Teknik gelişmelerin yeterince takip edilememesi:** Ülkemizde ürün çeşitliliği ve kaliteyi artırıcı teknik gelişmeler yeterince takip edilememektedir.

Zeytinyağı üretiminde karşılaşılan sorunları giderebilmek için yapılması gerekenlerden bazıları şöyledir (İKV, 1996: 62):

- i. **Zeytin üretimini arttırıcı teknik önlemlerin alınması, üreticinin özendirilmesi:** Üretim faaliyetlerinin her safhasında kullanılan tekniğin gelişmişlik düzeyine göre üretim de artmaktadır. Dolayısı ile zeytin dikim alanlarının artırılması, kullanılan zeytin çeşitlerinin ıslahı, verimli çeşitlerin yaygınlaştırılması, hastalık ve zararlılara dayanıklı çeşitlerin üretilmesi konularına yönelik olarak üreticilerin eğitilmeleri ve yönlendirilmeleri gerekmektedir.
- ii. **Üreticilerin yeterince desteklenmesi:** Türkiye de tarımsal üretimde, temel girdiler diye nitelendirilen gübre, ilaç ve diğer üretim faktörleri ile üreticiler yeterince desteklenememekte ve ürüne yönelik destekleme alımları yoluyla alım garantisi verilememektedir. Üreticilerin ya da tarımsal üretimin yeterince desteklenmesi ve düzenli bir teşvik sistemine geçilmesi gerekmektedir.
- iii. **Üniversite-üretici koordinasyonunun sağlanması:** Araştırma-geliştirme ve eğitim kuruluşları arasında daha iyi bir iletişim kurularak, sektörle ilgili çalışmaların üreticilere daha etkin bir şekilde iletilmesi sağlanmalıdır.

Zeytin ağacının özelliğinden kaynaklanan dönemsellikten (periyodisite) dolayı zeytin üretimi yıllara göre inişli çıkışlı bir grafik izlemekte ve üretime bağlı olarak bir yıl düşük (yok yılı) bir yıl yüksek (var yılı) ürün alınmaktadır. 1994/95 sezonuna kadar kuraklık ve don zararı gibi iklim etkilerinin yanı sıra ekonomik sebepler nedeniyle üretim düşük seyretmiştir. Ancak son beş sezonda iklim koşullarının düzelmesi, yeni zeytin fidanlarının dikimi ve üreticinin zeytin üretimine özendirilmesi ile birlikte uygun bakım, hasat ve sulama konusunda eğitilmesine yönelik çalışmalar sonucunda zeytin üretimi artış göstermiştir. Yine de var yıllarında ağaçların çok mahsullü bir yıl geçirmelerinden dolayı hasatın uzaması sebebiyle zeytin ağaçlarının vejetasyon periyodunu tam olarak tamamlayamaması ve halen sırıkla hasat yapılan yerlerde ağaçlardaki yeni ürün verecek olan sürgünlerin zarar görmesi gibi sebeplerden dolayı var ve yok yılları arasındaki makas büyük olmaktadır (Arsan, 1998: 2).

Grafik 2.1. Sezonlar itibariyle Türkiye'nin zeytinyağı üretimi

Kaynak: Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Raporları, Haziran 2001

(www.internationaloliveoil.org/eng/Eco-OliveOilProduction.html, 08.12.2001)

* : Gerçekleşme tahmini

Zeytin ağacında görülen dönemsellikten (periyodisiteden) doğal olarak zeytinyağı üretimi de etkilenmektedir. Zeytin üretimindeki olumlu gelişmelere paralel olarak son yıllarda zeytin sıkma tesislerinin modernleşmesi, kapasitelerinin artması ve modern rafine zeytinyağı işleme tesislerinin devreye girmesiyle zeytinyağı üretimi ve kalitesinde de ilerleme kaydedilmiştir.

1994/95 sezonu öncesinde ortalama zeytinyağı üretimi 48 bin ton iken bu sezondan sonra ortalama 160 bin ton olmuştur. UZK (Uluslararası Zeytinyağı Konseyi-International Olive Oil Council -IOOC)nın, 2000/01 sezonunda Türkiye'nin zeytinyağı üretimi için tahmini de 200 bin tondur. Toplam üretimdeki artış daha çok var yıllarındaki üretim artışlarından kaynaklanmaktadır. Üretimdeki artışın sürekli kılınması, var ve yok yıllarındaki makasın azaltılmasına bağlıdır.

2.1.2. Tüketim

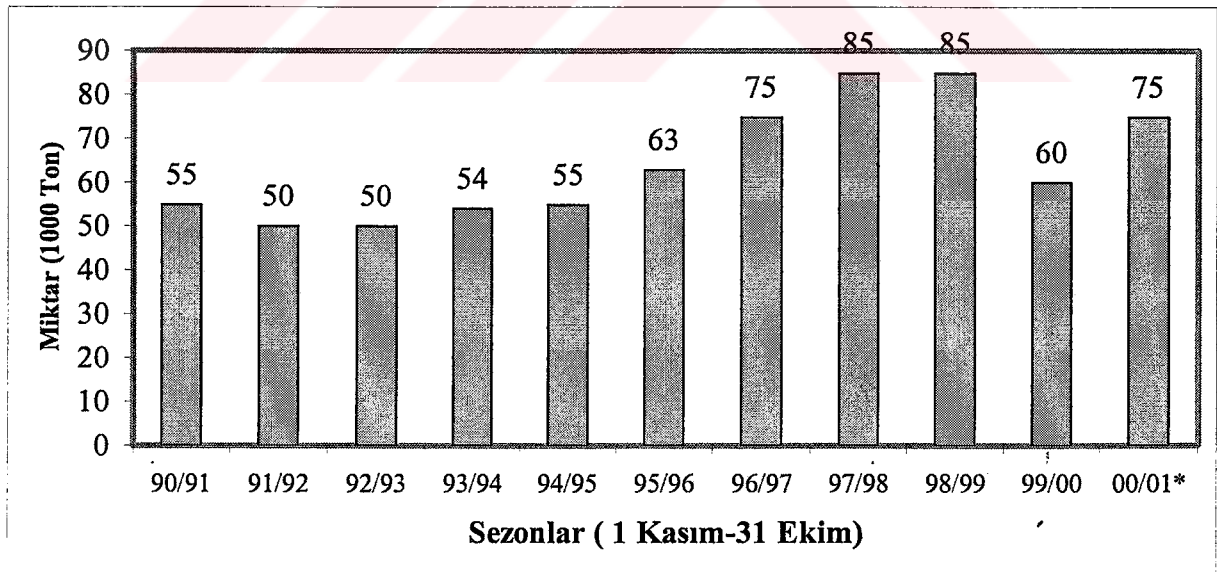
Türkiye'de zeytinyağı üretiminde son yıllarda artış görülmesine rağmen tüketimde istenilen düzeye ulaşamamıştır. Toplam yağ üretimimizin yaklaşık yüzde 18'ini zeytinyağı oluşturmasına karşılık, zeytinyağının yurt içi tüketimindeki payı yaklaşık yüzde 6'dır. Yani,

Türkiye kendi ürettiği zeytinyağını tüketmek yerine, net ithalatçı olduğu diğer bitkisel yağları tüketmeyi tercih etmektedir (Aksoy, 1998: 4).

Diğer büyük zeytinyağı üreticileri ile karşılaştırıldığı zaman Türkiye’de zeytinyağı tüketimi düşük kalmaktadır.Ülkemizde kişi başına düşen yıllık zeytinyağı tüketimi sadece 1 kg’dır (DTM, 2000: 2).

Üretimde görülen dönemselliğe (periyodisiteye) bağlı olarak görülen üretim ve verim düşüklükleri zeytinyağının diğer bitkisel yağlara göre daha pahalı olmasına yol açmaktadır. Zeytinyağının sağlık ve beslenme açısından diğer bitkisel ve hayvansal yağlara göre daha iyi olmasına rağmen bu ürünün pahalı bir gıda maddesi olması ve Türk insanının alım gücünün düşük olması tüketim seviyesinin de istenen seviyeye ulaşmasına engel olmaktadır. Türkiye için zeytinyağı tüketimini etkileyen en önemli faktör fiyattır. Zeytinyağı satan firmalar arasında fiyatlarda farklılıkların oluşu tüketiciyi doğrudan olarak etkilemektedir. Daha ucuza zeytinyağı satan firmaların savunduğu görüş, “Zeytinyağı çok pahalı imajının kırılması gerekiyor..Bu nedenle çok pahalıya satarak zeytinyağını ulaşılmaz bir ürün olmaktan çıkarmak gerekir”, şeklinde ifade edilebilir (Yıldırım, 2001: 12). Ayrıca ülkemizde yerleşik margarin ve ayçiçeği yağı tüketim alışkanlığının oluşu, tüketimin düşük olmasının diğer bir nedenidir.

Grafik 2.2. Sezonlar itibariyle Türkiye’nin zeytinyağı tüketimi

Kaynak: Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Raporları, Haziran 2001

(www.internationaloliveoil.org/eng/Eco-OliveOilConsumption.html, 08.12.2001)

* : Gerçekleşme tahmini

1994/95 sezonundan itibaren rekor üretim ve yok sezonlarına devreden stoklar sonucu fiyatlar düşmüş ve buna bağlı olarak da tüketimde de bir artış gözlenmiştir. 1999/00 sezonunda üretimdeki azalma ve geçen sezondan yeterli stok devretmemesi nedeniyle fiyatlar yükselmiş ve tüketimde 60 bin ton ile önceki dört sezona göre düşüş göstermiştir.

Zeytinyağının insan sağlığına yönelik faydaları konusunda tüketicileri bilgilendirmeye yönelik yapılan çalışmalar olumlu sonuçlar vermektedir. Ülkemizde zeytinyağı tüketiminin arttırılabilmesi için, öncelikle zeytinyağını tanıtmak amacı ile gerek özel gerekse de kamu sektöründe çalışmalar sürekli hale getirilmeli ve ürünün fiyatı da daha geniş bir tüketici kesimine hitap edebilecek şekilde uygunlaştırılmalıdır (İKV, 1996: 63).

2.1.3. İhracat

Türkiye'nin zeytinyağı ihracatı yıldan yıla zeytin ve buna bağlı zeytinyağı üretiminde meydana gelen dalgalanmalar sebebiyle keskin artış ve düşüşler göstermektedir. İşleme teknolojisi, pazarlama politikaları ve diğer zeytinyağı üreticisi rakiplerimizin zeytinyağı üretimindeki artış ve düşüşler de ihracatımızı etkileyen önemli etkenler arasındadır (DTM, 2000: 5).

Zeytinyağı üretiminde girdi fiyatlarının yüksek olması ve işgücü kullanımında mekanizasyon uygulanamaması, ürün maliyetini yükseltmekte ve dış pazardaki rekabet gücümüzü azaltmaktadır. Ayrıca etkin bir stoklama düzeni olmadığı için fiyat istikrarı da tam olarak sağlanamamaktadır. Zeytinyağı sektöründe istikrarlı bir fiyat politikasının olmayışı, dış pazardaki rekabet şansını olumsuz etkilemektedir. Tarış Zeytin ve Zeytinyağı Başkanı Cahit Çetin, "Fiyat istikrarı için sektörel mutabakat şarttır", (Usman, 2001: 14) diyerek fiyat istikrarının olması gerektiğini savunmaktadır. Fiyat istikrarı olmadan birçok pazar fırsatı değerlendirilememektedir ve de sektör çok büyük zarar görmektedir.

Zeytinyağı üretimindeki dalgalanmalar, üründe verim ve kalite düşüklüğü ve buna paralel maliyet artışları, alt yapı yetersizlikleri, ihracata yönelik etkin bir kredi ve teşvik sisteminin uygulamasının olmayışı, Avrupa Birliği'nin zeytinyağında uyguladığı çok yönlü korumacılık sistemi ile rekabet güçlüğü, zeytinyağı ihracatımızda önemli yeri olan bazı ülkelerdeki dış pazara istikrarlı mal arzını sağlayacak etkin bir stok kurumunun olmayışı, politika değişiklikleri, dış pazar istekleri, ihracatta önemli rolü olan acente ve aracı firma yapılaşmalarına işlerlik kazandırılmaması, dış pazarda Türk zeytinyağları ve markalarına yönelik bir im yaratılmaması olarak özetlenebilecek bir dizi eksiklik nedeniyle zeytinyağı

ihracatı istenen düzeye gelememiştir (Akgündüz, 1998: 7). Tüm bu eksikliklerden dolayı, ülkemiz dünya pazarından belirli pay alamamakta ve Avrupa Birliği ile rekabet edememektedir. Buna bağlı olarak zeytinyağı ihracatımız, tamamen dış piyasa oluşumuna özellikle Avrupa Birliği'nin üretim ve talep durumuna bağımlı olarak değişmektedir. Ülkemizin Avrupa Birliği'ne bağımlı olması yüzünden, Avrupa Birliği ülkeleri Türkiye zeytinyağı ihracatı için en büyük pazar ve aynı zamanda diğer pazarlarda en büyük rakibimiz durumunda bulunmaktadır.

Tablo 2.4. Türkiye'nin sezonlar itibariyle zeytinyağı ihracatı

Sezonlar	Miktar (TON)	Değer (1000 ABD\$)	Ortalama İhraç Fiyatı (1000 ABD\$)
1992/93	5.597	10.839	1.856
1993/94	7.173	11.458	1.598
1994/95	58.220	120.643	2.072
1995/96	20.920	78.241	3.740
1996/97	40.436	91.249	2.257
1997/98	44.512	71.917	1.616
1998/99	106.325	176.245	1.658
1999/00	16.567	35.161	2.132
2000/01	91.942	130.002	1.414

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları, 2001

(www.igeme.org.tr/TUR/foyer/tarim/frame.htm, 15.01.2002)

Ülkemiz net zeytinyağı ihracatçısı ülkeler arasında bulunmaktadır. İhraç pazarlarımızın genişlemesi ve özellikle İtalya ve İspanya'da meydana gelen kuraklıklar sonucu görülen üretim düşüşlerinin de etkisiyle son beş sezonda, ortalama ihracatımız 55 bin ton olmuş ancak hala istenen seviyeye ulaşmamıştır. 1998/99 sezonunda 106 bin ton ihracat karşılığı 176 milyon \$ gelir ile tüm sezonların en büyük ihracat rakamlarına ulaşılmıştır. Ardından gelen yok sezonunda ise ihracatımız 35 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir.

1996/97 sezonunda rekor üretim gerçekleşmesi ve 1997/98 sezonuna devreden stok nedeniyle Türkiye'nin toplam zeytinyağı arzı yüksek olmuş fakat ihracatın büyük bölümünün olduğu rakip AB ülkelerinde, özellikle İspanya'da yeterli üretimin oluşması sonucu bu ülkelerin ithal fiyatları düşmüş ve mevcut ihracattan daha az gelir elde edilmiştir. 1998/99 sezonunda İspanya ve İtalya'da zeytinyağı üretiminin düşük gerçekleşmesinden ve bu ülke tüccarlarının, yüksek fiyatlar nedeniyle iç piyasadan sağlayamadıkları ürünü Türkiye'den ithal etmeleri ile ihracatta belirgin bir miktarda artış sağlanmıştır (Göksu, 2000: 6).

Daha önceleri rafine zeytinyağı ihracatı toplamda en büyük paya sahipken, son üç yılda riviera olarak adlandırılan karma zeytinyağı ihracatının rafineye göre daha büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Son yıllarda özellikle ekstra natürel zeytinyağı ihracatında da büyük artış olmuş; 1996 yılında toplam zeytinyağı ihracatındaki payı %5 iken, yıllar itibariyle artarak 1999 yılında %24'e, 2000 yılında ise %32'ye ulaşmıştır. Yıllar itibariyle çeşitlere göre zeytinyağı ihracatımız değerlendirildiğinde son dört yılda toplam ihracatımızın ortalama % 32'si rafine, %33'ü riviera, %21'i ekstra natürel, %9'u da natürel olmuştur (DTM, 2000: 6).

Tablo 2.5. Türkiye'nin yıllar itibariyle çeşitlere göre zeytinyağı ihracatı

(M: Ton, T: Bin ABDS)

ÜRÜN	1997		1998		1999		2000	
	M	D	M	D	M	D	M	D
Z.yağı,natürel,saf,extra	4684	10523	9660	15977	22630	41528	5081	9627
Z.yağı,natürel,ince,saf	4362	8797	3755	5966	11819	16243	1453	2587
Z.yağı,rafine,saf	23980	47592	14751	22420	26144	44143	1844	3747
Z.yağı,diğer,saf (karma)	6636	14775	18096	27845	36291	64066	6250	13077
Diğerleri	8639	5654	2018	1463	6209	4070	1786	1369
Toplam	48328	87413	49016	75386	103093	170050	16414	30407

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları , 2001

(www.igeme.org.tr/TUR/foylar/tarim/frame.htm, 15.01.2002)

Dünyada zeytinyağına yönelik talebin artması Türkiye için yeni ihraç pazarlarının ortaya çıkmasını sağlamış ve son yıllarda daha önce zeytinyağı ihracatı yapılmamış ülkeler Türkiye'ye yeni olanaklar sunmuştur. Bu gün Türk zeytinyağı başta İspanya, İtalya, ABD olmak üzere Japonya, Kanada, Avustralya, BDT, Orta Doğu ve Güney Amerika Ülkeleri ile birlikte yaklaşık 70 kadar ülkeye ihraç edilmektedir (www.igeme.org.tr/TUR/foylar/tarim/frame.htm, 14.01.2002).

Türkiye'nin 1995 ile 2000 yılları arasında zeytinyağı ihracat gerçekleştirdiği ülkeler miktar, değer ve toplam ihracattaki pay olarak Tablo 2.6.1. ve Tablo 2.6.2.'de detaylı olarak verilmiştir.

Üretici-ihracatçı konumundaki İspanya ve İtalya son beş yıl itibariyle toplam %55'lik payları ile ihracatımızdaki en önemli yere sahip pazarlardır. Zeytinyağı ihracatımız bu ülkelerin üretim ve talep durumları ile birlikte, belirleyici rol oynadıkları dış piyasa oluşumlarına bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle AB ülkeleri, Türkiye için hem büyük bir pazar oluşturmakta, hem de diğer pazarlarda en büyük rakip olmaktadır. Özellikle İtalya ve İspanya'nın ürün kalitesinde yaşanan sorunlar ve üretimin tüketimi karşılayamaması yüzünden ülkemizden rafine zeytinyağı ihracatı yapılmıştır. İhraç edilen bu yağlar tekrar bir işlemeye tabi tutulmakta ve piyasaya İtalyan ve İspanyol markalarıyla sürülmektedir, böylece Avrupa Birliği'nin bu alanda sağladığı paketleme ve üretim yardımlarından da yararlanma imkanı oluşmaktadır. Bu suretle Türkiye'de üretilen ve farklı markalarla piyasaya sunulan zeytinyağımız Avrupa Birliği'nde ve diğer bazı pazarlarda ülkemizde işlenerek kutulanan zeytinyağı ile rekabet eder hale gelmektedir (İKV, 1996: 45).

Ülkemizde zeytinyağının tarımından ticaretine kadar hiçbir alanda kapsamlı bir politika ve teşvik sistemi bulunmamaktadır. Ambalajlı zeytinyağına ihracatına uygulanan teşvikler süreklilik taşımamakta, ayrıca miktar ve kapsam olarak Avrupa Birliği'nin uyguladığı teşviklerin altında kalmaktadır. Bu konu da firmalarımızın diğer ihracatçı firmalar ve ülkeler ile rekabet edebilme şansını azalmaktadır (Arıkbay, 1998: 13).

Son yıllarda Türkiye açısından en önemli ve istikrarlı zeytinyağı ithalatçısı ABD olmuştur. ABD'nin ihracatımızdaki payı 2000 yılı itibariyle %34, son beş yıl itibariyle de %23 olmuştur. 2000 yılında ABD'nin yanı sıra BAE, Arjantin ve Suudi Arabistan diğer önemli ihraç pazarlarımızı oluşturmuştur.

ÜLKE ADI	1995		MADDE İÇİ*		1996		MADDE İÇİ*		1997		DEĞİŞİM(%)	
	MIKTAR (TON)	DEĞER (1000 \$)	(%)	(1000 \$)	MIKTAR (TON)	DEĞER (1000 \$)	(%)	(1000 \$)	MIKTAR (TON)	DEĞER (1000 \$)	1997/96	
											MIKTAR	DEĞER
ABD	12.185	28.062	23,26	20.020	5.563	20.020	27,81	25.209	11.291	25.209	103	26
RUSYA FEDER.	1.378	2.227	1,85	58	23	58	0,08	27	11	27	-52	-53
SURİYE	2.881	1.619	1,34	103	33	103	0,14	235	121	235	267	128
S.SARAJSTAN	557	1.077	0,89	1.231	433	1.231	1,71	2.914	1.487	2.914	243	137
KUVEYT	132	253	0,21	487	168	487	0,68	705	345	705	105	45
LÜBNAN	75	120	0,1	19	7	19	0,03	128	70	128	900	574
DUBAİ(7. EMİRLİK)(BAE)	58	97	0,08	1.066	353	1.066	1,48	1.274	636	1.274	80	20
BELÇİKA-LÜKSEMBURG	80	194	0,16	71	24	71	0,1	46	15	46	-38	-35
AZERBEYCAN	48	104	0,09	62	14	62	0,09	16	8	16	-43	-74
NORVEÇ	71	205	0,17	142	31	142	0,2	520	186	520	500	266
İSVİÇRE	62	143	0,12	680	166	680	0,94	2.150	1.097	2.150	561	216
TÜRKMENİSTAN	2	6	0,00	7	2	7	0,01	29	14	29	600	314
MALTA	0	0	0,00	24	18	24	0,03	1.640	1.000	1.640	5.456	6.733
İSVEÇ	85	219	0,18	60	17	60	0,08	49	16	49	-6	-18
ALMANYA	46	153	0,13	303	82	303	0,42	543	180	543	120	79
KKTC	34	80	0,07	166	42	166	0,23	460	201	460	379	177
İSPANYA	19.678	44.077	36,54	19.651	5.477	19.651	27,3	14.668	7.720	14.668	41	-25
İTALYA	18.656	37.030	30,69	23.506	6.208	23.506	32,65	25.380	12.888	25.380	108	8
YUNANİSTAN	72	149	0,12	0	0	0	0	64	24	64		
İNGİLTERE	313	697	0,58	2	1	2	0	51	17	51	1.600	2.450
AB TOPLAM	39.954	81.195	67,3	43.830	11.868	43.830	60,88	40.812	20.880	40.812	76	-7
DİĞER ÜLKELER	1.807	4.130	3,42	4.332	1.130	4.332	6,02	5.899	2.545	5.899	125	36
TOPLAM	58.220	120.642		71.990	19.792	71.990		82.007	39.872	82.007	101	14

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, EBİM Kayıtları, 2001

(www.igeme.org.tr/TUR/foylar/tarim/frame.htm, 15.01.2002)

* O ÜLKEYE YAPILAN İHRACATIN DEĞER OLARAK TOPLAM İHRACAT İÇİNDEKİ PAYI.

ÜLKE ADI	1998		MADDE İÇİ*		1999		MADDE İÇİ*		2000		DEĞİŞİM(%)		
	MİKTAR (TON)	DEĞER (1000 \$)	MADDE İÇİ* (%)	MİKTAR (TON)	DEĞER (1000 \$)	MADDE İÇİ* (%)	MİKTAR (TON)	DEĞER (1000 \$)	MADDE İÇİ* (%)	MİKTAR (TON)	DEĞER (1000 \$)	1999/00	
												MİKTAR	DEĞER
ABD	11.749	20.236	24,84	11.584	21.595	11,9	4.946	10.546	33,5	4.946	10.546	-57	-51
İSPANYA	11.330	16.281	23,95	29.529	51.498	30,34	2.312	4.220	15,66	2.312	4.220	-92	-92
İTALYA	10.966	16.066	23,18	39.107	64.059	40,18	938	1.752	6,35	938	1.752	-98	-97
RUSYA FEDER.	182	341	0,38	8	21	0,01	32	89	0,22	32	89	300	324
SURİYE	418	534	0,88	374	120	0,38	0	0	0,00	0	0	-100	-100
S.ARABİSTAN	1.905	2.886	4,03	1.814	3.470	1,86	1.562	2.640	10,58	1.562	2.640	-14	-24
TUNUS	817	1.376	1,73	0	0	0	1	1	0,01	1	1		
KUVEYT	401	588	0,85	397	760	0,41	295	517	2,00	295	517	-26	-32
LÜBNAN	514	702	1,09	33	44	0,03	0	0	0,00	0	0	-100	-100
İSRAİL	1.398	2.099	2,96	1.502	2.461	1,54	621	968	4,21	621	968	-59	-61
DUBAİ(7.EMİRLİK)(BAE)	663	976	1,40	675	1.200	0,69	705	1.223	4,78	705	1.223	4	2
BELÇİKA-LÜKSEMBURG	298	523	0,63	11	24	0,01	5	12	0,03	5	12	-55	-50
AZERBEYCAN	7	16	0,01	22	53	0,02	31	86	0,21	31	86	41	62
NORVEÇ	76	174	0,16	173	476	0,18	27	70	0,18	27	70	-84	-85
İSVİÇRE	126	257	0,27	4.065	4.745	4,18	332	545	2,25	332	545	-92	-89
MALTA	0	0	0,00	5	11	0,01	9	22	0,06	9	22	80	100
ALMANYA	108	258	0,23	113	278	0,12	161	472	1,09	161	472	42	70
KİTÇ	128	296	0,27	170	350	0,17	83	191	0,56	83	191	-51	-45
KANADA	1.032	1.881	2,18	799	1.440	0,82	323	725	2,19	323	725	-60	-50
FİLDİŞİ SAHİLİ	653	1.113	1,38	760	1.163	0,78	45	72	0,30	45	72	-94	-94
ARJANTİN	72	170	0,15	84	207	0,09	1.191	2.484	8,07	1.191	2.484	1.318	1.099
AVUSTURALYA	187	330	0,40	594	1.120	0,61	107	228	0,72	107	228	-82	-80
ÇİN HALK CUMH.	0	0	0,00	2	4	0	0	0	0,00	0	0	-100	-100
JAPONYA	34	86	0,07	25	73	0,03	80	202	0,54	80	202	220	177
AB TOPLAM	22.927	33.580	48,47	71.290	121.069	73,24	3.434	6.511	23,26	3.434	6.511	-95	-95
DİĞER ÜLKELER	4.242	7.119	8,97	5.489	11.163	5,64	956	2.204	6,48	956	2.204	-83	-80
TOPLAM	47.305	74.308		97.335	166.335		14.762	29.266		14.762	29.266	-85	-82

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, EBİM Kayıtları, 2001

(www.igeme.org.tr/TUR/foyer/tarim/frame.htm, 15.01.2002)

* O ÜLKEYE YAPILAN İHRACATIN DEĞER OLARAK TOPLAM İHRACAT İÇİNDEKİ PAYI.

İhracatımızın büyük bir bölümünün üretici-ihracatçı konumunda olan İtalya ve İspanya'ya yöneldiği göz önünde bulundurulduğunda, mevcut pazarların geliştirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Rakip ülkelerin tanıtım faaliyetlerinin de üzerinde yoğunlaştığı ülkeler olarak ABD, Avustralya, Japonya ve Kanada zeytinyağı ihracatımız için geliştirilmesi gereken potansiyel pazarlar olarak öne çıkmaktadır (Göksu, 2000: 8).

Ülkemiz zeytinyağı ihracatının geliştirilmesi ve mevcut stokların eritilebilmesi için, kısa ve uzun vadeli bir dizi önlemlerin alınması gerektiği önerilmektedir. Kısa vadede, dış pazar taleplerine uygun ambalaj çeşitliliği geliştirilmeli ve iç ve dış ticaretten bağımsız bir "Milli Zeytinyağı Stoklama Müessesesi" kurulmalı ve ihracatta teşvikler arttırılmalıdır. Uzun vadede ise, zeytinyağı ihracatımızın geleceği açısından gelişme potansiyeli olan pazarlar tespit edilerek, bu pazarların yapısı ve tüketici profili araştırılmalı, ayrıca bu pazarlara yönelik olarak farklı bir teşvik uygulaması getirilmeli, dış pazarlarda Türk zeytinyağı imajını geliştirecek tanıtım yapılmalı ve uzman pazarlama organizasyonları oluşturulmalıdır (Akgündüz,1998:8).

2.1.4.İthalat

Türkiye'nin, zeytin üretiminde kendine yeterli olmasına karşın, düzenli olmamakla birlikte az miktarlarda zeytinyağı ithalatı mevcuttur. Tablo 2.7.'den görüldüğü gibi ithalat, 1180 ton ithalat miktarı ve 1582 bin ABD\$ ithalat tutarı ile en çok 1994 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo 2.7 Türkiye'nin yıllar itibariyle zeytinyağı ithalatı

YIL	MİKTAR (TON)	TUTAR (1000 ABD \$)
1994	1.180	1.582
1995	17	62
1996	144	494
1997	19	44
1998	80	138
1999	229	449
2000	1.088	2061

Kaynak:Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları, 2001

(www.igeme.org.tr/TUR/foyer/tarin/frame.htm, 15.01.2002)

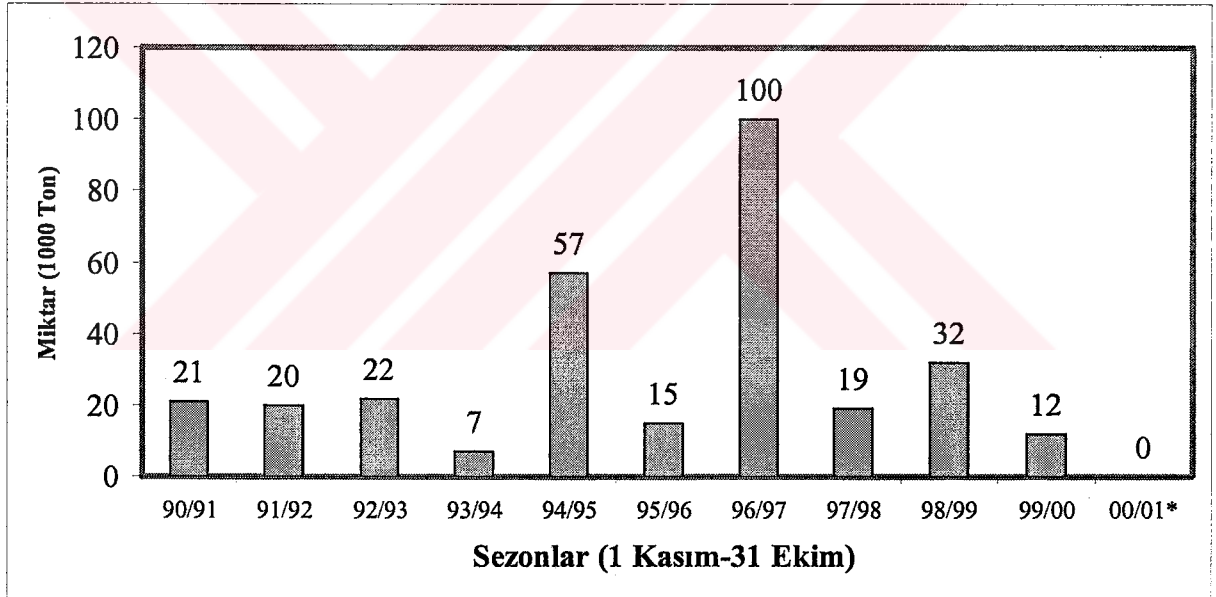
İthalat daha çok üretimin yetersiz olduğu yıllarda yapılmaktadır. Zeytinyağı ithalatının gerçekleştiği ülkeler arasında Tunus, İtalya, Suudi Arabistan ve Mısır bulunmaktadır (DTM,2000: 6).

2.5. Stoklar

Türkiye'nin sezon sonu stokları genellikle üretim, tüketim ve ihracata bağlı olarak var yıllarında artarken, yok yıllarında azalmaktadır.

UZK verilerine göre 1996/97 sezonunda 200 bin ton üretim ve bir önceki sezondan 15 bin ton stok ile toplam arz 215 bin ton olmuş bunun 75 bin tonu iç tüketim, 40 bin tonu da ihracata yönelmiş ve sezon sonunda 100 bin ile rekor seviyede stok olmuştur. Bu stok üretimin düşük gerçekleştiği 1997/98 sezonunda düşen fiyatlar sayesinde artan iç tüketim ile birlikte eritilmiştir (Göksu, 2000:11).

Grafik 2.3. Sezonlar itibariyle Türkiye'nin sezon sonu zeytinyağı stokları

Kaynak: Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Raporları, Haziran 2001

(www.internationaloliveoil.org/eng/Eco-OliveOilStocks.html, 08.12.2001)

*: Gerçekleşme tahmini

2000/01 sezonunda, Türkiye üretiminin 200 bin ton ihracatının 92 bin ton olarak gerçekleşmesi ve tüketimin de bir önceki sezona göre artış göstermesi nedeniyle bir sonraki sezona devreden stok miktarının çok az olacağı tahmin edilmektedir.

2.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ZEYTİNYAĞI İLE İLGİLİ UYGULAMALAR VE İLGİLİ BELGELER

2.2.1. Avrupa Birliği'nde Zeytinyağı Temel Mevzuatı

Avrupa Birliği ülkelerinin 25 Mart 1957'de Roma Anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra oluşturdukları Ortak Tarım Politikası çerçevesinde zeytinyağının da içinde bulunduğu birçok tarım ürünü için Ortak Piyasa Düzeni uygulanmaktadır. Diğer Ortak Tarım Politikası rejimlerinde olduğu gibi zeytinyağı rejiminde de amaç; arzın devamlılığını sağlamak, üreticilere daha iyi bir yaşam seviyesi yaratmak, fiyat dalgalanmalarını önlemek ve ticaretin düzenlenmesi için politika oluşturmaktır (Dünya Zeytinyağı Ansiklopedisi, 1997: 426).

Avrupa Birliği'nin zeytinyağı sektörü ile ilgili temel mevzuatı, 22 Eylül 1966 tarihinde oluşturulan 136/66/EEC no'lu Konsey düzenlemesidir. Bu mevzuatta, zeytinyağı pazar düzenlemeleri ve ithalat korumaları için belirlenen ana prensipler bulunmaktadır (europa.eu.int/eur-lex/en, 04.12.2001).

Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikasında reform amaçlı olarak 1992 yılından beri sürdürdüğü çalışmalar neticesinde Haziran 1998 tarihinde zeytinyağı teknik düzenlemesinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin uygulamaya konulması amacı ile 1998/99, 1999/00 ve 2000/01 pazarlama dönemlerini kapsayan bir geçiş dönemi ön görülmüştür. 136/66/EEC no'lu Konsey yönetmeliği ile belirlenmiş olan Zeytinyağı Ortak Piyasa Düzeninin yerine geçecek bu düzenlemenin yapılması için çalışmalar sürdürülmektedir. Bu reform ile, sektörün rekabet gücünün ve ürünün kalitesinin artırılması, arz ile talep arasındaki dengenin korunması, ayrıca kurallarda sadeleştirmeye gidilmesi amaçlanmaktadır (Göksu, 2000: 19). Bu geçiş döneminin Konsey tarafından yapılan son düzenleme ile birlikte 2000/01 pazarlama yılından 2003/04 pazarlama yılına kadar uzatılması kararlaştırılmıştır (Official Journal L, 2001: 1).

Zeytin yetiştiriciliği ve zeytinyağı üretimi; Birliği'nin belirli yörelerinde özel ekonomik öneme sahip oluşu, nüfusun büyük bir çoğunluğu için önemli bir gelir kaynağı oluşturulması ve zeytinyağının çoğunluk tarafından tüketilen yağların en önemli kaynağını teşkil ettiği nedenlerinden ötürü Avrupa Birliği'nde özel öneme sahip bir konudur.

136/66/EEC no'lu düzenleme, diğer birçok tamamlayıcı düzenleme ile birlikte zeytinyağı Birlik Politikasının esaslarını aşağıdaki başlıklar halinde şekillendirmiştir:

2.2.1.1. Tek Fiyat Sistemi

Avrupa Birliği'nde üye devletlerin tümü için geçerli yıllık üretim hedef fiyatı, müdahale fiyatı, temsili piyasa fiyatı ve eşik fiyatının saptandığı bir kalite sistemi getirilmiştir. Bu fiyatlar; zeytinyağının kalitesine ve çeşidine göre değişerek, toptan satışlar için saptanmaktadır. Fiyatların belirlenmesi, Konsey tarafından oylama işlemi ile gerçekleştirilir.

Üretim hedef fiyatı ve müdahale fiyatı pazarlama yılı içinde değişmezken, temsili piyasa fiyatı ve eşik fiyatı veya giriş fiyatı Komisyon tarafından değiştirilebilir. Avrupa Birliği'nde pazarlama yılı 1 Kasım ile 31 Ekim arasında gerçekleşir. Bu fiyatlar aşığıdaki gibi ifade edilebilir (Official Journal, 1966: 5):

- Üretim hedef fiyatı, Birlik dahilinde olması gereken üretim hacminin korunması ihtiyacını dikkate alarak üreticilere tatmin edici gelir sağlayacak şekilde belirlenen hedef fiyattır. Bu fiyat, takip eden sene alım satımları için 1 Ağustos'dan önce senelik olarak belirlenir.
- Temsili piyasa fiyatı, rakip ürünlerin fiyatları ve özellikle tahmini piyasa beklentileri hesaba alınarak, zeytinyağının satılabileceği seviyede belirlenir.
- Müdahale fiyatı, üreticilerin ürünlerini mümkün olduğu kadar temsili piyasa fiyatı ile satabilmelerini sağlayan ve müdahale görevini üstlenen aracı kurumların kendilerine teklif edilen standart kalitedeki zeytinyağına ödemiş oldukları fiyattır. Bu fiyat üretim desteğinin hedef üretici fiyatından düşülmesi ile bulunan bedel kadardır. Bu hesaplanırken, piyasa değişkenliği ve üretim bölgelerinden tüketici piyasasına nakliye ücretleri dikkate alınır. Bu fiyat, takip eden sene alım satımları için 1 Ağustos'tan önce belirlenir.
- Eşik ya da giriş fiyatı, Birlik sınırlarındaki ithal ürünün satış fiyatının tüketim desteği ile ilgili düzenlemelerin etkisi de dikkate alınarak hesaplanan temsili piyasa fiyatı seviyesine getirilerek belirlenir. Bu fiyatın belirlenmesinin nedeni, Birlik pazarını istenilen istikrarda tutabilmek ve dünya pazar fiyatlarındaki dalgalanmaların Birlik içindeki fiyatları etkilememesini sağlamaktır.

2.2.1.2. Üretim ile İlgili Uygulamalar

2.2.1.2.1. Üretime Yönelik Destek

Bu konu ile ilgili olarak, temel mevzuat olan 136/66/EEC belirli değişikliklere uğramıştır. Üretime yönelik desteğin amacı, üreticilere tatmin edici ve adil bir gelir düzeyi sağlayabilmektir. Bunu gerçekleştirmek için Konsey, her yıl 1 Ağustos'tan önce üretim desteği için belli miktar belirlenmesini şart koşar. Konsey aynı zamanda, her ürün yılı için belirlenen desteğin kapsayacağı maksimum zeytinyağı miktarını da belirler (Dünya Zeytinyağı Ansiklopedisi, 1997: 428).

Avrupa Birliği'nde üretilen toplam zeytinyağının yardım kapsamın alınacak miktarının belirlenmesi için Garanti Edilmiş Maksimum Miktar (MGQ-Maksimum Guaranteed Quantity) sistemi uygulanmaya başlamıştır. Buna göre, garanti kapsamına alınacak maksimum üretim miktarı belirlenmiştir (Official Journal L, 1987: 7).

Eğer bir ürün yılı içerisinde gerçekleşen üretim o sene için garanti edilen maksimum miktarı aşıyorsa, birim başına destek, gerçekleşen miktarın maksimum garanti edilen miktara bölünmesi ile bulunan katsayı ile çarpılarak indirilir. Eğer bir ürün yılında gerçekleşen üretim o sene garanti edilen maksimum miktarı aşmıyorsa, aradaki fark garanti edilen maksimum miktara ulaşabilmek için diğer seneye aktarılır. Bu metot uygulanırken, zeytinyağı sektörünün temel problemi olan dönemsellik göz önünde bulundurulur. Üretim desteğinde, küçük üreticilere ceza uygulamaz. Destekten faydalanma prosedürü, üreticilerin kabul görmüş üretici örgütlerine üye olup olmamasına göre değişir.

Üretim desteği için zeytinde garanti edilen maksimum miktar, senelik 1.350.000 ton olarak belirlenmiştir. Ürün yılında zeytinyağı üretimi ortalama 500 Kg'dan az olan küçük üreticilere daha fazla olmak üzere üretim yardımı yapılmaktadır.

Zeytinyağı ile ilgili alınan reform kararları neticesinde, geçiş döneminde Garanti Edilen Maksimum Miktarda bazı değişiklikler yapılmıştır. 1.350.000 ton olarak belirlenmiş olan bu miktar, % 31,6 oranında arttırılarak 1.777.261 tona çıkarılmıştır ve bu miktar ülkelerin üretimdeki büyüklüklerine göre Garanti Edilmiş Ulusal Miktarlara bölünmüştür. Buna göre ülkelerin Garanti Edilen Maksimum Miktardan aldıkları paylar; İspanya 767.027 ton, İtalya 543.164 ton, Yunanistan 419.529 ton, Portekiz 51.244 ton, Fransa 3.297 ton olarak belirlenmiştir. Böylece zeytinyağı üretiminde maksimum miktarın aşılması halinde, ulusal kotasını aşmamış olan bir ülke üretim yardımında yapılacak olan kesintiden muaf olacak ve ulusal kotasını aşan diğer bir ülkenin sorumluluğunu paylaşmamış olacaktır. Yine geçiş döneminde üretimi 500 kg'dan az olan küçük üreticiler için ek yardım sistemi kaldırılmıştır ve

üretim yardımı da her üretici için 1322,5 ECU/ton olarak belirlenmiştir (Official Journal L, 1998: 32).

2.2.1.2.2. Müdahale Görevini Üstlenen Aracı Kurumlar

Müdahale görevini üstlenen aracı kurumlar, üye üretici devletler tarafından atanırlar ve her ürün yılı için Temmuz'dan Ekim'e kadar Birlik içerisinde üretilerek uygun yeterliliğe sahip olan üreticiler, üretici grupları ve birlikleri tarafından sunulan zeytinyağlarını almakla sorumludurlar. Bu kurumlar alım yaparken, müdahale fiyatını baz almak zorundadırlar (Official Journal L, 1993: 9).

Müdahale görevini üstlenen aracı kurumlar, zeytinyağı alımının yanında üretim aşamasında piyasaya zarar vermeden zeytinyağı satışı da yapabilirler. 30 Aralık 1985 tarihli 3818/85/EEC no'lu düzenleme ile son değişikliğe uğrayan 23 Aralık 1977 tarihli 2960/77/EEC no'lu Komisyon düzenlemesi, müdahale görevini üstlenen aracı kurumlar tarafından yapılan zeytinyağı satışı ile ilgili prosedürleri belirlemektedir. Müdahale görevini üstlenen bu aracı kurumlar tarafından gerçekleştirilen zeytinyağı satışı ihale usulü ile yapılabilir ve tekliflerin güvenilir bir şekilde alınması gerekmektedir (Dünya Zeytinyağı Ansiklopedisi, 1997: 426).

2.2.1.2.3. Üretici Örgütleri

Konsey üretici gruplarının oluşması için tasarı geliştirmiştir. Bu düzenlemeden faydalanan ürünlerden birisi de zeytinyağıdır.

Avrupa Birliği'nde üretici örgütler ikiye ayrılır. Birincisi, zeytinyağı üretim desteği sağlayabilen büyük gruplar halinde bir araya gelen Üretici Örgütleri ve ikincisi de değişik ekonomik bölgelerdeki üretici örgütlerinden oluşan Üretici Örgütleri Birlikleri'dir (Official Journal, 1966: 5).

2.2.1.2.4. Zeytin Yetiştiricisi Üye Devletlerdeki Zeytin Dosyalarının Derlenmesi

22 Aralık 1980 tarihli 3453/80/EEC no'lu Konsey düzenlemesi ile değiştirilen 21 Ocak 1975 tarihli 157/75/EEC no'lu Konsey düzenlemesi uyarınca, zeytinyağı üreten üye devletler ülkeleri dahilinde bulunan tüm zeytinlikler için zeytin dosyası derlemek zorundadırlar.

Bu dosyalama sisteminin amacı, zeytin varlığının ve Birlik içindeki zeytin ve zeytinyağı potansiyel üretiminin belirlenebilmesi için gerekli bilgileri sağlamak ve aynı zamanda zeytinyağı için Birlik destek mekanizmasının işlerliğini kolaylaştırmaktır.

2.2.1.2.5. Zeytin Ürünlerinin Kalitelerinin Yükseltilmesi

Zeytin ürünlerinin kalitelerinin yükseltilmesi Birliğin zeytinyağı politikasının amaçlarından biri olmaya devam etmektedir. Kaliteyi yükseltmek için önerilen ana işlemler şunlardır (Dünya Zeytinyağı Ansiklopedisi, 1997: 429):

- Zeytin sineği (*Dacus oleae*) ve diğer zararlıları kontrol altına almak;
- Zeytin yetiştirme ve toplamada gelişmiş teknikler kullanmak;
- Yağın depolanmasında olduğu kadar işlenmesinde de sürekli ilerleme kaydetmek;
- Yağ çıkarmada zeytin yetiştiricileri ve yağhanelere teknik yardımda bulunmak;
- Natürel zeytinyağının özelliklerini belirleyebilmek için tat laboratuvarları kurmak ve/ veya işletmek;
- Zeytinyağının fiziksel ve kimyasal özelliklerini değerlendirmek için bölgesel veya yöresel düzeyde laboratuvarlar tesis etmek ve/ veya işletmek;
- Zeytinyağı kalitesinin yükseltilmesinde uzman örgütler ile işbirliği yapmak.

2.2.1.2.6. Zeytinyağının Depolanması

Zeytinyağında dönemsellik yüzünden üretimde görülen dalgalanmaların etkisini azaltmak, yani düzensiz hasadın arz ve talep dengesi arasındaki etkilerini azaltmak ve tüketici fiyatlarını dengede tutabilmek için, Konsey müdahale görevini üstlenen aracı kurumlar kanalı ile zeytinyağı tampon stokların oluşturabileceği belirtmektedir.

Zeytinyağı temel mevzuatı olan 136/66/EEC no'lu düzenlemede belirtildiği gibi, zeytinyağı alım satımı yapan kabul edilmiş örgütler ve birlikler ile depolama sözleşmeleri tanzim edilebilmektedir.

2.2.1.3. Tüketim ile İlgili Uygulamalar

Avrupa Birliği'nde zeytinyağı tüketimi ile ilgili olan uygulamaların amacı, Birlik içerisinde zeytinyağı tüketiminin arzu edilen seviyede gerçekleşmesini sağlamaktır.

2.2.1.3.1. Tüketim Yardımları

Tüketim desteği, zeytinyağının diğer ucuz yağlar ile rekabet edebilirliğini arttırmak için ilk olarak Nisan 1979'da ortaya çıkmıştır. Tüketim yardımı, Avrupa Birliği içinde üretilmiş ve alım satımı yapılmış ve kutulanmış veya şişelenmiş zeytinyağlarını kapsamaktadır. Desteğe hak kazanma, yağın ambalajlama şirketinden çıkışı ile olmaktadır (Official Journal L, 1992: 1).

1998/99, 1999/00 ve 2000/01 pazarlama dönemlerini kapsayan bir geçiş döneminden sonra bu tüketim yardımları kontrolünün mümkün olmaması ve suiistimale açık olması sebebi ile tamamen kaldırılmıştır. Buradan elde edilen tasarrufun da, Garanti Edilen Maksimum Miktarın artırılmasının finansmanına ayrılması öngörülmüştür (Göksu, 2000: 20).

2.2.1.3.2. Tüketici için piyasaya sunulan zeytinyağı ürünlerinin etiketlenmesi ve reklamı

Avrupa Birliği'nin başarması gereken amaçlardan birisi de üye devletler arasında malların serbest dolaşımıdır. Dolayısı ile bu amaç doğrultusunda yasal ve fiziksel engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Zeytinyağı ile ilgili en son 21 Aralık 1989'da değişikliğe uğrayan önceden hazırlanmış, mühürlü kaplar içindeki sıvıların perakende satışları ile ilgili 19 Aralık 1974 tarihli 106/75/EEC no'lu Konsey düzenlemesi geçerlidir. Bu düzenlemede amaç, üreticilere doğru bilgi sağlamak ve değişik üye ülkelerde bu ürünün emin ve tekdüze kontrolünü sağlamaktır.

1998/99, 1999/00 ve 2000/01 pazarlama dönemlerini kapsayan bir geçiş dönemi sürecinde Avrupa Birliği'nin zeytinyağına yönelik olarak fiyat, üretim ve tüketim ile ilgili uygulamaları Tablo 2.8.'deki (Göksu, 2000: 20):

Tablo 2.8. Avrupa Birliği'nin zeytinyağı ile ilgili uygulamaları

	1997/98 (ECU/TON)	1998/01 (ECU/ TON)
Hedef Fiyat	3.837,7	3.837,7
Üretim Yardımı	1.422 (Küçük üreticiler için: 1.514)	1.322,5
Müdahale Fiyatı	1805,8 (Garanti edilen maksimum miktar aşımı halinde 1.751,6)	Uygulamadan kaldırıldı
Temsili Piyasa Fiyatı	2.295	2.295
Tüketim Yardımı	120,7	Uygulamadan kaldırıldı

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı- Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü(1999), Göksu, 2000: 20

2.2.1.4. Ticaret ile İlgili Uygulamalar

2.2.1.4.1. Zeytinyağının Tanımı ve Sınıflandırılması

Avrupa Birliği'nde zeytinyağı ve zeytinyağı ile ilgili ürünler için hem Birlik içi ticarete hem de uluslararası ticarete kullanılacak ortak tanımlama ve kalite standartları belirlenmiştir.

Zeytinyağının tanımı ve sınıflandırılması ile ilgili düzenlemelerin ilki 136/66/EEC no'lu Konsey düzenlemesinin 35. maddesinde geçmektedir. Sonra 356/92/EEC no'lu düzenleme ile birtakım değişiklikler yapılmış ve daha sonra da 1513/301/EEC no'lu düzenleme ile Birlik içi ve uluslararası ticarete kullanılacak olan son haline getirilmiştir. 136/66/EEC no'lu Konsey düzenlemesine göre zeytinyağının tanımı ve sınıflandırılması şöyledir (Official Journal, 1966: 5).

Zeytinyağı elde edilişlerine ve üretimde uygulanan metotlarına göre natürel, rafine ve saf zeytinyağı olmak üzere üç sınıfa ayrılır. Natürel zeytinyağı da içerdiği serbest yağ asidi miktarına göre, natürel sızma, natürel, natürel birinci ve lampant olmak üzere dört türe ayrılır.

- **Natürel zeytinyağı;** zeytinden fiziksel işlemler uygulanarak ve hiçbir kimyasal işlem görmeden yağdır.
- **Rafine zeytinyağı;** natürel zeytinyağının rafine edilmesi ile elde edilen yağdır.
- **Saf zeytinyağı;** natürel zeytinyağı ile rafine zeytinyağının karışımından elde edilen yağdır.

136/66/EEC no'lu Konsey düzenlemesine göre bu yağların içerebileceği serbest asit miktarı şöyledir (Official Journal, 1966: 5).

Tablo 2.9. Avrupa Birliği zeytinyağı turleri, bunların serbest yağ asidi miktarları, 1966

Zeytinyağı Turleri	Serbest Yağ Asidi Miktarı (100 g yağda en fazla bulunabilecek miktar)
Natürel sızma zeytinyağı	1,00 g
Natürel zeytinyağı	1.75 g
Natürel birinci zeytinyağı	3.73 g
Lampant	3.73 g
Rafine zeytinyağı	Belirtilmemiş
Saf zeytinyağı	Belirtilmemiş

Kaynak: Official Journal, 1966: 13

356/92/EEC no'lu düzenleme ile zeytinyağının tanımı ve sınıflandırılmasında bazı değişiklikler olmuştur. İlk düzenlemede saf zeytinyağı olarak geçen sınıf Riviera zeytinyağı olarak değiştirilmiş ve diğer sınıflandırmalar aynı kalmıştır. Bu düzenleme ile her bir yağ türünün ihtiva edebileceği serbest yağ asidi miktarları da değişmiştir. 356/92/EEC no'lu düzenlemeye göre her bir yağ çeşidinin içerebileceği serbest yağ asidi miktarı aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.10. Avrupa Birliği zeytinyağı turleri, bunların serbest yağ asidi miktarları, 1992

Zeytinyağı Turleri	Serbest Yağ Asidi Miktarı (100 g yağda en fazla bulunabilecek miktar)
Natürel sızma zeytinyağı	1,0 g
Natürel zeytinyağı	2,0 g
Natürel birinci zeytinyağı	3,3 g
Lampant	3,3 g
Rafine zeytinyağı	0,5 g
Riviera zeytinyağı	1,5 g

Kaynak: Official Journal L, 1992: 5

26.07.2001 yılında yürürlüğe giren 1513/01/EEC no'lu düzenleme ile zeytinyağının tanımı ve sınıflandırılmasına ilişkin son düzenleme ile gerek Birlik içi ticarete gerekse uluslararası ticarete uyulması zorunlu olan sınıflandırma şöyledir: Natürel birinci zeytinyağı sınıflandırmadan çıkarılmıştır ve yine her bir türde bulunabilecek serbest yağ asit miktarı belirlenmiştir. Buna göre:

Tablo 2.11. Avrupa Birliği zeytinyağı turleri, bunların serbest yağ asidi miktarları, 2001

Zeytinyağı Turleri	Serbest Yağ Asidi Miktarı (100 g yağda en fazla bulunabilecek miktar)
Natürel sızma zeytinyağı	0,8 g
Natürel zeytinyağı	2,0 g
Lampant	2,0 g
Rafine zeytinyağı	0,3 g
Riviera zeytinyağı	1,0 g

Kaynak: Official Journal L, 2001:7

2.2.1.4.2. Üçüncü Ülkelerden İthalat

Avrupa Birliği'nin temel prensiplerinden bir tanesi Birlik ürünlerine önem vermektir. Bu prensip doğrultusunda eski ulusal gümrük tarifeleri sistemi yerini tarım sektörü için katma değer vergileri ile donatılmış Ortak Gümrük Tarifesine bırakmıştır. Zeytinyağı da Ortak Gümrük Tarifesine dahil bir üründür. Ortak Gümrük Tarifesinde her ürün için oluşturulmuş bir Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (G.T.İ.P.) yada armonize sistem numarası bulunmaktadır. G.T.İ.P. numaraları Avrupa Birliğinde, hem Birlik içi ticarete hem de uluslararası ticarete kullanılmaktadır.

Ortak Gümrük Tarifesi dahilinde zeytinyağı çeşitleri için kullanılan G.T.İ.P. numaraları Tablo 2.12.'de verilmiştir.

Tablo 2.12. Zeytinyağı G.T.İ.P. numaraları

Ürün Adı	G.T.İ.P. (Armonize Sistem Numaraları)
Zeytinyağı ve fraksiyonları	1509
Ekstra natürel zeytinyağı	1509.10.90.00.11
Natürel zeytinyağı	1509.10.90.00.12
Rafine zeytinyağı	1509.10.90.00.13
Diğerleri(karma zeytinyağı)	1509.10.90.00.19

Kaynak: Göksu, 2000: 1

Avrupa Birliği'nde 136/66/EEC no'lu temel mevzuatta üçüncü ülkelerle ticarete uyulması gerekli olan konular belirtilmiştir. Burada genel olarak ithalat vergilerine ve ihracat vergi iadelerine dayalı konular üzerinde durulmuştur.

Üçüncü ülkeler ve Avrupa Birliği'nde ithalatın gerçekleştirilmesi için öncelikle ithalat lisansı ve kefalet senedi şartı aranmaktadır. İthal edilen her zeytinyağı çeşidi için ithalat lisansının taşınması gerekmektedir. İthalat lisansının geçerlilik süresi içinde, ithalatı garanti altına alan gerekli kefalet senedini taşıması gerekir. Bu lisansların geçerlilik süreleri alındıkları tarihten itibaren 6 aydır.

İthalat vergileri de üçüncü ülkelerden Birliğe yapılan ithalatlarda uygulanır. Bu vergilerin amacı, Birlik fiyatlarının genelde dünya piyasasından yüksek oluşu sebebi ile Birlik piyasasını korumaktır. Alınacak vergiler konu olan ürüne göre değişiklik gösterir. Vergiler, konu ürüne göre Komisyon tarafından değişik şekilde takip edilerek belirlenir. Bu belirlemede eşik veya giriş fiyatı ve CIF ithalat fiyatı olmak üzere iki çeşit fiyat etkilidir. Zeytinyağı sektöründe izlenen metot, oleik asit olarak ifade edilen 3 derece asitli natürel zeytinyağı için vergi belirlemektedir. Bu vergi, rafine yağlar ve diğer ürünlerin vergi tutarını belirlemek için de kullanılmaktadır (Official Journal L, 1978:1).

2.2.2. İlgili Belgeler

2.2.2.1. EN-ISO 9000 Kalite Yönetim Standartları Serisi

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde geçerli olan Ürün Sorumluluğu Yönergesi, üreticilerin kusursuzluğunu belgelemeleri zorunluluğunu getirmektedir. Böylece ürün kalitesinden kaynaklanabilecek sorunlar Kalite Sistemi içerisinde başlangıçta önlenmektedir. ISO 9000, bir firmanın koşullarına uygun bir Kalite Güvence Sistemi geliştirilmesinde kullanılabilir bir modeldir. Bu modele uygunluk ise, firma için birçok endüstrileşmiş ülkede kabul edilmiş olan uluslar arası standartlara uygun bir kalite güvence sistemine sahip olduğu anlamına gelmektedir (Bozkurt ve Odaman, 1996: 13).

EN-ISO 9000 Kalite Standartları Serisi, etkin bir kalite sisteminin nasıl kurulabileceğini, belgelendirilebileceğini ve uygulanabileceğini gösterir. EN-ISO 9000 Kalite Standartları serisinin kullanımı, yönetimin iyileşmesini, faaliyetlerin daha iyi planlanmasını, problemlerin daha hızlı çözülmesini, verimliliğin, kazancın ve saygınlığın artmasını sağlar. EN-ISO 9000 Kalite Standartlarının kullanım amaçlarından biri de maliyetin azalmasına yardımcı olarak, kaynakların optimum kullanımıyla kazancın artmasının sağlanmasıdır. Kalite sistemleri ayrıca müşteriler tarafından yoğun bir şekilde talep edilmektedir. Kalite sistemi

uygulamakla, kuruluştaki kalitenin her aşamada oluşmasını sağlamak öncelikle müşterileri memnun edecektir.

ISO 9000 standartları ile normal bilinen standartlar arasında prensip açısından çok önemli farklar vardır. Bu farklar şöyle sıralanabilir (Kobu, 1999: 501-502):

- ISO 9000 standartları belirli bir mamul veya hizmete ait standartlar değildir;
- ISO 9000 standartları belirli bir mamul veya hizmetin kalitesini garanti etmez;
- ISO 9000 standartlarında temel varsayım; bir firmanın kalite kontrol sistemini belirli standartlara göre kurup işletmesi halinde üreteceği mal ve hizmetin de kaliteli olacağıdır;
- ISO 9000 bir firmanın kalite kontrol sistemini nasıl kurup yönetmesi gerektiğini belirleyen kurallardan oluşur.

ISO 9000 standardı serisi ilk olarak 1987 yılında ISO tarafından uluslararası standart olarak yayınlanmıştır. TS EN ISO 9000 Kalite Standartları Serisi, Uluslararası Standart Organizasyonu tarafından yayınlanan ISO 9000 Kalite Standartları Serisi'nin tam bir çevirisidir. Bu standartlar kuruluşların uygulayacakları kalite sistemlerinde ne gibi şartlar arandığını belirtir.

ISO standartları dünyada halen 60 kadar ülke tarafından uygulanmaktadır ve her ülke ISO 9000 sistemini kendi diline tercüme edip ayrı kod ile tanımlamıştır. Avrupa Birliği'nde bu standartlar ISO-EN 9000 veya EN 29000 olarak kullanılmaktadır.

ISO 9000 Standartlarına dayalı olarak Kalite Sistemi tesis eden kuruluşlar açısından, yönetim sistemlerinin yeni bir kavram olması nedeniyle, 1987 yılından 1994 yılına kadar standartlarda revizyon yapılmamıştır. 1994 yılında yapılan revizyon, ufak tefek değişiklikleri içeren bir revizyondur ve ISO 1994'ün yayınlandığı andan itibaren uygulamada bazı şartları tam anlamıyla karşılamadığı görülmüştür. Ancak Aralık 2000 yılında yapılan revizyon, kalite alanındaki gelişmelerle ISO 9000 uygulamasından edinilen tecrübelerin göz önüne alındığı köklü değişimleri içermektedir. Bu revizyon öncesi dünya çapında 1.120 kurum ve kuruluşu kapsayan bir anket yapılmıştır. Yeni standartlar genel bir yapıda oluşturularak kamu ve özel sektörde küçük, orta, büyük ölçekli kuruluşlar ile sanayi, hizmet, yazılım ve diğer alanlar dahil tüm sektör kullanımlarına eşit şekilde uygulanabilir olması benimsenmiştir (TSE, Ekonomik ve Teknik Dergi Standart, 2000: 24-25).

EN ISO 9000:1994 Kalite Standartlar Serisi ve kapsamı aşağıdaki gibidir (Şimşek, 2000: 162-164):

- **EN ISO 9000 (1-2-3-4) Kılavuz**
- **EN ISO 9001 Kalite Sistemleri Tasarım/Geliştirme, Üretim, Tesis ve Hizmette Kalite Güvencesi Modeli**
- **EN ISO 9002 Kalite Sistemleri Üretim, Tesis ve Hizmette Kalite Güvencesi Modeli**
- **EN ISO 9003 Kalite Sistemleri Son Muayene ve Deneyle Kalite Güvencesi Modeli**
- **EN ISO 9004 (1-2-3-4) Kılavuz**

ISO tarafından 9000:1994 serisindeki belgelendirme modelleri ve bunların uygulanmasında kullanılan kılavuzları kademeli olarak yürürlükten kaldıracak çalışmalar halen devam etmektedir.

EN ISO 9000 : 2000 Kalite Standartlar Serisini Oluşturan Standartlar; birbiri ile ilişkili ve birbirini tamamlayan 4 temel standarttan oluşmaktadır. Bu standartlar (TSE, Ekonomik ve Teknik Dergi Standart, 2001: 56):

ISO 9000:2000 Kalite Yönetim Sistemleri Temel Kavramlar, Terimler

ISO 9001:2000 Kalite Yönetim Sistemleri Şartlar

ISO 9004:2000 Kalite Yönetim Sistemleri Performansının İyileştirilmesi için Kılavuz

ISO 19011:2000 Kalite ve Çevre Yönetim Sistemleri Tetkik Kılavuzu (Taslak)

2000 yılında revizyona uğrayan bu standartların kapsamı ise aşağıdaki gibidir (www.tse.org.tr/tsewebtr/kalite/source/kal2000std.htm, 10.03.2002):

ISO 9000:2000 ana standartlara giriş niteliğini taşımakta olup, kalite yönetim sistemi serisinin vazgeçilmez bir parçasıdır. İçerdiği temel bilgiler ve terminoloji açıklamaları sayesinde, diğer üç standardın daha iyi anlaşılıp, kullanılabilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

ISO 9001:2000 bir kuruluşun müşterinin ihtiyaçlarıyla mevzuat gerekliliklerini karşılamak yoluyla müşteri memnuniyetini artırabilmesi için kalite yönetim sisteminde ne gibi şartları sağlaması gerektiğini ortaya koymaktadır.

ISO 9004:2000 kalite yönetim sistemlerini mükemmelliğe ulaştırmada araç olarak kullanılabilir genel bir dokümandır .

Avrupa Birliği üyesi ÷lkeler arasında kalite standardı olarak ISO 9000 (Avrupa Standardı EN 29000, EN ISO 9000) ve çevre standartları olarak da ISO 14000 standartlar serilerinin önemi çok büyüktür. ISO 9000 standartları, Avrupa Standardizasyon kuruluşları tarafından milli standart olarak kabul edilmiştir. Bunun anlamı, ISO 9000 standartlarının tamamen aynı şekilde EN 29000 veya EN ISO 9000 ismi altında Avrupa standardı olarak kabul edilmiş olmalarıdır. ISO 9000 standartlar ailesi, Avrupa'nın sanayisinin rekabet gücünün artırılmasına ve malların serbest dolaşımı konusunda Avrupa Birliği'nin ticaret politikasında önemli bir rol oynamaktadır.

Avrupa Birliği'nde modüler yaklaşımda geçen uygunluk değerlendirme prosedürlerine bakıldığı zaman, ISO 9000 ve kalite güvence modülleri arasında bir ilişki olduğu gör÷lmektedir. Modül D (Üretim kalite güvencesi) ISO 9002'den, Modül E (Ürün kalite güvencesi) ISO 9003'den ve Modül H(Tam kalite güvencesi) ISO 9001'den alınmıştır. Modüllerde ISO 9000 standartlarının temel alınarak kullanılmış olup, bu standartların kullanımının teşvik edilmesi için kesin bir niyet meydana çıkmıştır. Ayrıca, 93/465/EEC numaralı Konsey kararı, ISO 9000 standartlarına uyumun modüllerde belirtilen gereklere uygunluğunun sağlanmış olacağı varsayımına işaret edilmektedir (TSE Ekonomik Teknik Dergi Standart, 2000: 20-22).

2.2.2.2. EN-ISO 14000 Çevre Yönetim Standartları Serisi

TS EN ISO 14000 Çevre Yönetim Sistem Standartları, hem işletmeler hem de ürünler için çevre araçlarını içermektedir. Yani, kuruluşlar tarafından çevresel yönetime yardımcı olacak bir sistem geliştirme ve uygulamada kullanılacak genel bir yaklaşımı ele almaktadır (Joseph, 1996: 26).

1980'li yıllarda insanlar rahat ve modern bir yaşam için kaynakları hiç bitmeyecekmiş gibi kullanarak sanayileşmeye önem vermişlerdir. Bu yıllarda çevre kirliliğinin ekonomik gelişme ve kalkınmanın bir sonucu olduğu düşün÷lmüştür. İlerleyen yıllarda ise insanlar çok büyük memnuniyet duydukları sanayiden sağlık problemleri nedeniyle şikayet etmeye başlamışlardır. Bu yıllarda, Avrupa Birliği ÷lkeleri çevreyi koruyucu tedbirleri uygulamaya koymak için 1973 yılında 1. Eylem planını yayınlamışlardır. Birinci eylem planından sonra her beş yılda bir uygulamalar gözden geçirilmiştir. 1977'de 2., 1982'de 3. ve 1987'de 4. Eylem Planı uygulamaya konmuştur. Her bir eylem planında çevre kirliliğini kontrol altına alabilmek için yeni yasal yükümlülükler getirilmiş ve kontrollerin daha sıkı yapılması için tedbirler alınmıştır. Ancak bütün bu yasal tedbirlere rağmen endüstriyel kazaların insan ve çevre üzerinde yarattığı hasarın önüne geçilememiştir (TSE 1997: 2-3).

Avrupa Birliği ülkeleri 1993'de 5. Eylem planında, ürün ve faaliyetlerin çevre etkilerinin yasal uygulamalardan ziyade, piyasa kuvvetleri tarafından kontrol edilmesini sağlayacak olan EMAS (Environmental Management and Audit Scheme) uygulamasını yürürlüğe koymuşlardır. Avrupa Topluluğu, ABD ve Kanada gibi ülkelerde çevre ile ilgili 10'dan fazla farklı program uygulamaya konulmuş, bu durum ise ticari engel olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunu ortadan kaldırmak için, Rio de Janeiro'da 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, toplumun ana sektörleri ve halk arasında yeni bir işbirliğini gerçekleştirmeyi amaçlayan beyanname yayınlamıştır. Bunun üzerine ISO, 1993'de "Çevre Yönetimi" konusunda çalışacak olan teknik komitesini (TC 207) kurmuştur. TC 207'nin hazırladığı standartlar ISO 14000 olarak bilinen Çevre Yönetim Sistemi standartlarıdır ve sanayiden büyük destek görmüştür.

Kuruluşun verimliliğini ve çevre performansını artırması konusunda EN ISO 14000 ile uyum sağlamak büyük önem taşır. TS EN ISO 14000 Belgesini almış kuruluşlar, gerek ulusal gerekse uluslararası arenada pek çok yönden avantajlar kazanacaklardır. Çevreyi, yasal mevzuat ve yönetmeliklere göre korurken, yönetim sistemi kapsamında çevresel etkileri en etkili ve en hesaplı yollarla en aza indirgeyeceklerdir. Kuruluşlar, TS EN ISO 14000 standartları olmasaydı, ticaret yaptığı her ülkedeki ayrı çevre yönetim sistemi gereklerine uymak zorunda kalacaklardı. Farklı çevre yönetim sistemi programlarına uyum sağlamak yüksek masraflara neden olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerdeki kuruluşlar, uygunluğun belgelendirilmesi için her ithalatçı ülkenin sertifikasyon birimleri tarafından değerlendirilmek zorunda kalacaklardı ve bu durum ilave külfetler getirecekti. Oysa TS EN ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi Standartları globalleşen dünyada çevre için ortak bir dil olmuştur.

Kuruluşlar, EN ISO 14000 çevre yönetim sistemini uygulayarak (www.tse.org.tr/tsewebtr/kalite/source/cyskurkazan.htm, 12.03.2002);

- Atık yönetimi ile kirleticileri daha verimli bertaraf ederler;
- Enerji ve hammadde verimliliğini arttırlar;
- Girdi maliyetlerini azaltırlar;
- İşletim maliyetlerini düşürürler;
- Acil hallere (deprem, yangın, vb.) hazırlıklı olunmasını sağlarlar;
- Rekabet gücünü arttırlar;
- Yürürlükteki kanunlara uyulmasını sağlarlar;

- Yatırımı kolaylaştırırlar (uygun şartlarla kredi temini);
- Sanayi ve Hükümet işbirliğini geliştirirler;
- Tüketicinin çevre ile ilgili beklentilerine cevap verirler;
- Kuruluşun halkla ilişkilerini geliştirirler;
- Uluslararası yeni standartları uygulayarak sanayide ve sektöründe önder olurlar;
- İmaj ve pazar payını arttırırlar;
- Kuruluş içerisindeki eğitim ve bilinci arttırırlar;
- Çevre korunmasını günlük işlerin ayrılmaz bir parçası haline getirirler.

Uygulanması zorunlu olmayan TS EN ISO 14000 Çevre Yönetim Standartları kuruluşlar tarafından gönüllü uygulanmaktadır. EN ISO 14000 Çevre Yönetim Sistem Standartları günümüzdeki çevre mevzuatının yerine kullanılmamaktadır. TS EN ISO 14000 Çevre Yönetim Sistem Standartları yürürlükteki Çevre Mevzuatının, kanun ve yönetmeliklerin uygulanabilirliğini desteklemektedir. Bu nedenle TS EN ISO 14000 serisinde kuruluşların deşarj ve emisyon sınır değerleri yoktur. Ancak, kuruluşun bu konulardaki hedeflerine ne ölçüde ulaştığının değerlendirilmesi vardır.

EN ISO 14000 çevre yönetim standartlarının belli başlı özellikleri, genel olmaları (her tip ve büyüklükte organizasyonlar için imalat, ticaret veya hizmet sektörlerinde uygulanabilir), önleyici olmaları (çevreye verilen zararların oluşmadan önlenmesini hedefler), gelişimci olmaları (performansı iyileştirmeye yöneliktir), gönüllülük esasına dayanmaları (ancak bir kez sistem kurulursa standardın gereklerine uymak zorunludur) ve sistem bazlı olmalarıdır (kurulan sistem dokümante edilmiş prosedürlerle desteklenmelidir).

EN ISO 14000 Standartlar serisi ve kapsamı aşağıdaki gibidir (www.tse.org.tr/tsewebtr/kalite/source/cyссерistandard.htm, 12.03.2002):

- **TS EN ISO 14001-** Çevre Yönetimi-Çevre Yönetim Sistemleri-Özellikler ve Kullanım Kılavuzu.
- **TS ISO 14004-** Çevre Yönetimi-Çevre Yönetim Sistemleri-Prensip, Sistemler ve Destekleyici Teknikler İçin Genel Kılavuz.
- **TS EN ISO 14010-** Çevre Yönetimi-Çevre Denetim Kılavuzu Genel Prensipleri.
- **TS EN ISO 14011-** Çevre Yönetimi-Çevre Denetim Kılavuzu-Denetim Usulü-Çevre Yönetim Sistemlerinin Denetimi.

- **TS EN ISO 14012-** Çevre Yönetimi-Çevre Denetimi İçin Kılavuz-Çevre Denetçilerinin Sahip Olması Gereken Özellikler.
- **TS ISO 14020-** Çevre Yönetimi-Çevreyle İlgili Etiketlemenin Temel Prensipleri
- **TS ISO 14021-** Çevre Yönetimi-Çevreyle İlgili Etiketleme-Çevreyle İlgili İddiaların Özbeyanı-Terimler ve Tarifler.
- **TS ISO 14040-** Çevre Yönetimi-Hayat Boyu Değerlendirme-Prensip ve Çerçeve.
- **TS ISO/DIS 14050-** Çevre Yönetimi-Terimler ve Tarifler.
- **TS ISO 14060-** Çevre Yönetimi-Mamullerin Çevre Veçhelerinin Mamul Standartlarına dahil edilmesi ile ilgili kılavuz.

ISO 14000 standartları çevresel kirliliğin önlenmesine yönelik taleplerin artması ile birlikte ortaya çıkmıştır. ISO 14000 çevresel yönetim sistemlerinin benimsenmesinin firmalara sağladığı faydalar ; çevresel sorumlulukların yerine getirilmesi ve yasal cezalardan uzaklaşma, üretim maliyetinde azalma, artan verimlilik, finansal performansta iyileşme, atık azalımı ve halkla iyi ilişkiler şeklinde sıralanabilir (Alpay, Yalçın, Dölekoğlu, 2001: 8).

2.2.2.3. HACCP Belgesi

Avrupa Birliği'nde insan sağlığını tehdit eden gıda kaynaklı tehlikelere yönelik olarak Beyaz Kitap'da belirli düzenlemeler getirilerek, ana hedefin Avrupa Birliği tüketicilerine sunulan gıda ürünlerinin her yönden güvenli ve kaliteli olması kararlaştırılmıştır. Güvenlik, üretilen malın kullanıcı ve/veya kullanılan ortama hiçbir zarar vermemesi ya da güvenlik gıda maddelerinin kimyasal ve biyolojik tehlikelerden uzak olmasıdır.

Beyaz Kitap'ta, Birliğin gelecekteki genişleme sürecinde, yeni katılacak ülkelerin gıda sağlık güvenliği ile ilgili temel prensiplere uyma zorunlulukları ve bu ülkelerin yasalarını ve kontrol sistemlerini de uyumlaştırma gereklilikleri vurgulanmaktadır. Avrupa Birliği'nde pazara sunulan gıda ürünlerini denetlemek için Avrupa Gıda Otoritesi'nin kurulmasına Kasım 2000'de onay verilmiştir.

Dünyada ve Avrupa Birliği'nde kalitenin ön koşulu olarak gıda maddelerinin güvenliği konusu gelmektedir. Gıda ürünlerinin güvenliği, tüketicilerce alım öncesi tespit edilemeyeceği için ve firmaların da her yönüyle güvenilirliği garanti etme durumunda olmamaları düzenlemeler yoluyla devlet müdahalelerini zorunlu kılmaktadır. Gıda güvenliği ile ilgili düzenlemelerde, problemin ana kaynağını teşkil eden güvenlik ile ilgili bilgi toplamının

maliyetinin çok yüksek olması ve dolayısıyla da bilgi tabanlı düzenlemelerin uygulanma şansının olmaması yüzünden, şu anki mevcut eğilim üretim aşamasında güvenliğin garanti altına alınmasına yönelik düzenlenmelerin benimsenmesi şeklinde gelişmektedir.

Üretim aşamasında güvenliğin kontrol altına alınmasına yönelik düzenleme HACCP (Hazard Analysis Critical Control Point) sistemidir. HACCP sistemi yedi temel prensip içermektedir (Alpay, Yalçın, Dölekoğlu, 2001: 14):

- Gıda üretiminin, yetiştirme, işleme, üretim ve dağıtım gibi son tüketim yerine ulaşıncaya kadar geçtiği aşamalarla birlikte hareket eden potansiyel tehlike noktalarının tanımlanması;
- Tehlikelerin ortaya çıkma olasılığını ortadan kaldırmak veya minimize etmek için noktalar, prosedürler veya operasyonel adımları kontrol eden kritik noktaların belirlenmesi;
- Kritik kontrol noktalarının denetim altında olduğunu garantileyecek kritik limitlerin belirlenmesi;
- Sistematik olarak kritik kontrol noktalarını izleyecek bir sistem oluşturulması;
- İzleme sırasında belirli bir kritik noktanın kontrolden çıkması durumunda faaliyete geçebilecek bir düzeltme prosedürünün kurulması;
- HACCP sisteminin etkin olarak çalıştığını onaylayacak ilave testler ve işlemlerden oluşan prosedür kullanılması;
- Tüm uygulamaların ve kayıtların göz önünde bulundurulduğu ve bu prensiplere uygun olduğunu onaylayacak bir dokümantasyon sisteminin kurulması.

HACCP sistemi üretim aşamasında kritik kontrol noktalarını ve bunlarla alakalı ölçülebilir göstergelerin tespitini zorunlu kılar ve böylece de pahalı gıda güvenliği ölçüm metotlarının bu göstergeler yardımı ile daha kolay ölçümler ile yapılmasını sağlar. İkinci olarak zararlı maddelerin oluşması muhtemel aşamaları belirlemeyi ve bu aşamalarda gerekli koruyucu tedbirlerin alınmasını sağladığı için kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını temin eder. Üçüncü olarak da firmalara kontrol sisteminin dizaynı ve uygulanmasında gerekli serbestliği sağladığı için firma veya ürüne göre özel, farklı oluşabilecek etkilerin göz ardı edilmesini engeller. HACCP uygulamasının devlet otoritelerince de kabul görmesini sağlayan bir diğer özelliği de uygulama aşamasında düzenleme maliyetini önemli ölçüde düşürmesidir (Alpay, Yalçın, Dölekoğlu, 2001:14).

Tüketicilerin sağlığı ve kalite beklentileri Avrupa Birliği'nin temel sorumluluğudur. Son yıllarda Avrupa Birliği gıdaların sağlığı ve güvenilirliği ile ilgili olarak çok geniş yasalar, standartlar ve izleme işlemleri oluşturmaktadır.

HACCP sisteminin uygulanışı ile ilgili olarak Birlik içerisinde malların serbest dolaşımı ve tek pazar oluşumuna yönelik engeller kaldırılmıştır. Avrupa Birliği şu anda üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta gelen gıda ürünlerinin, Birlik içinde üretilenler kadar güvenli olmasını istemekte ve beklemektedir.

2.3. ZEYTİNYAĞI İHRACATI İLE İLGİLİ TEKNİK ENGELLER

2.3.1. Türkiye'de Standardizasyon ve Standartlar

Türk Standartlar Enstitüsü (TSE), 26 Mayıs 1955 tarihinde Milletlerarası Standardizasyon Teşkilatı'na (ISO), 1 Ocak 1956'da ise Milletlerarası Elektroteknik Komisyonu'na (IEC) üye olmuştur. Tse, her iki kuruluş bünyesinde bu güne kadar bir dönem ISO'nun başkanlığını, birçok dönem ISO ve IEC'de yönetim kurulu üyeliklerini yürütmüş, milletlerarası standart hazırlama çalışmalarına iştirak etmiş ve iştirak ettiği alanlarda gösterdiği etkinlikler TSE'nin her iki kuruluş bünyesinde gelişmiş ülke statüsüne çıkartılmasına neden olmuştur (CE İşareti ve TSE, 2001: 13).

Günümüzde mevcut 12000 Türk Standardının hemen hemen hepsinin kaynağında tamamen veya kısmen bu teşkilatlar tarafından hazırlanan standartları bulmak mümkündür. Bunun nedeni, Türkiye'de standardizasyon mekanizmasının ana taraflarının devlet, sanayici ve üniversitelerin temsilcilerinden oluşması ve bu kişilerin TSE yönetimi ile birlikte uluslararası ilişkilerde, ticarete teknik engellerin kaldırılmasına önem ve destek vermeleridir.

TSE'nin Avrupa Birliği standardizasyon kuruluşları olan CEN ve CENELEC ile olan ilişkileri 1980'li yıllarda başlamıştır. Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu takiben TSE bu üyelik başvurusunu gerekçe göstererek CEN tarafından hazırlanmakta olan standartlara görüş vermek isteğini CEN yönetimine bildirmiş ve bu istek kabul edilerek CEN taslak standartları konusunda Türkiye'de toplanan görüşler CEN'e gönderilmeye başlanmıştır (Gümrük Birliği ve Türk Standartları, 1996: 21-24).

TSE bu kuruluşların çalışmalarına daha etkin bir şekilde katılabilmek için 1991 yılının başında CEN ve CENELEC'e üyelik başvurusu yapmış, bunun neticesi olarak 1991 Aralık ayında TSE'ye her iki kuruluş tarafından da bağlı üyelik statüsü verilmiştir. Bağlı üyelik statüsü, her iki kuruluşun iç tüzükleri çerçevesinde Avrupa Birliği ülkesi olmayan fakat Avrupa Birliği'nin ekonomik ortağı olan ülkelere tanınan bir statüdür. Bu statüdeki kuruluşlar

standartların kabulünde oy hakkı hariç, standart hazırlama çalışmalarına katılmak, görüş vermek, görüşlerin dikkate alınıp değerlendirilmesi vs. gibi bütün diğer üyelik haklarından yararlanabilmektedirler.

Bu çerçevede, TSE standart hazırlama daimi komiteleri ve teknik kurulu zamanla Avrupa Birliği standartlarını, Türk standardı şablonuna uygun, teknik muhtevasını ve gereklerini aynen muhafaza ederek Avrupa Birliği standartlarını Türk Standardı olarak kabul etmektedir. Bu standartların % 77'si ISO ve IEC standardı olarak mevcuttur. Yine TSE Teknik Kurulu tarafından alınan kararlar, Avrupa Birliği standartlarının (EN) CEN ve CENELEC şablonları aynen korunarak Türkçeleştirilmeleri ve Türkçe ve İngilizce olarak basılmaları kararlaştırılmıştır. Bunun nedeni ise, firmalara ticari ve teknik yönden sağlayacağı faydadır. Bunlara ek olarak, CEN, CENELEC ve TSE, TSE tarafından kabul edilen Avrupa Birliği standartlarının diğer Avrupa Birliği ülkelerinin standartları ile birlikte CEN ve CENELEC kataloglarında yayınlanmasına karar vermiştir (Gümrük Birliği ve Türk Standartları,1996: 21-24).

Mevcut Avrupa Birliği standartları ile Türk standartları arasında uyum büyük ölçüde sağlanmıştır ve firmaların Türk Standardını kullanarak Avrupa Birliği piyasalarında varlığını güçlendirmesi için gerekli olan tedbirler de alınmaya devam etmektedir.

2.3.2. Türkiye'de Kalite ve Belgelendirme

20. Yüzyıl başlarından itibaren ekonomik ve sosyal hayatta standart ve standardizasyonun önem kazanması, ülkeleri, hazırlanan standartların uygulanması için çeşitli tedbirler almaya yöneltmiştir. Gerek üretici ile doğrudan temas sağlanması, gerekse tüketici için teminat oluşturması açısından ürün belgelendirme sistemlerinin kurulması, kısa vadede sonucu alınabilecek en etkili araç olarak görülmüştür. Bugün dünyanın pek çok ülkesinde milli standart teşkilatlarının sorumluluğunda ve bünyesinde ürün belgelendirmesi yapılmaktadır (www.tse.org.tr/tsewebtr/standard/source/calana.htm, 24.02.2002).

TSE, 1964 yılında uygulamaya koyduğu, "TSE Markası Sistemi" ile standarda uygunluk belgelendirmesini başlatmış ve bu sistem ile üreticilerde standartlara uygun ve kaliteli mal üretme bilincini yaygınlaştırmanın yanı sıra, tüketicilerin can ve mal güvenliğini korumayı, karşılaştırma ve seçim kolaylığı sağlayarak kalite yönünden aldanmalarını önlemeyi hedeflemiştir.

Dünyadaki global yaklaşım çerçevesinde özellikle Avrupa Birliği başta olmak üzere belgelendirmede de TSE tarafından uyum çalışmalarına ağırlık verilmiş olup belgelendirmede Avrupa Birliği ve uluslararası belgelendirme sistemlerine uyum sağlamak üzere dönem içerisindeki çalışmalara hız verilmiştir. Bu dönemde TSE bünyesinde belgelendirme hizmeti; Belgelendirme Merkezi Başkanlığı adı altında toplanmış, belgelendirme merkezi, uzun zamandır yürütmekte olduğu çalışmalar neticesinde Elektroteknik sektöründe uygunluk belge ve sertifikalarının uluslararası alanda karşılıklı tanınması sistemi olan IECEE-CB sistemine ve Avrupa ülkeleri bünyesinde belgelerin karşılıklı tanınması anlaşması olan CAA'ya (Cenelec Certification Agreement - Cenelec Belgelendirme Anlaşması) ve kabloların belgelendirilmesi anlaşması HAR'a üye olmuştur. Ayrıca TSE belgelendirmede, Avrupa Markası olarak adlandırılan "EMS-KEY MARK" Markasını verme konusunda da ilgili organizasyona müracaat etmiş bulunmaktadır (TSE, 1997: 6).

Belgelendirme hizmetlerine ürün belgelendirme çalışmaları ile başlayan TSE de, günün şartlarının gerektirdiği uyumu sağlayarak bugün belgelendirme faaliyetlerini aşağıda belirtilen şekilde on ana grupta yürütmektedir

(www.tse.org.tr/tsewebtr/belgelendirme/source/hizbelgemarka.htm, 24.02.2002):

- Madde, Mamul veya Mahsullerin Belgelendirilmesi,
- Üretim Yerlerinin Belgelendirilmesi
- Hizmet Yerlerinin Belgelendirilmesi,
- İthal Mallarının Belgelendirilmesi,
- Laboratuvarların Belgelendirilmesi,
- Parti Mallarının Belgelendirilmesi,
- Kalite - Çevre Sistemlerinin Belgelendirilmesi,
- Eleman Belgelendirmesi
- Atık Taşıma Uygunluk Belgelendirilmesi,
- Motorlu Araçlar Aksam ve Parçalarının AEK Repolasyonlarına Göre Teknik Servis Hizmeti

Bu faaliyetler aşağıda ana hatları ile açıklanmaktadır:

i. Ürün Belgelendirme Çalışmaları

Türk Standartlarının sanayide yaygın olarak kullanılmasında ve Türk tüketicisinin bilinçlendirilmesinde çok önemli bir rolü olan TSE Marka Sistemi, ilk uygulamaya konulduğu 1964 yılından itibaren giderek artan bir gelişme hızı göstererek, tüketicinin benimsediği ve bugün için yıllık satış tutarı yaklaşık 150 trilyon TL.sının üzerinde madde ve mamulü kapsayan bir güvenlik şemsiyesi niteliği kazanmış bulunmaktadır.

ii. Belgelendirme Çalışmaları

- **Kalite Uygunluk Belgesi (TSEK Markası) ve Müstakilen İmalata Yeterlilik Çalışmaları:** Her türlü madde ve mamulü üreten firmaların arazi, bina, tesis, personel, makina-teçhizat, araç-gereç, kalite kontrol sistemi ve üretimi etkileyen diğer faktörler yönünden yeterli olmaları halinde; Müstakilen İmalata Yeterlilik Belgesi, bu firmaların ürünlerinin milletlerarası veya diğer ülkelere ait standartlar ile Enstitümüzce kabul edilebilir teknik esaslara göre incelenmesinden olumlu neticeler alınması halinde, Kalite Uygunluk Belgesi (TSEK Markası) verilmektedir.
- **Hizmet Yeterlilik Belgesi:** Hizmet üreten sektörlerde, işyerleri, kurum veya kuruluşların verdiği hizmetlerin yeterliliğinin, ilgili Türk Standardına veya belirlenen kriterlere uygunluğunu tevsik eden belgedir. Bu belge tüketiciye verilecek hizmetlerin ve muhtelif işyerlerinin mevzuata uygunluğunu, imkan ve kabiliyetlerinin yeterliliğini gösterir.

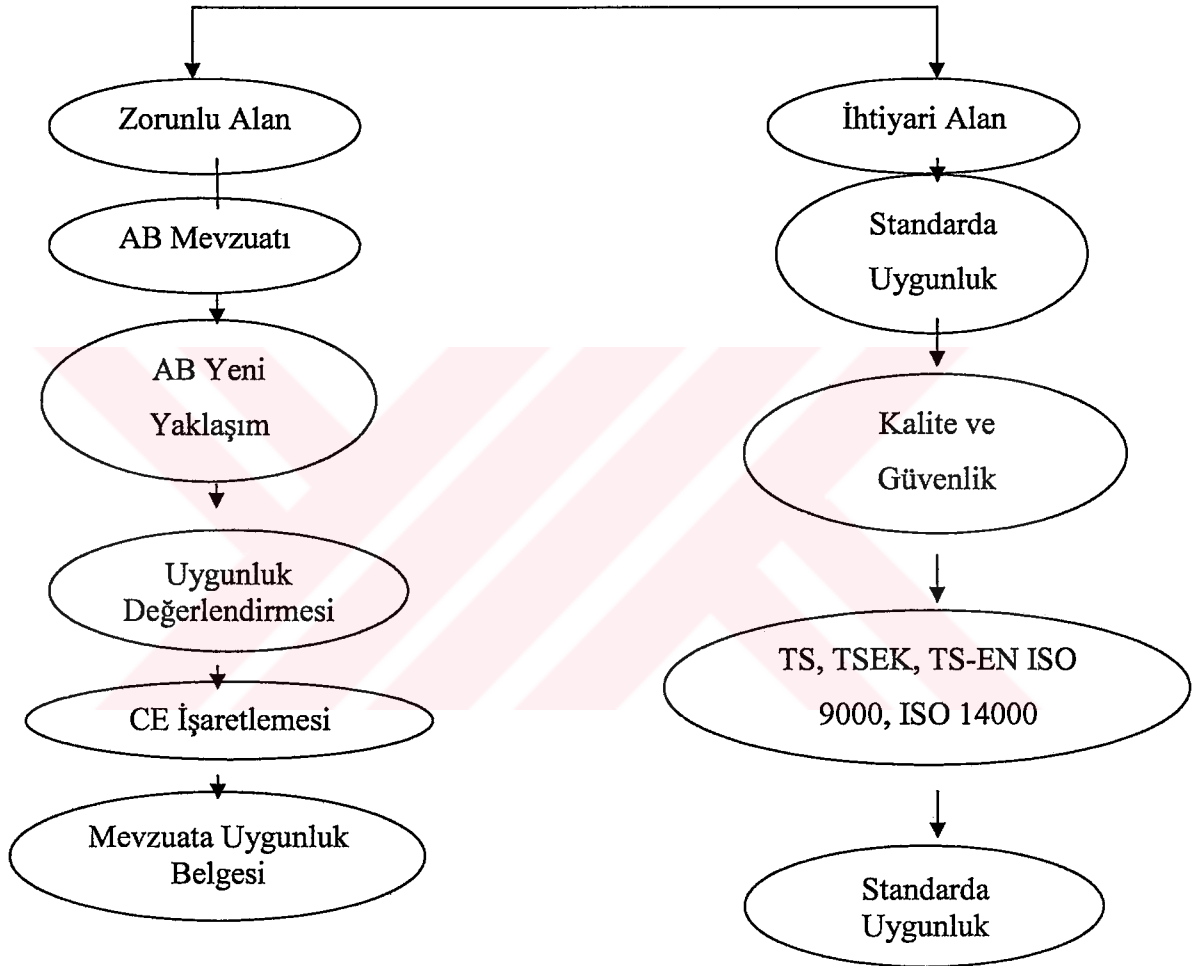
1995 yılında yayımlanan 4077 sayılı “Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun” ve buna paralel çıkarılan Tebliğler sonucu TSE’ye yoğun belge talepleri olmaktadır. Özellikle “Sanayi Mallarının Satış Sonrası Hizmetleri Hakkında Tebliğ” gereği, TSE Türkiye genelinde hizmet yerini hazırlanan Türk standartları ve belirlenen kriterlere göre belgelendirmiştir.

- **İthal Malları Uygunluk Belgelendirme Çalışmaları:** 01 Ocak 1996 tarihinden itibaren Ülkemiz Gümrük Birliğine girerek, Avrupa Birliğine entegrasyon sürecinde önemli bir adımı gerçekleştirilmiştir. Buna paralel olarak yayımlanan Dış Ticarete İthalat Rejimi Kararı ve Mevzuat Uyumlaştırmaları çerçevesinde ithal mallarda denetim ve belgelendirme çalışmalarına uyum sağlanmıştır. “Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Yönetmeliği”, 99/1 Sayılı “Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği” ve Dış Ticaret Müsteşarlığının uygulamaya yönelik kararları ve “İthal Malları Belgelendirme Talimatı” çerçevesinde ithal malları için gerekli denetimler ve Uygunluk Değerlendirmesi yapılarak uygun bulunan partiler için İthal Malı Belgesi düzenlenmektedir. Diğer taraftan, ilgili mevzuat doğrultusunda malların süratle gümrükten çekilmesini sağlayacak gereksiz zaman ve maliyet kaybını ortadan kaldıracak tedbirler alınarak ithalatçının mağduriyeti önlenmektedir.
- **Laboratuvar Yeterlilik Belgesi:** Laboratuvar Yeterlilik Belgelendirilmesi Talimatı çerçevesinde, ölçüm, kalibrasyon ve deney laboratuvarlarının teknik yeterlilikleri onaylanarak laboratuvar yeterlilik belgesi düzenlenmektedir. Deney ve ölçüm laboratuvarları, hazırlanan TS-EN 45000 serisi standartlara paralel olarak Kalite Yönetim Sistemi ve Kalite El Kitaplarını hazırlamaya teşvik edilmektedir.
- **Parti Malı Uygunluk Belgelendirme Çalışmaları:** Parti mallarının alıcısının, önceden belirttiği teknik esaslara uygunluğunu gösteren belgedir.
- **Karayolları ile Tehlikeli Atık Taşıma Uygunluk Belgesi Çalışmaları:** Karayolu ile Tehlikeli Atık Taşıma Aracı Belgelendirme Talimatı çerçevesinde, Çevre Bakanlığı'nın TSE'ye vermiş olduğu görev ve yetkiye istinaden, 27.8.1995 tarih ve 22387 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan “Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği” ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca 22.10.1976 tarih ve 15742 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan “Tehlikeli Maddelerin Karayolu ile Taşınması Hakkında Yönetmelik” doğrultusunda, karayolu ile tehlikeli atık taşıyan araçların belgelendirilmesi yapılmaktadır.

Belgelendirme faaliyetleri, çeşitli anlaşmalar ile yakın işbirliği içinde bulunan ülkelere kolaylıkla mal satmak isteyen yabancı firmaların da ilgisini çekmektedir. Bugüne kadar, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Cezayir, Çin, Danimarka, Fransa, Finlandiya, Güney Kore, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya,

İsveç, İtalya, Japonya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Singapur, Sri Lanka, Suudi Arabistan, Taiwan, Tayland, Endonezya, Malezya, Slovenya, Brezilya, Bosna Hersek ve Yunanistan'da faaliyet gösteren firmalarla sözleşme imzalanmıştır.

Belgelendirme işlemi Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de ihtiyari ve zorunlu alan olmak üzere iki alanda gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de uygunluk değerlendirme sisteminin nasıl olduğu Şekil 2.1.'de verilmiştir.

Şekil 2.1. Türkiye'de Uygunluk Değerlendirmesi

Kaynak: Yeni Türkiye Dergisi, 2000: 463

Belgelendirmenin bel kemiğini uluslararası izlenebilir metroloji ve kalibrasyon hizmeti veren güvenilirliği onaylanmış (akredite edilmiş) laboratuvarlar teşkil eder. TSE'de kalibrasyon hizmetini TS- EN 45000 kriterlerine uygun olarak yerine getiren mevcut metroloji ve kalibrasyon laboratuvarlarıdır. Türkiye'de Kalite Sistem Belgelendirilmesi ISO 9000, Çevre Sistem Belgelendirmesi de ISO 14000 standartlar serisine göre yürütülmektedir.

2.3.4. Teknik Engellerin Ortaya Konulması

Avrupa Birliği'nde malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sınırlayan teknik engeller, üye ülkelerin belirlemiş oldukları ulusal mevzuatlarının amaçları aynı olsa bile birbirinden farklılık göstermesinin yarattığı güçlüklerden kaynaklanmaktadır. Ticarete teknik engelleri, ülkelerin mevzuatından kaynaklanan, standartları ile standart uygulamalarından kaynaklanan, kalite ve belgelendirme uygulamaları arasındaki farklılıklardan kaynaklananlar olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür. Avrupa Birliği'nde tek pazar hedefi ile birlikte, standardizasyon, kalite ve belgelendirme ile diğer teknik mevzuat çalışmalarının tek elden yürütülmesi amaçlanarak teknolojik ve ticari açıdan bu engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik bir süreç başlatılmıştır (TSE, 1996: 21).

Zeytinyağı ihracatında Avrupa Birliği, Türkiye için güçlü ve önemli bir pazardır. Avrupa Birliği ve Türkiye arasında ticarete konu olabilecek teknik engellerin belirlenmesi ve uyumlaştırmaya yönelik yapılabileceklerin tespiti açısından, tam üyelik aşamasında önemli bir konudur. Bu noktadan hareketle, bu tez çalışmasında zeytinyağı ihracatı ile ilgili teknik engellerin; zeytinyağı standardı, zeytinyağı kalitesi ve belgelendirme olmak üzere üç grupta ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.3.4.1. Zeytinyağı Standardı ile İlgili Engeller

Yemeklik zeytinyağı standardı, Türk Standartlar Enstitüsü tarafından 02.02.1967 tarih ve 6/7658 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile TS/341 adıyla hazırlanmış ve iç piyasada zorunlu uygulamaya konulmuştur. Bu standart hazırlanırken, önemli ihraç pazarlarımız arasında yer alan Avrupa Birliği'nin mevzuatı ile ithalatçı ve ihracatçı ülkelerin katıldığı Uluslararası Zeytinyağı Konseyi (UZK) standartlarına uyumlu olmasına çalışılmıştır (İKV, 1996: 68).

Türk Standartları Enstitüsü tarafından hazırlanan standartların en önemli özelliği, değişen şartlara ve gelişen teknolojiye ayak uydurabilme kabiliyetlerinin olmalarıdır. Bu yüzden, gerek uygulama neticesinde ortaya çıkan aksaklıklar gerekse kaynak dokümanlarda oluşan değişiklikler ile teknolojik gelişmeler karşısında revizyon veya tadil suretiyle standartlarda gerekli olan değişiklikler yapılarak güncelleştirilebilmektedir. Bu sebeple TSE 341 yemeklik zeytinyağı standardı, 16.6.1996 tarih ve 22668 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak 1996 yılında revize edilmiş ve bugün kullanılan son halini almıştır. Aynı tarihte, bu standart iç piyasada zorunlu uygulamadan kaldırılarak sadece ihracatta zorunlu hale getirilmiştir.

TSE 341 yemeklik zeytinyağı standardı, yemeklik zeytinyağının tarifleri, sınıflandırma ve özellikleri, numune alma, muayene ve piyasaya arz şekli ile ilgili konuları içermektedir.

TSE 341 yemeklik zeytinyağı standardına göre, zeytinyağları elde edilişlerine ve üretimde uygulanan metotlara göre natürel, rafine ve tip olmak üzere üç sınıfa ayrılmaktadır. Natürel zeytinyağı kendi içerisinde üç farklı türde, tip zeytinyağı da iki farklı türde olmaktadır. Natürel zeytinyağı da ihtiva ettiği yağ asitleri miktarına ve tadına göre, natürel sızma zeytinyağı, natürel zeytinyağı ve natürel birinci zeytinyağı şeklinde üç türe ayrılmaktadır. Tip zeytinyağı da içerdiği serbest yağ asitleri miktarına göre Riviera ve Tip A olmak üzere iki türe ayrılır (TSE, TS 341, 1996: 1-2).

TSE 341 yemeklik zeytinyağı standardına göre zeytinyağının sınıflandırılması ve içerebilecekleri serbest yağ asidi miktarları aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.13. TSE 341 yemeklik zeytinyağı standardına göre zeytinyağlarının türleri ve bunların serbest yağ asidi miktarları

Zeytinyağı Türleri	Serbest Yağ Asidi Miktarı (100 g yağda en fazla bulunabilecek miktar)
Natürel sızma zeytinyağı	0,1 g
Natürel zeytinyağı	2,0 g
Natürel birinci zeytinyağı	3,0 g
Rafine zeytinyağı	2,0 g
Riviera zeytinyağı	1,5 g
Tip A zeytinyağı	2,0 g

Kaynak: TSE, TS 341, 1996: 1-2

Avrupa Birliği'nde 26.07.2001 tarihinde son yapılan düzenleme ile birlikte zeytinyağının gerek Birlik içi ticarete, gerekse uluslararası ticarete uyulması zorunlu olan sınıflandırması ve her bir türün içerebilecekleri serbest yağ asidi miktarları şöyledir:

Tablo 2.14. Avrupa Birliği zeytinyağı turleri, bunların serbest yağ asidi miktarları,2001

Zeytinyağı Turleri	Serbest Yağ Asidi Miktarı (100 g yağda en fazla bulunabilecek miktar)
Natürel sızma zeytinyağı	0,8 g
Natürel zeytinyağı	2,0 g
Lampant	2,0 g
Rafine zeytinyağı	0,3 g
Riviera zeytinyağı	1,0 g

Kaynak: Official Journal L, 2001:7

Avrupa Birliği'nde ticarete zorunlu olarak uygulanan ve Türkiye'de sadece ihracatta zorunlu uygulamada olan zeytinyağı standartları arasında farklılıklar şöyledir;

i) Sınıflandırmalar arasındaki farklılıklar

Tablo 2.12. ve Tablo 2.13.'den görüldüğü gibi, TSE 341 zeytinyağı standardında bulunan natürel birinci zeytinyağı (virgin olive oil ordinary) ve Tip A zeytinyağı (olive oil Type A), Avrupa Birliği standardında yer almamaktadır. Yine Avrupa Birliği'nde sınıflandırmada geçen lampant zeytinyağı, TSE 341 standardında bulunmamaktadır.

ii) Serbest yağ asit miktarları arasındaki farklılıklar

Zeytinyağı türlerinin oluşumunu ve sınıf özelliklerini belirleyen içerebilecekleri serbest yağ asidi miktarlarıdır. Yine tablolar karşılaştırıldığında, natürel sızma, rafine ve riviera zeytinyağlarının içerebilecekleri serbest yağ asidi miktarlarında uyumsuzluk göze çarpmaktadır.

iii) Saflık kriteri arasındaki farklılıklar

Avrupa Birliği ve Uluslararası Zeytinyağı Konseyi tarafından hazırlanan zeytinyağı standardında, sağlık göstergesi olan ve yüksek oranda olması halinde zeytinyağına çekirdek yağı karıştırıldığı anlamına gelen Delta 7 Stigmasterol yüzdesi en fazla % 5 olarak tespit edilmiş iken, ülkemiz için bu oran % 6 olarak belirlenmiştir.

Ülkemizde üretilen zeytinyağlarının bazıları için saflık problemi bulunmaktadır. Kimyasal özellikleri bakımından zeytinyağına benzeyen, saflık kriterleri açısından zeytinyağı kriterlerine yakın olan fındık yağının zeytinyağındaki varlığını tespit etmek çok güçtür. Zeytinyağının içinde fındık yağının bulunup bulunmadığını tespit etmek için gereken analizler, çok hassas ve ileri teknoloji gerektirmektedir. Bu analizleri gerçekleştirebilmek için

yapılacak yatırımlar oldukça pahalı olup, analizlerin tamamlanmasının da uzun zaman alması (normal şartlarda iki gün) nedeni ile sorunlar ile karşılaşılmaktadır (İKV, 1996: 69).

Türkiye’de bitkisel yağ analizini gerçekleştirmek için gerekli cihazlar Türkiye’de TSE İzmir laboratuvarında mevcuttur. TSE İstanbul laboratuvarlarında ise, analizlerin tüm aşamaları yetersiz cihaz yüzünden gerçekleştirilememektedir.

Zeytinyağının, fındık ve diğer bitkisel yağlar ile karıştırılmış olup olmadığının tespitinde kullanılan Avrupa Birliği standardında yer alan analizler, ülkemiz standardı olan TSE 341’de ihtiyari uygulamada olup ancak ihracatçıdan gelen talep doğrultusunda yapılmaktadır. Yani TSE 341 standardında olmasına rağmen bu analizlerin yaptırılması tercihe bağlıdır. İhracatçılar da, ithalatçı ülkelerden talep edilen bu analizleri ülkemizde gerçekleştirmek yerine, genelde ihracat yaptıkları ülkelerde yaptırmayı tercih etmektedirler. Gemili dökme zeytinyağı ihracatı gerçekleştirdiğimiz ülkelerden İspanya ve İtalya’da, bu analizler kendileri tarafından yapılarak test sonuçlarının olumlu çıkması durumunda zeytinyağı kabul edilmektedir.

TSE 341 standardının gözden geçirildiği (revize edildiği) halde, Avrupa Birliği mevzuatına uyumlaştırılmamasının nedenlerinden birisi, ülkemiz zeytinyağı değerlerinin bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu değerlerin tespiti için Türkiye Milli Zeytinyağı İcra Komitesi, İhracatçı Birliği’nce yürütülen “Türkiye Global Kalite Değerlerinin Tespiti” projesini gerçekleştirmiştir (İKV, 1996: 68). Bu değerler tespit edilmesi, uluslararası standartlarda yer alan değerler ile uyumlu kaliteli zeytinyağının üretiminde önem arz etmektedir.

Görülüşü gibi, Türkiye’de ihracatta zorunlu uygulamada bulunan TSE 341 yemeklik zeytinyağı standardı ile Avrupa Birliği’nde gerek Birlik içi ticarete gerekse de uluslar arası ticarete kullanılan zeytinyağı standardı arasında sınıflandırmada, serbest yağ asit miktarında ve saflık kriteri arasında uyumsuzluklar bulunmaktadır.

TSE standart hazırlama daimi komiteleri ve teknik kurulu tarafından, Avrupa Birliği zeytinyağı standardı, Türk standardı şablonuna uygun, teknik muhtevasını ve gereklerini aynen muhafaza ederek Avrupa Birliği zeytinyağı standardını Türk Standardı olarak kabul etmelidir ve TSE 341, Avrupa Birliği standardı ile tam olarak uyumlaştırıldığı zaman TS EN 341 olarak gösterilmelidir.

2.3.4.2. Kaliteye Yönelik Engeller

Avrupa Birliği'nde zeytinyağı kalitesini sürekli arttırmak için çalışmalar yapılmaktadır. Öncelikle üretimde kaliteyi geliştirmeye yönelik araştırma geliştirme faaliyetlerine ağırlık verilmekte ve devamlı gelişen teknikler kullanılmaktadır (Official Journal L 201, 2001: 4).

Avrupa Birliği ile Türkiye arasında kaliteye yönelik engeller aşağıdaki gibi özetlenebilir:

i) Üretim teknolojisinin yeterince gelişmemiş olması

Avrupa Birliği'nde zeytinyağı sanayii makinelerinin üretim ve geliştirilmesinde İtalyanlar lider durumdadırlar. İtalyan firmaları, İspanya ve Yunanistan'da buldukları katılımcılar sayesinde montaj sanayi kurmuşlar ve bu ülkelerde İtalyan patentli makineler üretmeye başlamışlardır. Bunun neticesinde İspanya, İtalya ve Yunanistan başta olmak üzere, Avrupa Birliği'nde zeytinyağı üretiminde modern sürekli (kontinü) sistemler büyük oranda kullanılmaktadır. Modern sürekli (kontinü) sistemler renk, koku, tat gibi özellikler açısından üstün, düşük asitli, sağlık açısından en iyi düzeyde, peroksit sayısı düşük, uzun zaman bozulmadan saklanabilen iyi kaliteli zeytinyağı elde etmeye imkan vermektedir (DPT, 1992: 83). Türkiye'de üretime bakıldığında, klasik sistemlerin daha yaygın olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği'nde olduğu gibi modern sürekli (kontinü) sistemlerin yaygınlaştırılması, hem üretimde kullanılan teknolojinin yenilenmesini sağlayacak, hem de Türk zeytinyağı kalitesini arttıracaktır.

ii) Zeytin toplamada gelişmemiş metotlar kullanılması

Zeytin toplamada gelişmiş teknikler yerine sıırıkla toplamanın yapılması, zeytin ağaçlarının dallarının kırılıp gelecek yıllarda verimin düşmesine neden olmaktadır. Türkiye'de zeytin toplamada genelde bu yöntemin kullanılması zeytinyağı kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Avrupa Birliği'nde zeytin toplamada, ağaç dallarına ve gövdesine vibrasyon yöntemi uygulanmaktadır ve böylelikle hem ağaca hem de zeytine zarar verilmemiş olmaktadır.

iii) Zararlılar ile mücadelede yetersiz kalınması

Türkiye'de üreticiler gerek bilinçsizlik gerekse de maliyetler yüzünden zeytin sineği ve diğer zararlılarla mücadelede yetersiz kalmaktadırlar ve bu da elde edilecek zeytinyağının kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Avrupa Birliği'nde zararlılar ile mücadele etkili ve düzenli bir şekilde yapılmaktadır.

iv) Araştırma- geliştirmeye yardımcı kurumlarla iletişimin eksikliği

Avrupa Birliği'nde yağın kalitesinin yükseltilmesi için uzman örgütler ve üniversitelerle sürekli iletişim halinde olup danışmanlık hizmetleri alınırken, ülkemizde uzman örgüt ve üniversiteler ile üreticiler arasında koordinasyonsuzluk bulunmaktadır.

v) Ambalajlama ile ilgili eksikliklerin bulunması

Ülkemizden gerçekleştirilen zeytinyağı ihracatı ambalajlı, varilli ve dökme olarak yapılmaktadır. Ancak ihracatın gerçekleştirildiği bazı aylarda, aşırı sıcak nedeni ile yağlar gemide bozulabilmektedir. Bu çerçevede, gerek Avrupa Birliği'ne gerek diğer ülkelere gerçekleştirilen ihracatta ambalajlı zeytinyağına ağırlık verilmesi çok önemlidir. Yani kalitenin korunması için Avrupa Birliği'nde olduğu gibi ihracatın ambalajlı gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır (İKV, 1996: 69).

vi) Üreticilerin kaliteyi geliştirme konusunda yeterince desteklenmemesi

Avrupa Birliği'nde uygulamada olan ve kaliteye katkı sağlayan bir başka konu da üretime yönelik yapılan yardımlardır. Bu yardımlarla, üreticiler gelir açısından tatmin edilmekle beraber, zeytinyağı üretiminin belli miktarda ve kalitede olması sağlanmaktadır. Oysa ülkemizde zeytinyağı üretimine yönelik olarak oluşturulan düzenli bir teşvik sistemi bulunmamaktadır ve Türkiye'de zeytinyağı üretimini gerçekleştiren üreticilere yeterli destek verilmemektedir. Türkiye'de 1999 yılı içerisinde zeytinyağı üreticilerine 40 cent/ kg üretim yardımı yapılmıştır. 2000/01 sezonunda da zeytinyağı üreticilerine 28 cent/kg ödenmiştir (İKV,2000:170). Yani, zeytinyağı üreticileri Avrupa Birliği'nde olduğu gibi düzenli bir teşvik sisteminden henüz yararlanamamaktadırlar.

vii) Zeytin dosyalama sisteminin bulunmaması

Avrupa Birliği'nde, zeytinyağı üreten üye devletler ülkeleri dahilinde bulunan tüm zeytinlikler için zeytin varlığının ve Birlik içindeki zeytin ve zeytinyağı potansiyel üretiminin belirlenebilmesi için gerekli bilgileri sağlamak üzere zeytin dosyası düzenlemek zorunludur. Türkiye'de böyle bir resmi dosyalama ve kayıt sistemi yoktur (İKV, 2000: 170). Dolayısıyla, Türkiye'nin bütün zeytin ağacı varlığının, zeytin çeşitleri, bölgelere göre dağılım, bahçe birimleri, sahibine ilişkin bilgilerin derlenmesi amacı ile dosyalama sistemini oluşturmadığı için bir uyumsuzluk mevcuttur.

2.3.4.3. Belgelendirmeye Yönelik Engeller

Türkiye’de belgelendirme işlemi, Avrupa Birliği’nde olduğu gibi zorunlu alan ve ihtiyari alan olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştirilmektedir. Avrupa Birliği’nde belgelendirme faaliyetlerinde, Avrupa Standartlar Teşkilatı’nın (CEN) ve Uluslararası Standartlar Teşkilatlarının (ISO/ IEC) hazırladığı EN 45000 serisi standartlar teknik kriterler olarak kullanılmaktadır.

Avrupa Birliği’nde, uygulamaya konulan düzenleme ile birlikte mevzuata dayalı belgelendirme işlemlerinde, EN 45000 standartlar serisine göre belgelendirmeyi ancak Avrupa Birliği Resmi Gazetesi’nde isim, adres ve markaları ilan edilen ve onaylanmış kuruluşlar olarak adlandırılan belgelendirme kuruluşları yürütebilmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği Birleşik Konseyi, ortak mevzuat ile ilgili konularda karşılıklı tanıma anlaşmalarının imzalanması yetkisini sadece Avrupa Birliği Komisyonu’na vermiştir. Yani mevzuat kapsamındaki bir alanda belgelendirme yapmakla görevli bir kuruluş Avrupa Birliği dışında bir belgelendirme kuruluşu ile kendi inisiyatifine dayalı ikili tanıma anlaşması imzalayamamaktadır (TSE, 1996: 34).

Belgelendirme kuruluşlarının üçüncü bir tarafça denetlenerek yeterliliklerinin tespiti olan akreditasyon, dünyadaki gelişmelere ve uygulamalara bağlı olarak Avrupa Birliği’nde de kullanılmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinde mevcut test, belgelendirme ve akreditasyon hizmetlerinde karşılıklı güvenin sağlanabilmesi için, bu hizmetlerde EN 45000 standartlarının kullanılması ve belgelendirme kuruluşlarının bu standarda uygun hareket etmeleri tavsiye edilmektedir. Aynı şekilde, milli düzeyde akreditasyon sistemlerinin varlığı da, ülkeler arasında karşılıklı güvenin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye’de belgelendirme yapmakla görevlendirilmiş kuruluş Türk Standartları Enstitüsü’dür. TSE’de belgelendirme, laboratuvar hizmetleri EN 45000 standardına göre yapılmaktadır. Yani belgelendirme işleminde aynı kriterler esas alınmaktadır. Kalite sistem belgelendirmesinde TS-EN 9000, çevre sistem belgelendirmesinde de TS-EN 14000 standartlar serisi temel alınmaktadır. Zaten TS-EN ifadesi Avrupa Birliği ile uyumlaştırılmış standartlar için kullanılmaktadır.

Avrupa Birliği ve Türkiye arasında kurulan Gümrük Birlik çerçevesinde, Türk ihraç ürünlerinin teknik engelle karşılaşmasının önlenmesi açısından, uygunluk değerlendirme işlemlerinin AB normlarına uygun olarak gerçekleştirilmesi zorunluluk arz etmektedir. Bu noktada, ülkemizde AB sistemine uygun bir akreditasyon mekanizmasının oluşturulması kaçınılmaz olmuştur. Türkiye’de Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK), 4 Kasım 1999 tarihinde

kurulmuştur. TÜRKAK, laboratuvar, belgelendirme ve muayene hizmetlerini yürütecek yurtiçi ve yurtdışındaki kuruluşları akredite etmek, bu kuruluşların belirlenen ulusal ve uluslararası standartlara göre faaliyetlerde bulunmalarını ve bu suretle ürün - hizmet, sistem, personel ve laboratuvar belgelendirmelerinin ulusal ve uluslararası alanda kabulünü temin etmek üzere kurulmuştur. TÜRKAK henüz bölgesel ve/veya uluslar arası akreditasyon birliklerine üye olmamıştır (Yeni Türkiye Dergisi, 2000: 465).

Türkiye ve Avrupa Birliği arasında belgelendirmeye engel teşkil eden konu, TSE'nin vermiş olduğu belgelerin Avrupa Birliği'nde geçerlilik sorunu bulunmasıdır. Bunun nedeni de, Türkiye'de akreditasyon kurumu kurulmuş olmasına rağmen, TSE'nin akreditasyonunun henüz tamamlanmamış olmasıdır. Şu anda TSE bünyesinde, Ankara Merkez Elektrik Laboratuvarı TS EN 45001, TS EN 45011 Kriterleri ile ISO/IEC rehber dokümanlarına göre denetimden geçirilerek akredite edilmiştir ve uluslararası düzeyde geçerliliği sağlanmıştır. Burada tek bir laboratuvarın akredite edilmiş olmasından çok, bütün birimlerin akredite edilmiş olması önemlidir. Yani TSE'nin bütün birimlerinin akreditasyonu tamamlanır ise, Avrupa Birliği ve Türkiye arasında belgelerin karşılıklı tanınmasının önünde hiçbir engel kalmayacaktır. Böylece ülkemizde hazırlana belgeler, hem Avrupa Birliği hem de bütün dünyada geçerlilik kazanacaktır.

2.4. ZEYTİNYAĞI İHRACATI İLE İLGİLİ UYUM ÇALIŞMALARI

2.4.1. Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi

Dış ticarete teknik düzenleme, standardizasyon, uygunluk değerlendirmesi ve belgelendirme faaliyetleri çerçevesinde bu rejimin amacı, dış ticarete uygulanacak teknik mevzuat, spesifikasyon ve standartların uluslararası ticarete gereksiz engel teşkil edecek bir yapıya dönüştürülmesini önlemek, ticaret hacmini artırmak, ürünlerin dış ülkelerdeki iyi şöhretini muhafaza etmek, çevreye zarar vermeyen, sağlıklı, emniyetli ürünler olmasını sağlayarak kalitesini ve rekabet gücünü yükseltmek, dış alıcıların ürünlerimizi tercih etmesini sağlamak; ithalatta ise, ithal malları ile yerli ürünler arasında farklılık yaratmayacak şekilde insan sağlığının ve emniyetinin, hayvan veya bitki varlığının veya çevrenin korunmasını ve ulusal güvenlik gereklerini sağlamak, düşük kaliteden kaynaklanan haksız rekabeti ve yanıltıcı uygulamaları önlemek, tüketiciyi koruyucu ve kaliteyi yükseltici tedbirleri almak için dış ticarete teknik düzenleme ve standardizasyon faaliyetlerinde yetkili merci, uygulanacak esasları ve yapılacak işlemleri belirlemek, Gümrük Birliği çerçevesinde teknik düzenlemelerin dış ticarete uyarlanmasını sağlamaktır (Resmi Gazete.1.2.1996, sayı:22541).

Dış ticarete teknik düzenleme, standardizasyon, uygunluk değerlendirmesi ve belgelendirme faaliyetleri iki taraflı veya çok taraflı uluslararası anlaşmalar çerçevesinde yürütülmektedir. "Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi Kararı"nın yürürlüğe konulması, Devlet Bakanlığı'nın 29/12/1995 tarihli ve 88379 sayılı yazısı üzerine, 28/7/1967 tarihli ve 933 sayılı Kanununun 2 nci maddesinin (E) bendi, 19/7/1972 tarihli ve 1615 sayılı Kanununun 19 uncu maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 8/1/1996 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi (DTTDS) ile ithalat ve ihracat alanındaki uygulamalar Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerle uygun hale getirilmiştir. Bu suretle, Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Kararı çerçevesinde, Türkiye'nin AB standardizasyon sistemine geçişi için tanınan 5 yıllık sürede doğabilecek boşluk giderilerek, DTTDS Rejimi, AB mevzuat uyumu için bir geçiş rejimi olarak uygulamaya konmuştur.

Bu rejim çerçevesinde Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın başlıca yetkileri aşağıdaki gibidir (DTM, 2000: 2-3):

- i) Dış ticarete konu olan ürünlerden gerekli görülenlerinin uluslararası standartları da dikkate almak suretiyle sağlamaya standartlaştırılmasını, teknik düzenlemesi veya standardı bulunmayan maddelerin standardı veya teknik düzenlemesi hazırlanıncaya kadar, uygunluk değerlendirmesine esas olacak özelliklerini tespit etmek veya ettirmek ve gerekli denetimleri yapmak veya yaptırmak;
- ii) Dış ticarete teknik düzenlemeler ve standardizasyon faaliyetleri konusunda, ilgili bakanlık ve kuruluşlar arasında koordinasyon sağlamak;
- iii) İnsan sağlığına veya tesisata veya çevreye zarar verdiği tespit edilen ithal ürünlerin, teknik özellikleri ve bu özelliklere uygunluğunun değerlendirilmesi sistemi konusunda üretici firma nezdinde soruşturma başlatmak, soruşturma sonuçlanıncaya kadar, söz konusu ürünün ilgili üretici firmadan her türlü kanalla yapılacak ithalini kontrol etmek, soruşturma sonucunda ürünün kontrolü ile ilgili gerekli görülecek tedbirleri almak;
- iv) Standart dışı, atık, artık ve çevre yönünden risk taşıyan maddelerin ithaline ve ihracına ilişkin gerekli düzenlemeleri yapmak;

- vi) Mevzuatın diğerk Bakanlık ve Kuruluşlara bıraktığı yetkiler çerçevesinde yayımlanan teknik mevzuatın dış ticaret sistemine uyarlanmasını sağlamak, ithalat ve ihracatta uygulama esaslarını belirlemek;
- vii) Yabancı ülkelerce, ülkemiz ihraç ürünlerine gereksiz engel oluşturmaya yönelik standart ve/veya teknik düzenleme uygulanması halinde, söz konusu uygulamanın kaldırılmasını teminen gerekli girişimlerde bulunmak, bu ülkelerle görüşmeler yapmak ve uluslararası anlaşmalar çerçevesinde lüzum görülen tedbirleri almak;
- viii) Dış ticarete teknik düzenlemeler, standardizasyon, uygunluk değerlendirmesi ve belgelendirme faaliyetlerinin her aşamasında gerekli görülecek değişiklikleri yapmak ve önlemleri almak, ilgili kuruluşlardan bu faaliyetlerle ilgili her türlü bilgi ve belgeleri istemek.

Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi ile ihracatta zorunlu standart denetimi getirilmiştir. İhracatta zorunlu standart denetimi kapsamına, yaş meyve ve sebze, bakliyat, bitkisel yağlar, pamuk ile kuru ve kurutulmuş meyvelerden oluşan yaklaşık 70 farklı tarım ürünü girmektedir.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, Standardizasyon Denetmenleri Grup Başkanlığı tarafından ihracatçıya, ihraç ettiği malın gerekli tüzük ya da standarda uygun olduğunu gösteren Kontrol Belgesi düzenlenir. Bu kontrol Belgesi ihracatçıya gümrüğe verilmek üzere hazırlanır. Zaten kontrol belgesinin verilememesi, malın gerekli teknik mevzuat ya da standarda uygun olmadığı anlamına gelmektedir. Aşağıdaki durumlarda gümrük idarelerince Kontrol Belgesi aranmamaktadır (Resmi Gazete, 18.06.2000, sayı:24083):

- İhraç edilecek malların üretildiği veya işlendiği tesisler için alınmış olan EN-ISO-9000 veya ISO 9000 veya TS-EN-ISO- 9000 Belgesinin ve gerektiğinde malın özelliğine göre Müsteşarlıkça istenebilecek ilave belge ve/veya analiz raporlarının verilebilmesi halinde;
- İhraç edilecek ürünle ilgili Ticari Kalite Denetim Yeterlilik Belgesi'nin ve gerektiğinde malın özelliğine göre Müsteşarlıkça istenebilecek ilave belge ve/veya analiz raporlarının verilebilmesi halinde;
- Hariçte İşleme Rejimi kapsamında yapılacak ihracatta;
- Bedelsiz ihracatta.

Tarım ürünlerinin ihracatında EN-ISO- 9000 veya ISO 9000 veya TS-EN-ISO- 9000 Belgesinin aranmasındaki amaç, ihracatçıları “Kalite Güvence Sistemi” kurmaya yöneltmektir.

Ticari Kalite Denetim Yeterlilik Belgesi, ihracatta zorunlu uygulamada bulunan malları imal ve ihraç eden, belirli bir kalite düzeyine ulaşmış firmalara verilen ve parti bazında zorunlu standart denetimlerinden muafiyet getiren belgedir. İmalatçı ve ihracatçılara Ticari Kalite Yeterlilik Belgesi verilebilmesi için firmanın, ürünle ilgili standart kontrolü yapabilecek nitelik ve nicelikte eleman istihdam ettiğinin, bünyesinde yeterli laboratuvar ve teçhizatı bulundurduğunun, komisyonca yerinde ve kayıtlar üzerinde yapılacak inceleme sonucu düzenlenecek değerlendirme raporu ile tespiti gereklidir. Değerlendirmede ayrıca, firmanın Ticari Kalite Denetim Yeterlilik Belgesi almak istediği ürüne ilişkin son iki yıllık ihracatı, bu süre içinde ihracatta yapılan standart ve kalite kontrollerinde reddedilen partisinin bulunup bulunmadığına bakılır. Bu belgenin geçerlilik süresi ise 12 aydır (Resmi Gazete, 3.12.2000, sayı:24248).

Zeytinyağı ile ilgili Ticari Kalite Denetim Yeterlilik Belgesi verilmesinde uygulanacak bazı esaslar bulunmaktadır. Zeytinyağı ihracatında G.T.İ.P. numaraları önceki bölümlerde verilen ekstra natürel, natürel, rafine zeytinyağı ve diğerleri (karma zeytinyağı) için TS/341 sayılı standart uygulamada zorunlu bulunan standarttır.

Zeytinyağı ile ilgili Ticari Kalite Denetim Yeterlilik Belgesi verilmesinde ihracatçıların TS/341 sayılı standartta geçen analizleri yapabilecek yeterli laboratuvar ve teçhizata sahip olmaları gerekmektedir. Buna göre; zeytinyağı için gerekli olan teçhizat ve elemanlar şöyledir (www.dtm.gov.tr/DTS/MEVZU/yonet/yonet.htm, 11.12.2001):

i)Teçhizat : Analitik terazi distile su cihazı; manyetik karıştırıcı; su banyosu; yağ banyosu; etüv; kül fırını; refraktometre; sirkülatörlü su banyosu; ısıtıcı tabla dönen buharlaştırıcı; kabiler kolonlu gaz kromatografisi ve yardımcı donanımı; uv-visible spektrofotometre; yüksek performanslı likit kromatografisi ve yardımcı donanımı; vakum pompası; kum banyosu; inkübatör; dijital büret; otomatik pipetör; ince tabaka kromatografisi ve yardımcı donanımı veya hazır çekilmiş standart plakalar; kimyasal maddeler ve cam malzemeler;

ii) Elemanlar : Firmanın biri sorumlu laboratuvar elemanı olarak çalıştırılmak üzere, en az iki laboratuvar elemanı bulundurması gerekmektedir ve sorumlu olacak bu kişinin en az 2 yıllık iş tecrübesinin olması şartı aranmaktadır.

2.4.2. Standardizasyon ve Teknik Uyum Komitesi Kurulması

1987 yılında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yaptığı tam üyelik başvurusunu takiben, 1988 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı koordinatörlüğünde "Türkiye-AB Alt Mevzuat Uyum Komiteleri" kurulmuş ve birçok alanda Türkiye- Avrupa Birliği mevzuatı karşılaştırılmıştır. Bu amaçla kurulan AB alt komitelerinden birisi de "Standardizasyon ve Teknik Uyum Alt Komitesi" dir (IGEME, 1995: II-8).

Bu alt komite, Türkiye ve Avrupa Birliği arasında teknik engel oluşturabilecek konularda (kanun, tüzük ve yönetmeliklerin uyumlaştırılması; standartların kamu düzeni ve güvenliği gözetilerek uyumlu hale getirilmesi; standardizasyon alanında işbirliği sağlanması; belgelendirme bunun yanında test ve deney sistemlerinin uyumlaştırılması ve buna bağlı olarak belgelerin karşılıklı tanınması) çalışmalar yapmaktadır.

2.4.3. Türk Akreditasyon Kurumunun Kurulması

Avrupa Birliği ve Türkiye arasında kurulan Gümrük Birlik çerçevesinde, Türk ihraç ürünlerinin teknik engelle karşılaşmasının önlenmesi açısından, uygunluk değerlendirme işlemlerinin AB normlarına uygun olarak gerçekleştirilmesi zorunluluk arz etmektedir. Bu noktada, ülkemizde AB sistemine uygun bir akreditasyon mekanizmasının oluşturulması kaçınılmazdır (Yeni Türkiye Dergisi, 2000: 465).

Türkiye'de Akreditasyon Kurumu- TÜRKAK; 4 Kasım 1999 tarih ve 23866 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Türk Akreditasyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun" ile kurulmuştur. Bu Kurum'un görevi, laboratuvar, belgelendirme ve muayene hizmetlerini yürütecek yurtiçi ve yurtdışındaki kuruluşları akredite etmek, bu kuruluşların belirlenen ulusal ve uluslar arası standartlara göre faaliyetlerde bulunmalarını ve bu suretle ürün- hizmet, sistem, personel ve laboratuvar belgelendirmelerinin ulusal ve uluslar arası alanda kabulünü temin etmektir. TÜRKAK henüz bölgesel ve/veya uluslararası akreditasyon birliklerine üye olmamıştır (www.turkak.org.tr/literat/mkl1.htm, 09.02.2002)

2.4.4. Ulusal Metroloji Enstitüsü'nün Kurulması

Gümrük Birliği kararı ile Türk ihraç ürünlerinin pazarlandıkları ülkelerde geçerli olan kural ve standartlara uygunluğunun belgelenmesi büyük önem kazanmıştır. Bu işlemin en önemli aşaması, üretim sırasında ve sonrasında yapılan ölçümlerin uluslararası geçerliliğinin sağlanmasıdır. Bir ülkede yapılan test, analiz ve kalibrasyon gibi ölçümlerin uluslar arası

alanda kabul görmesi, o ülkede faaliyet gösteren ölçme sisteminin diğer ülkelere tanınmasına bağlıdır.

Türkiye, dünyadaki gelişmelere uygun olarak ölçme alanındaki faaliyetleri kontrol etmek ve Türkiye’de yapılan ölçümleri güvence altına alarak uluslararası sisteme entegrasyonunu sağlamak amacı ile 1992 yılında TÜBİTAK bünyesinde Ulusal Metroloji Enstitüsü’nü (UME) kurmuştur. UME, TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi’nin Gebze’deki kampüsünde faaliyet göstermektedir.

2.4.5. Türkiye’de Uyumlaştırmaya Yönelik Çalışan Kurumlar

2.4.5.1. Türk Standartları Enstitüsü (TSE)

Türkiye ve Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği’nin tesisi çalışmalarının 1995 yılından itibaren hız kazanması nedeni ile, Türk sanayicisini bilgilendirmek için yapılan çalışmalar büyük önem kazanmıştır. Malların serbest dolaşımı, standartların uyumlu hale getirilmesini, belgelendirme sistemlerinin ve düzenlenecek belgelerin benzer kriterler esas alınarak düzenlenmesi gerekmektedir. Avrupa Birliği teknik mevzuatı, ihtiyari standartları, ürün belgelendirmesi, kalite sistem ve çevre sistem belgelendirmeleri, üçüncü taraf laboratuvarların organizasyonu, kalibrasyon hizmetlerinin alınması gibi konuları içerdiğinden, bu konu Türk Standartları Enstitüsünü yakından ilgilendirmektedir. TSE, 1988 yılından itibaren mevzuat uyum çalışmalarında aktif görevler alarak tek pazara uyum, Türk- Avrupa Birliği Mevzuat Uyumu gibi konularda bilgi ve bilgilendirme kimliği kazanmıştır . TSE, Avrupa Birliği ilişkileri dahilinde standartlar, belgelendirme işlemleri olmak üzere birçok alanda uyumlaştırma çalışmalarını yürütmektedir. (IGEME, 1995:II-18).

Türk Standartları Enstitüsü, Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki uyum sürecine firmalara ve kişilere bilgilendirme ve dokümantasyon, eğitim, test ve belgelendirme ile rehberlik hizmetleri vererek katılmaktadır. Bilgilendirme ve dokümantasyon ile mevzuat kapsamında sanayiciler, hedef pazarda Avrupa Birliği mevzuatının var olup olmadığını, böyle bir mevzuat yok ise üye ülkelerin mevzuatının olup olmadığını konularında bilgilendirilmektedirler. Mevcut mevzuat hükümlerini yerine getirmeyen ürünlerin ihraç edildikleri ülkelerde piyasaya arzı mümkün olmadığından, bu mevzuatlar ile ilgili bilgileri temin etmeleri gerekmektedir. AB ile ticari ilişkilerde gerekli standart, kalite ve belgelendirme konularında gerekli bilgi almak isteyen sanayiciler, TSE AT ile İlişkiler Birimi’nden bunları temin edebilmektedirler (TSE, 1997: 8).

TSE bünyesinde dokümantasyon, Bilgi ve Enformasyon Merkezi ile AB ile İlişkiler Birimi tarafından sağlanmaktadır. Yine Avrupa Birliği standartları konusunda her türlü tarama ve araştırma bu birimlerce yapılmaktadır. İhracatçıya yönelik olarak oluşturulan “ İhraçatçıya Teknik Yardım Programı” çerçevesinde hedef pazar araştırmalarını gerçekleştirerek belli bir mamul için işletmelerin karşısına çıkabilecek hemen her engel konusunda bilgi verebilmektedir.

2.4.5.2. İGEME

İGEME, ihracatın geliştirilmesine katkıda bulunmak amacı ile 118 sayılı kanun ile kurulmuş olup, Yönetim Kurulu’nda Kamu ve Özel Kuruluş temsilcilikleri yer almaktadır. İGEME ihraç ürünlerinin geliştirilmesine yönelik olarak çalışmalar yapmaktadır.

İGEME bünyesinde, Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği’ne ilişkin konular, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında teknik mevzuatın uyumu konusunda yapılan çalışmalar 1995 yılından beri yoğun bir şekilde sürdürülmektedir. Teknik mevzuatın uyumu çerçevesinde, ISO 9000 ve ISO 14000 uygulamaları, CE işareti ile ilgili konularda ihracatçılara teknik bilgilendirme ve yönlendirme yapılmaktadır. Endüstriyel ürünlerin tamamını ilgilendiren Avrupa Birliği pazarındaki yeni ürün koşulları ile ilgili özellikle kullanıcı sağlığı ve çevre boyutları ile ilgili çalışmalar sürdürülmektedir (www.igeme.org.tr/TUR/IGEME/MAIN.HTM, 04.02.2002).

2.4.5.3. Çevre Bakanlığı

Avrupa Birliği , çevrenin korunması ve kirliliğin giderilmesi ile ilgili olarak sayısız düzenleme getirmiştir. Bu düzenlemelerden bir bölümü, yaşadığımız ortamla ilgili kalite standartlarını, bir bölümü kirliliğe yol açan endüstri kollarından çıkan atıkların sınırlandırılmasını, bir bölümü de bazı sanayi kollarında üretimde kullanılan maddelerin yasaklanmasını veya bazen de aşamalı olarak kullanımdan kaldırılmalarını içermektedir. Çevre Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu’nca, Avrupa Birliği Direktiflerinin ve mevzuatının, Türk mevzuatı ile karşılaştırması yapılarak uyum sürecine yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

2.4.5.4. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı

Avrupa Birliği, son yaptığı düzenleme ile birlikte gıdaların güvenliği ve hijyeni konusunda bir dizi yeni yasal düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelerden en önemlisi gıda üretimi yapan ilgilenen her türlü HACCP sistemini uygulama zorunluluğunun olmasıdır.

Bunun içinde gıda zincirine zorunlu kayıt sistemi getirilmektedir. Türkiye’de de 28 Haziran 1995 tarihinde yayınlanan 560 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile gıdaların üretimi, tüketimi ve denetlenmesi, ithalat ve ihracatlarında belge düzenlenmesi ile ilgili görevler Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı’na verilmiştir. Bakanlıkça kaliteli ve güvenli gıda üretimini sağlamak ve arz etmek, HACCP belgesi hakkında bilgilendirme ve düzenleme yetkisi verilmiştir.

Avrupa Birliği’nde HACCP sisteminin kullanımının zorunlu olması karşısında, Türkiye’de de firmaları bu konuda bilgilendirme ve bu sistemin kurulmasına yönlendirme de uyum aşamasının önemli bir adımını teşkil etmektedir.

2.4.5.5. KOSGEB

KOSGEB, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinin geliştirilmelerine yönelik olarak bilgi iletişim, danışmanlık, eğitim gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. KOSGEB, Avrupa Birliği Mevzuatı, ISO 9000 ve ISO 14000 uygulamaları konusunda elemanlar yetiştirmekte ve bunların sanayicilere hizmet vermesini sağlamaktadır.

KOSGEB, Avrupa Birliği ile uyum sürecine Avrupa Bilgi Merkezi ile destek vermektedir. Avrupa Bilgi Merkezleri, Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) Avrupa Birliği ve Tek Pazar'a adaptasyonunu hızlandırmak için Avrupa Komisyonu, Müteşebbis Genel Müdürlüğü'nün 1987 yılında oluşturmaya başladığı KOBİ Bilgi Ağıdır. KOBİ Bilgi Ağına Türkiye'nin katılımı, KOSGEB'in Avrupa Komisyonu ile 1994 yılında imzaladığı anlaşma ile sağlanmıştır. Avrupa Komisyonu'nun KOSGEB Avrupa Bilgi Merkeziden beklentileri arasında; işletmelerin özellikle Avrupa Birliği'nin çalışmaları hakkındaki bilgi ihtiyacının karşılanması, işletmelerin AB enstitüleri ile olan işlemlerinde yardımcı olunması ve rehberlik edilmesi, AB Komisyonunun işletmelere yönelik sunduğu programları geliştirmesinde destek olunması bulunmaktadır (www.kobinet.org.tr).

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde zeytinyağı ihracatı ile ilgili teknik engeller Tablo 2.15.'de özetlenmiştir. Bu tabloda belirtilenlerin dışında, Avrupa Birliği'nde son düzenleme ile beraber gıda üretimi yapan firmaların HACCP sistemini uygulaması zorunluluğu getirilmiştir. Türkiye'de şu anda HACCP sisteminin uygulanması ile ilgili bir zorunluluk bulunmamaktadır. Avrupa Birliği'nde HACCP uygulamasının zorunlu olup Türkiye'de olmaması uyumlaştırma yapılması gereken bir başka konu olarak ortaya çıkmaktadır. Firmaların bir an önce HACCP hakkında bilgi sahibi olmaları ve bu belgeyi alarak işletmelerinde uygulamaya başlamaları gerekmektedir. Yani HACCP belgesi şu anda Avrupa Birliği ve Türkiye hakkında engel teşkil eden bir başka konudur.

Tablo 2.15. Zeytinyağı ihracatı ile ilgili teknik engeller

Zeytinyağı ihracatı ile ilgili teknik engeller		Farklılıklar/Uyum ihtiyaçları	
		Halen yapılmakta olanlar	Yapılması gerekenler
Zeytinyağı standardı ile ilgili olanlar	<ul style="list-style-type: none"> Zeytinyağı sınıflandırılmasındaki farklılıklar 	<ul style="list-style-type: none"> Türkiye zeytinyağı değerlerinin tespit edilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> TSE standart hazırlama daimi komite ve teknik kurulu tarafından zeytinyağı standardının uyumlaştırılması ve TS EN 341 olarak gösterilmesi
	<ul style="list-style-type: none"> Türlerin içerebileceği serbest yağ asit miktarlarının farklılığı Sağlık göstergesi olan Delta 7 Stigmasterol oranının farklılığı 	<ul style="list-style-type: none"> Dış ticarete teknik düzenleme ve standardizasyon rejiminin uygulamaya konulması Standardizasyon ve teknik uyum komitesi kurulması 	
Belgelendirme ile ilgili olanlar	<ul style="list-style-type: none"> Zeytinyağının saflık özelliklerini belirleyen analiz ve metotların tam olarak gerçekleştirilmemesi 	<ul style="list-style-type: none"> Sınırlı sayıda laboratuarda gerçekleştirilmektedir 	<ul style="list-style-type: none"> Zeytinyağının saflık özelliklerini belirleyen analiz ve metotlar için gerekli teknolojinin sağlanması ve analiz sürelerinin hızlandırılması
	<ul style="list-style-type: none"> Verilen belgelerin güvenilirliğinin onaylanması (akreditasyon) ve belgelerin karşılıklı olarak tanınması 	<ul style="list-style-type: none"> Türk Akreditasyon Kurumu'nun kurulması TSE'nin EN 45000 standartlarını kabul ederek, bunlara göre belgelendirme faaliyetlerini sürdürmesi Ulusal metroloji enstitüsünün kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> TSE'nin akreditasyonunun tamamlanması
Kalite ile ilgili olanlar	<ul style="list-style-type: none"> Zeytin toplamada gelişmiş tekniklerin kullanılmaması 	<ul style="list-style-type: none"> Kısmi olarak gelişmiş teknikler kullanılmaktadır 	<ul style="list-style-type: none"> Sırlıkla toplama yönteminin bırakılarak, ağaca ve zeytine zarar vermeyen gelişmiş tekniklerin kullanılması ve üreticilerin bilinçlendirilmesi
	<ul style="list-style-type: none"> Zararlılar ile mücadelede yetersiz kalınması 	<ul style="list-style-type: none"> Kimsi olarak etkili yöntemler kullanılmaktadır 	<ul style="list-style-type: none"> Zararlılar ile mücadelenin etkili ve düzenli yapılması ve üreticinin bilinçlendirilmesi
	<ul style="list-style-type: none"> Araştırma-geliştirme kuruluşları ve üretici örgütleri ile iletişimsizlik 	<ul style="list-style-type: none"> Belirli firmalar araştırma-geliştirme kuruluşları ve üretici örgütlerinden destek almaktadır 	<ul style="list-style-type: none"> Araştırma-geliştirme faaliyetlerine önem verilerek danışmanlık hizmetlerinin alınması
	<ul style="list-style-type: none"> Ambalajlama ile ilgili eksiklikler 	<ul style="list-style-type: none"> Devlet tarafından düzenli olmamakla beraber ambalajlı ihracat desteklenmektedir 	<ul style="list-style-type: none"> Ambalajlı zeytinyağı ihracatına önem verilmesi ve devlet tarafından düzenli olarak desteklenmesi
	<ul style="list-style-type: none"> Üreticilerin desteklenmemesi 	<ul style="list-style-type: none"> Düzenli olmamakla beraber üretim yardımları yapılmaktadır 	<ul style="list-style-type: none"> Düzenli bir teşvik sisteminin geliştirilerek uygulanması
	<ul style="list-style-type: none"> Zeytin dosyalama sisteminin bulunmaması 	<ul style="list-style-type: none"> Henüz hiçbir şey yapılmamaktadır 	<ul style="list-style-type: none"> Resmi zeytin dosyalama sistemine geçilmesi

Kaynak: Literatürden yararlanılarak araştırmacı tarafından geliştirilmiştir.

Sonuç olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Tablo 2.15.'de özetlenenler ve HACCP sisteminin uygulanma zorunluluğu ile ilgili sorun zeytinyağı ihracatının önündeki engelleri teşkil etmektedir.

BÖLÜM 3. TÜRK ZEYTİNYAĞI SEKTÖRÜ İLE İLGİLİ BİR ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu bölümde araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi incelenerek gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

3.1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde zeytinyağı ihracatının geliştirilmesine katkıda bulunacak standardizasyon, kalite ve belgelendirme konularının ele alınarak teknik engellerin ortaya konulmasıdır.

Yapılan anket çalışması ile, kalite, belgelendirme ve standardizasyon faaliyetlerinin Türk zeytinyağı sektörünü ve dolayısı ile zeytinyağı ihracatı yapan firmaları nasıl etkilediğinin ve etkileyeceğinin belirlenmesi araştırmanın yapılmasının nedenlerindedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde zeytinyağı üretimi ve ihracatı yapan firmaların mevcut durumlarının, bilgi seviyelerin, kalite, çevre ve gıda güvenliği standartlarına uyumlarının, ihracatta karşılaştıkları teknik engellerin neler olduğunun ve alınan belgelerin ihracatın geliştirilmesindeki etkilerinin belirlenmesi bu araştırmanın alt amaçlarını oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde kalite, belgelendirme ve standardizasyon konuları ihracatın geliştirilmesine önemli ölçüde etkide bulunacak faaliyetlerdir. İhracatta standardizasyon, kalite ve belgelendirme faaliyetlerinin uyumlu olması; uluslararası ticaretin engel yaratacak yapıya dönüşmesinin önlenmesi, ticaret hacminin artırılması, ihracatı yapılan ürünlerin dış ülkelerdeki prestijinin korunması, çevreye zarar vermeyen, sağlıklı emniyetli ürünler üretilerek rekabet gücünü artırılması gibi nedenlerden dolayı önemlidir.

Yapılan literatür taramasında bu güne kadar bu konu ile ilgili yapılmış herhangi bir çalışma ile karşılaşılmadığından, yukarıda belirtilen amaçlara göre gerçekleştirilen çalışma keşfedici ve tanımlayıcı bir araştırma modeli üzerine kurulmuştur. Bu tip araştırmaların temel hedefi, araştırmada esas alınacak araştırma modelinin teşhisi, keşfedilmesi, tanımlanması, problemin kesin olarak formüle edilmesi, araştırma değişkenlerinin ve bunlar arasındaki

ilişkilerin belirlenmesi ve daha sonraki çalışmalara esas olacak hipotezlerin geliştirilmesidir. Bu tür araştırmalar daha çok ön çalışma veya pilot çalışma niteliği taşırlar. Böylece daha sonra yapılacak araştırmalar metodolojisi açısından daha güçlü bir yapıya sahip olacaktır (Churchill, 1995: 82).

Bilgi edinmeyi ve keşfetmeyi amaçlayarak profil niteliği taşıyan bu araştırmanın, bundan sonra yapılacak çalışmalara tanımlayıcı olarak katkı sağlaması beklenmektedir.

3.1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Bu araştırma, Türkiye’de zeytinyağı üretimi ve ihracatı gerçekleştiren firmaları kapsamaktadır. Zeytinyağı üretimi ve ihracatı gerçekleştiren firmalar; İhracatı Geliştirme Merkezi (İGEME)’nin hazırlamış olduğu Türk İhracatçılar Kataloğu’ndan (2002) ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın (DTM) web sayfasından yararlanılarak belirlenmiştir. Hem Türk İhracatçılar Kataloğu’nda hem de Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın web sayfasında firmaların belirlenmesi ihraç edilen ürün adına göre yapılmıştır ve ihracatçı firmalar teker teker incelenmiştir.

Araştırmanın kapsamı ile ilgili sınırlama, hazırlanan anket formunun bütün zeytinyağı ihracatı yapan firmalara değil de, hem üretici hem de ihracatçı firmalara uygulanması olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada, örneklemin tespitinde tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tesadüfi olmayan örnekleme yönteminde amaca göre veya kararsal örnekleme yöntemi, ana kütlelerin homojen olmaması durumunda uygulanır ve ana kütlelerin belirli kriterlere göre her biri homojen olan örneklere ayrılarak incelenmesine imkan sağlar. Bu uygulama, örnekleme hatalarını engelleyerek örneğin güvenilirliğini arttırmaktadır (Tokal, 1994: 19).

Bu çalışmada amaca göre veya kararsal örnekleme yönteminin kullanılmasının nedeni, zeytinyağı üretimi olmadan sadece ihracatı gerçekleştiren firmaların ihraç ürünleri incelendiğinde, birçoğunda zeytinyağı dışında birçok farklı ürünün de (mobilya, tekstil ürünleri,...) ihraç ediliyor olmasıdır. İhraç ettikleri ürünlerin zeytinyağı dışındaki farklı ürün gruplarını da içermesi sebebiyle, bu firmaların çalışmanın amacına uygun olarak zeytinyağı ihracatı ile ilgili konulara yoğunlaşamayacağına ve bu konu ile ilgili sağlıklı bilgi veremeyeceklerine karar verilmiştir. Yine üretim olmadan sadece zeytinyağı ihracatı yapan firmalardan, üretimin hangi standartlara uygun olarak gerçekleştirildiği, zeytinyağı üretiminde ürün kalitesini arttırmaya yönelik faaliyetlerin neler olduğu, üretim ile ilgili deney ve analizlerin yapılıp yapılmadığı, kalite, çevre ve ürün güvenliği ile ilgili belgelerin alınıp alınmadığı ve bu belgelerin kapsamı, içeriği ve sonuçları hakkında bilgilerin

toplanamayacağından, çalışma zeytinyağı üreticisi ve ihracatçısı olan firmalar ile sınırlı tutulmuştur.

Sadece zeytinyağı üretimi yapıp ihracat gerçekleştirilmeyen firmalardan da, ihracata yönelik faaliyetler ve ihracatta karşılaştıkları engeller hakkında bilgi alınamayacağı için bunlar da araştırmanın kapsamı dışında tutulmuşlardır.

3.1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, veri toplama aracı, veri toplama süreci, örneklemin tespiti ve veri analiz teknikleri alt başlıkları altında incelenmiştir.

3.1.3.1. Veri Toplama Aracı

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde zeytinyağı ihracatı yapan firmaların standardizasyon, kalite ve belgelendirme konularında karşılaştıkları güçlüklerin ve zeytinyağı ihracatını geliştirmeye etkide bulunacak faktörlerin neler olduğunun tespiti için veri toplama aracı olarak anket çalışmasının yapılmasına karar verilmiştir.

Konuyla ilgili literatür bilgilerinden yararlanılarak hazırlanan anket formu 23 sorudan oluşmaktadır (Ek). Anket formunda yer alan sorular, altı farklı başlık altında toplanabilir. Bunlar, firmanın zeytinyağı üretimi ve ihracatı, firmanın ihracat pazarları, üretim, kalite ve belgelendirme faaliyetleri, ihracatta karşılaşılan teknik, mali ve fiziki engellerin neler olduğu ile ilgili sorular, belgelendirme faaliyetlerinin sonuçlarını kapsayan ve firmanın kendi bilgilerini içeren sorulardır. Anket formunda yer alan soruların 4 tanesi açık uçlu, 19 tanesi de kapalı uçlu olarak düzenlenmiştir.

Hazırlanan soru formunun pilot çalışması iki firma üzerinde yüz yüze görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler, ihracat bölümünde yönetici düzeyinde görev alan kişiler ile yapılmıştır. Görüşmelerden sonra soru formunda gerekli düzeltmeler yapılarak son şekli verilmiştir.

3.1.3.2. Örneklemin Tespiti

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de zeytinyağı üretimi ve ihracatı gerçekleştiren firmalar oluşturmaktadır. Bu firmalar, İhracatı Geliştirme Merkezi (İGEME)'nin hazırlamış olduğu Türk İhracatçılar Kataloğu'ndan (2002) ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın (DTM) web sayfasından yararlanılarak belirlenmiştir. Bu grupta, 35 zeytinyağı üreticisi ve ihracatçısı

firma belirlenerek anket formu firmalara elektronik posta (e-mail) ve faks ile gönderilmiş, gönderilen anket formlarının geri dönüş oranı % 77 olarak gerçekleşmiştir.

3.1.3.3. Veri Toplama Süreci

Hazırlanan anket formlarının, belirlenen firmalara elektronik posta (e-mail) ve faks yolu ile ulaştırılması şu süreç içinde gerçekleşmiştir: Firmalardan e-mail adresleri olanlara anket formları internet üzerinden gönderilmiş ve internet adresi olmayanlara da faks çekilmiştir. Anket formlarına beklenen sürede, e-mail ya da faks yolu ile cevap gelmeyince, firmalar telefon ile aranarak anket formlarının ilgili kişilere ulaşip ulaşmadığı anlaşılmıştır. Gerekirse anket formları ikinci kez faks ile aynı firmalara ulaştırılmıştır.

3.1.3.4. Veri Analiz Teknikleri

Bu çalışmada verilerin değerlendirilmesinde SPSS 10.0 paket programı kullanılmıştır. Altı farklı soru grubundan oluşan anket formunda soruların genel yapısına uygun olarak oransal karşılaştırmalardan olan frekans dağılımları ve çapraz tablolardan yararlanılmıştır. Yapılan analizler şu şekilde özetlenebilir:

- i) Her soruda frekans dağılımları alınarak verilen cevapların genel olarak dağılımları belirlenmeye çalışılmıştır.
- ii) Üretimin hangi standartlara uygun olarak gerçekleştirildiği ve Avrupa Birliği zeytinyağı standardının izlenme derecesi ile ihracatta standartların farklılığından kaynaklanan teknik engeller arasında çapraz tablo yapılarak anlamlı bir sonuç ilişkisinin olup olmadığına bakılmıştır.
- iii) Zeytinyağı ile ilgili yapılan deney ve analizlerin güvenilirliğinin kontrolü ile bu deney ve analizlerin ihracat yapılan ülkede tekrarlanması sonucu ortaya çıkan teknik engel arasında çapraz tablo yapılmıştır.
- iv) Mülkiyet yapısında yabancı sermaye bulunan firmalar ile bu firmaların Avrupa Birliği firmaları ile olabilecek teknolojik bağlantıları arasında da çapraz tablo ile bir değerlendirme yapılmıştır.

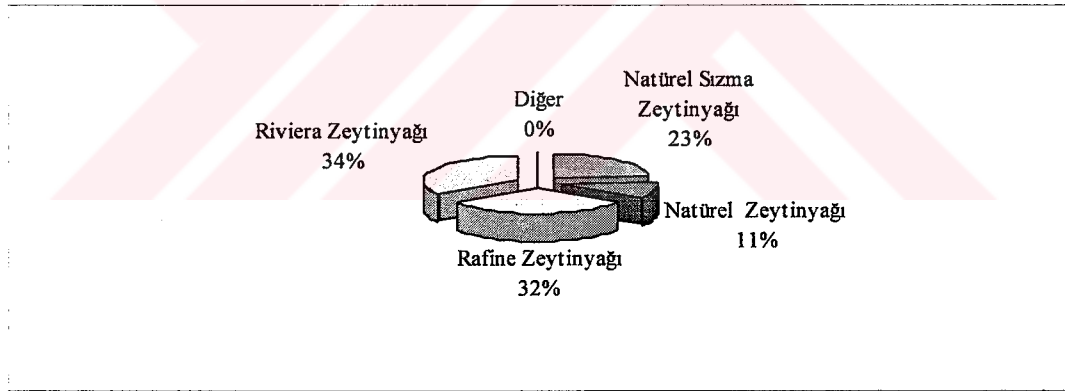
3.2. Araştırma Bulguları ve Yorumu

Bu bölümde, firmaların zeytinyağı üretimi, ihracat pazarları, üretim standartları ile kalite ve belgelendirme çalışmaları, ihracatta karşılaşılan teknik, fiziki ve mali engeller, belgelendirme sonuçları ve firma bilgileri ile ilgili soruların bulgularına yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

3.2.1. Firmaların Zeytinyağı Üretimi ve İhracatı İle İlgili Bulgular

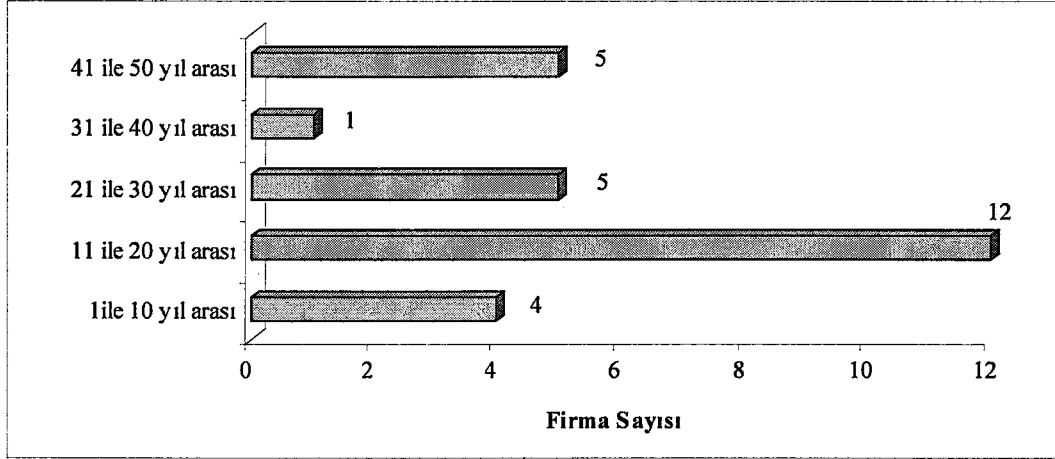
Bu bölümde, firmaların hangi tür zeytinyağını ihraç ettikleri, zeytinyağı ihracatı ile kaç yıldan beri uğraştıkları ve yıllık ortalama ihracat miktarları ile ilgili sonuçlar tespit edilmiştir.

Firmaların ihraç ettiği zeytinyağı türleri değerlendirildiğinde, %34 pay ile riviera tür zeytinyağının ihracatta en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Riviera olarak adlandırılan karma zeytinyağından sonra, % 32'lik pay ile rafine zeytinyağı ikinci sırada gelmektedir. Özellikle son yıllarda artan talep ile beraber, firmaların zeytinyağı ihracatının da riviera ve rafine türlerinden sonra, % 23'lük oran ile ekstra natürel zeytinyağı ve % 11 ile natürel zeytinyağı gelmektedir.

Grafik 3.1. Firmaların ihraç ettiği zeytinyağı türleri

Firmaların zeytinyağı ihracatı ile ne kadar süreden beri ilgilendikleri değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan firmaların 5 tanesinin bu işi 41 ile 50 yıldan beri yürüttükleri belirlenmiştir. Firmaların büyük çoğunluğunun zeytinyağı ihracatı ile ilgili olarak 11 ile 20 yıldan beri faaliyet gösterdikleri görülmüştür. Bu bulgudan ülkemizde zeytinyağı ihracatının özellikle son yirmi yılda önem kazandığı anlaşılmaktadır.

Grafik 3.2. Firmaların zeytinyağı ihracatını gerçekleştirme süreleri

Firmalar yıllık ortalama zeytinyağı ihracat miktarlarına ilişkin olarak kesin bir rakam verememektedirler. Firmaların kapasiteleri ile üretim ve ihracat miktarları birbirinden farklılıklar göstermektedir. Gerçek kapasiteleri ile ihracat miktarlarının her sene farklılıklar göstermesinin nedenleri arasında, zeytin üretiminde görülen dönemselliğin (periyosite) etkili olmasının yanında bazı ekonomik sorunların, marka bilinci yaratamamanın ve zeytinyağı kalitesine bağlı olarak ortaya çıkabilecek problemlerin bulunabileceği düşünülmektedir.

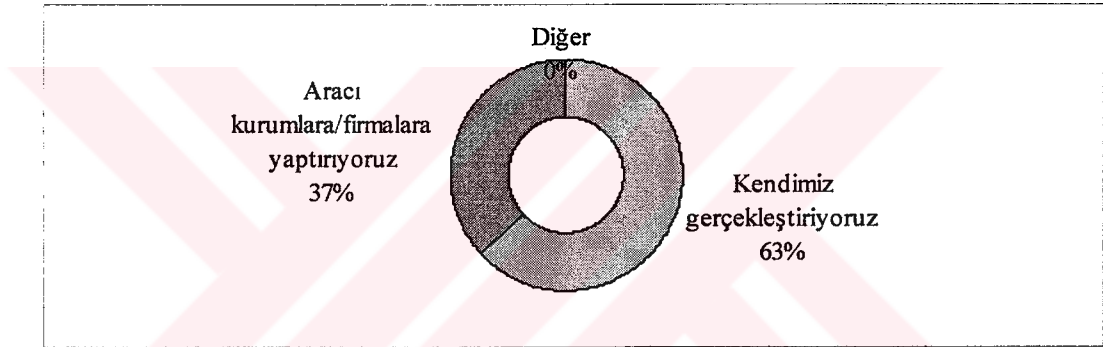
Firmalar ihracat miktarları ile ilgili olarak net bir rakam veremeseler de, yıllık ortalama en düşük ihracat miktarı 50 ton ve en yüksek ihracat miktarı da 20 000 ton olarak belirtilmiştir. Her firmanın kapasitesine bağlı olarak ihracat miktarları değişim gösterse de, büyük firmalarda ihracat miktarlarındaki değişim aralığının daha küçük olduğu dikkati çekmektedir.

3.2.2. Firmaların Zeytinyağı İhraç Pazarları ile İlgili Bulgular

Bu bölümde firmaların zeytinyağı ihracatını gerçekleştirdikleri ülkelerin hangileri olduğu, ihracata yönelik faaliyetlerin nasıl yürütüldüğü ve ihraç edilen zeytinyağının markası olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Firmaların ihracatı hangi ülkelere gerçekleştirdiklerine ilişkin anket cevaplarına bakılırken, ülkeler Avrupa Birliği'ne üye olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayrılıp değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme sonucunda, Türk firmalarının ihracat gerçekleştirdikleri Avrupa Birliği ülkeleri arasında İtalya ve İspanya verilen cevaplarda en sık geçen iki ülkedir. İtalya ve İspanya dışında ankete katılan firmaların belirttikleri diğer Avrupa Birliği ülkeleri arasında Almanya, Hollanda, İngiltere ve Norveç bulunmaktadır. Avrupa Birliği'ne üye olmayan ama Türkiye için zeytinyağı ihracatına pazar olan ülkeler ise ABD, Kanada, İsviçre, Suudi Arabistan, İsrail, Fildişi Sahilleri, Tunus, Lübnan, Dubai (Birleşik Arap Emirlikleri) ve Japonya'nın olduğu görülmektedir.

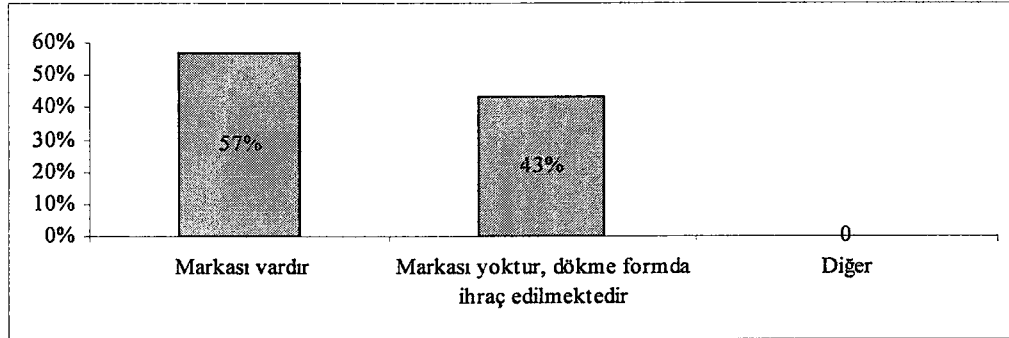
Firmaların ihracata yönelik faaliyetlerini gerçekleştirme şekilleri değerlendirildiğinde, firmaların %63'ünün ihracatı bizzat kendilerinin gerçekleştirdikleri, %37'sinin de kendileri dışında aracı kurumlara / firmalara yaptırdıkları belirlenmiştir.

Grafik 3.3. Firmaların ihracat faaliyetlerini gerçekleştirme biçimleri

Anket formlarında 5 firmanın ihracatı hem kendilerinin gerçekleştirdikleri hem de aracı firmalara yaptırdıkları görülmüştür ve bunun ihracat yapılacak ülkenin ya da müşterinin talebi doğrultusunda değişim gösterebileceği düşünülmüştür. Grafik 3.3'den de görüldüğü gibi firmaların %63 gibi büyük bir çoğunluğu üretimini yaptıkları zeytinyağının ihracatını da kendileri yapmaktadırlar.

Zeytinyağı ihracatının markalı ya da markasız dökme formda olmak üzere ne şekilde gerçekleştirildiğine bakıldığında, ihracatın % 57'sinin belirli bir marka adı altında gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Grafik 3.4. Firmaların ihrac ettikleri zeytinyağının marka durumları

Belirli üretim standartlarına göre üretimin yapılması gerektiği göz önünde bulundurulduğu zaman markasız dökme formda ihracatın % 43 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmesi, ürünlerin ihrac edildikleri ülkelerde yeniden bir işleme tabi tutulduğunu ve yeni bir marka ile piyasaya sunulduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamında yer alan firmalardan 8'i ihracatlarını hem belirli bir marka ile hem de markasız, dökme formda gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. İhracatın her iki şekilde de gerçekleşmesinde ithalatçı ülkenin koşullarının ve taleplerinin etkili olabileceği düşünülmektedir.

3.2.3. Firmaların Üretim Standardı, Kalite ve Belgelendirme ile İlgili Bulgular

Bu bölümde, firmaların üretimi hangi standartlara uygun olarak gerçekleştirdikleri ve Avrupa Birliği standardını ne ölçüde izledikleri, sahip oldukları ya da hazırlıklarını sürdürdükleri belgelerin neler olduğu ve kalite ile ilgili faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdikleri ile ilgili soruların değerlendirilmesi yapılmıştır.

i) Zeytinyağı Standardı İle İlgili Bulgular

Firmaların üretimi belirli standart ya da standartlara uygun olarak gerçekleştirmeleri, ürünlerin belirli kalite kriterlerine uyup uymadığının belirlenmesi açısından son derece önemlidir. Yapılan anket çalışmasında, firmaların % 67'sinin üretimde TSE (Türk Standartları Enstitüsü) standardını esas aldıkları, %33'ünün ise TSE ile birlikte farklı standartları da temel aldıkları tespit edilmiştir.

Tablo 3.1. Firmaların üretimlerini uygun olarak gerçekleştirdikleri standartlar

Standartlar	Frekans	%
TSE	18	67
TSE ve	9	33
Toplam	27	100

Verilen cevaplara göre TSE ile birlikte Avrupa Birliği zeytinyağı standardı, Uluslararası Zeytinyağı Konseyi standardı ve Türk Gıda Kodeksi standardının belli firmalar tarafından izlendiği ve üretimi bu standartlara uygun olarak gerçekleştirdikleri görülmüştür. TSE 341 Yemeklik Zeytinyağı Standardı ihracatta zorunlu bir standart olduğu için bu standardın tüm firmalarca uygulanması gereklidir. Üretimde TSE standardını temel alıyor olmaları, firmaların hepsinin TSE belgesine sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Bazı firmalar sadece üretimini gerçekleştirdikleri zeytinyağının, kalite değerlerinin karşılaştırılmasında ve ürün ile ilgili yaptıkları deney ve analizler metotlarının belirlenmesinde bu standarttan faydalanmaktadırlar.

Avrupa Birliği standardının firmalar tarafından izlenme derecesine bakıldığında firmaların % 48'inin çok yakından izlediğini, % 52'sinin ise izlenmeye çalıştığı belirlenmiştir.

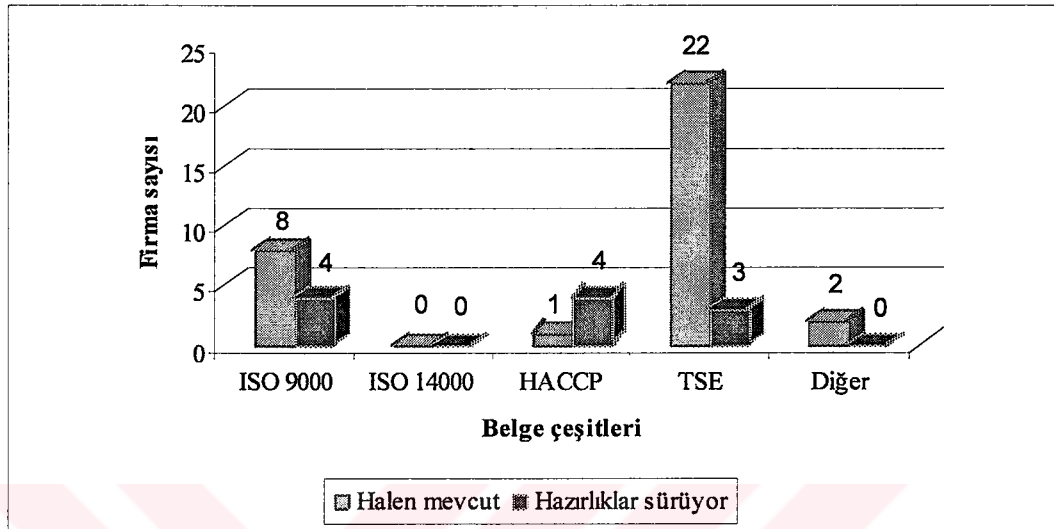
Tablo 3.2. Firmaların Avrupa Birliği zeytinyağı standardını izlenme derecesi

Avrupa Birliği Zeytinyağı Standardını İzleme Derecesi	Frekans	%
Çok yakından izliyoruz	11	48
İzlemeye çalışıyoruz	16	52
Toplam	27	100

İhracat gerçekleştirdiği ülkeler arasında Avrupa Birliği ülkelerinin daha çok olduğu firmalarda, Avrupa Birliği standardının çok daha yakından izlendiği de anlaşılmaktadır.

ii) Belgelendirme İle İlgili Bulgular

Bu bölümde firmaların ellerinde mevcut olan ya da almak üzere hazırlıklarını yürüttükleri belgelerin neler olduğu, bu belgelerden ISO 9000 ve ISO 14000 belgelerini hangi kuruluşlardan aldıkları ve yabancı bir kuruluşu tercih edip etmedikleri araştırılmıştır.

Grafik 3.5. Firmaların sahip oldukları/ olacakları belge durumları

Firmaların sahip oldukları veya almak üzere hazırlıklarını sürdürdükleri belgelere bakıldığı zaman, araştırmaya katılan firmaların 8'inde (%30) ISO 9000 Kalite Güvence Sistemi bulunduğu, 4'ünde (%15) ise ISO 9000 Belgesini almak üzere bir girişimin başlatıldığı ve hazırlıkların halen devam ettiği ortaya çıkmıştır.

ISO 14000 Çevre Yönetim Belgesi, zeytinyağı üretimi ve ihracatı gerçekleştiren ve bu araştırmanın kapsamında yer alan hiçbir firma tarafından alınmamıştır ve almak üzere hiçbir girişimde bulunulmamıştır.

HACCP belgesi, Avrupa Birliği'nde yapılan yeni düzenlemeler ile gıda üretimi ve hizmeti ile ilgili olarak kalitenin ön koşulu olarak gıda maddelerinin güvenliğinin sağlandığının bir göstergesi olmuştur. Araştırma kapsamındaki firmalar, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sonrası bu belgenin alınmasının gerekliliğinin tam olarak bilincinde değildirler. Çünkü HACCP belgesine yönelik olarak yapılan değerlendirmede firmaların yalnızca 1'inin (%4) bu belgeye sahip olduğu, 4 firmada ise HACCP belgesinin alınması için hazırlıkların sürdürüldüğü, 22 firmada ise bu konuda hiçbir girişimde bulunulmadığı tespit edilmiştir.

TSE belgesine gelince, araştırmaya katılan 27 firmanın 22'si bu belgeye sahip olup, 3'ü ise TSE almaya yönelik olarak çalışmaları sürdürmektedir.

Firmaların 2'si, yukarıda sözü edilen belgeler dışında farklı belgelere sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bu belgeler arasında, KOSHER Kalite Sertifikası (KOSHER CERTIFICATE) ve Organik Uygunluk Belgesi (Organic Compliance) bulunmaktadır.

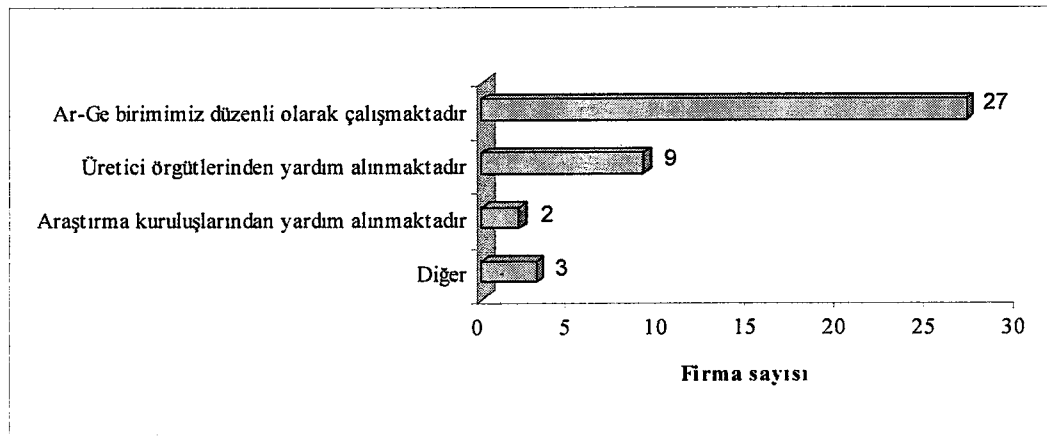
Firmaların ISO 9000 ve ISO 14000 belgelerini nereden aldıkları sorusu değerlendirilirken, ISO 14000 belgesine sahip olan firma olmadığı için bir değerlendirme yapılamamıştır. ISO 9000 belgesine sahip olan yada sahip olacak olan 12 firmadan 10'u bu belgeyi Türk Standartları Enstitüsü'nden alarak yabancı bir firmayı tercih etmemişken, 2'si TSE dışında yabancı bir belgelendirme kuruluşunu tercih etmiştir. TSE dışında belgelendirme yapan yabancı kuruluşlar arasında Moody International ve Alman Tüv bulunmaktadır.

ISO 9000 belgesini alırken yabancı kuruluşu seçen her 2 firmanın da tercih sebepleri arasında, belgelendirmeyi yapan kuruluşların akredite edilmiş olması ve Avrupa Birliği'nde geçerliliğinin olması bulunmaktadır. Firmaların rekabet gücünü arttırması da yabancı belgelendirme kuruluşu tercih nedenlerinden bir diğeridir.

iii) Kalite İle İlgili Bulgular

Kalite ile ilgili olarak, firmaların kaliteyi arttırmaya yönelik olarak neler yaptıkları ve yapılan deney ve analizlerin güvenilirliğini kontrol etmek için bir çalışmalarının olup olmadığı sorgulanmıştır.

Yapılan değerlendirmede, Grafik 3.6.'dan görüldüğü gibi firmaların kaliteyi arttırmaya yönelik olarak kendi araştırma geliştirme birimlerinin düzenli olarak çalıştığını belirtmeleri en çok alınan ve araştırmaya katılan bütün firmaların verdiği cevaptır.

Grafik 3.6. Firmaların kaliteyi arttırmaya yönelik faaliyetleri

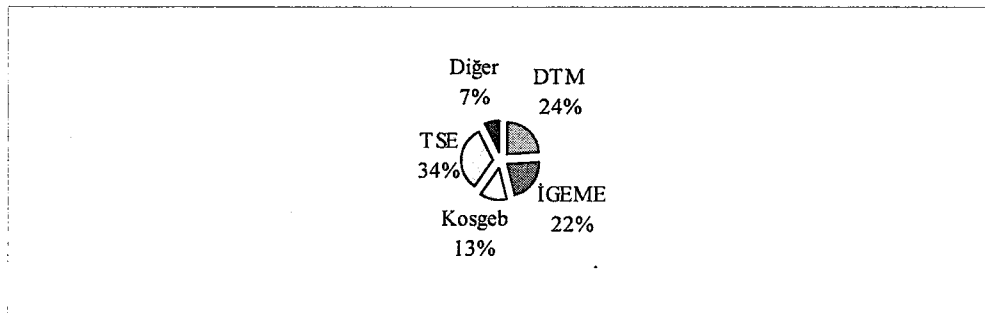
Firmaların kendi AR-GE faaliyetleri dışında 9'u üretici örgütlerinden, 2'si araştırma kuruluşlarından destek aldıklarını belirtmişlerdir. Bunların dışında, firmaların 3'ü kalite geliştirme ve arttırmaya yönelik olarak yabancı danışmanlardan ve özel laboratuvarlardan yardım aldıklarını ifade etmişlerdir.

Zeytinyağı üreticisi ve ihracatçısı firmalar kendi bünyelerinde yapmış oldukları deney ve analizlerin, güvenilirliğini kontrol ettirmek için farklı yöntemler izlemektedirler. Firmaların 21'i (%78) kendi yapmış oldukları deney ve analizlerin güvenilirliğini kontrol ettirmek için ihracat öncesi bir çaba harcamak yerine bunları ihracat yaptıkları ülkede, 6'sı ise uluslararası bilinen akredite olmuş laboratuvarlarda tekrarlatmayı tercih etmektedirler. TSE belgesine sahip olan firmalarda, belirli aralıklarla kontroller gerçekleştirilirken ürünlerden numune alınarak deney ve analizler yapıldığı için, firmaların bu kontroller dışında TSE'yi tercih etmedikleri düşünülmektedir.

3.2.4. Firmaların İhracatta Karşılaştığı Engeller ile İlgili Bulgular

Bu bölümde firmaların Avrupa Birliği zeytinyağı mevzuat ve standartlarına yönelik bilgi ihtiyacını hangi kurum ve kuruluşlardan karşıladıkları, zeytinyağı ihracatında karşılaştıkları teknik engeller ile fiziki ve mali engellerin neler olduğu sorgulanmıştır.

Firmalar Avrupa Birliği zeytinyağı mevzuat ve standartlarına yönelik bilgi ihtiyacını en fazla TSE'den karşılamaktadırlar. TSE'den sonra DTM ikinci sırada ve İGEME üçüncü sırada gelmektedir. Firmaların % 7'si diğer seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu seçenek belirtilen kurum ve kuruluşlar dışında kalan ve firmalara danışmanlık hizmeti veren yabancı kuruluşları kapsamaktadır.

Grafik 3.7. Firmaların Avrupa Birliği'ne yönelik bilgi aldığı kurum ve kuruluşlar

Firmaların zeytinyağı ihracatında karşılaştıkları teknik engeller değerlendirildiğinde, firmaların çok az bir kısmının teknik engel ile karşılaşmadıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan firmalar, ürün ile ilgili yapılan deney ve analizlerin ithalatçı ülkelerde tekrarlanmasından oluşan teknik engelden en fazla rahatsızlık duymaktadırlar. Belgelendirme işlemlerinin uyumsuzluğu ve belgelerin karşılıklı tanınmaması ikinci sıradaki, zeytinyağı standardının farklı olması ise üçüncü sıradaki teknik engeller grubunu oluşturmaktadır.

Tablo 3.3. Firmaların ihracatta karşılaştıkları teknik engeller

Teknik engeller	Verilen cevap sayısı
Teknik engel ile karşılaşmıyoruz	4
Zeytinyağı standartlarının farklı olması	11
Belgelendirme işlemlerinin uyumsuzluğu ve belgelerin karşılıklı tanınmaması	12
Ürün ile ilgili deney ve analizlerin ilgili ülkelerde tekrarlanması	15

Yapılan bu çalışmada firmaların üretimde temel aldıkları standart ile, standartların farklılığından oluşan teknik engel arasında çapraz tablo analizi yapılarak anlamlı bir ilişkinin varlığı araştırılmıştır.

Tablo 3.4. Firmaların üretim standartları ile standartların farklılığından oluşan teknik engelin ilişkisi

Firmanın üretimi hangi standartlara uygun olarak gerçekleştirdiği	Avrupa Birliği'ne zeytinyağı ihracatında karşılaşılan teknik engeller (zeytinyağı standardın farklı olması)		
	Bu seçeneği işaretlememiş	Zeytinyağı standartlarının farklı olması	Toplam
TSE	8	10	18
TSE ve	8	1	9
Toplam	16	11	27

Buna göre üretimlerini TSE standartlarına göre gerçekleştiren 18 firmanın 10'unun (% 56), TSE dışında Avrupa Birliği ve Uluslararası Zeytinyağı Konseyi standartlarını temel alan 9 firmanın da sadece 1'inin (% 11) standartların farklılığından dolayı ortaya çıkan teknik engel ile karşılaştığı tespit edilmiştir.

Benzer şekilde Avrupa Birliği zeytinyağı standardının izlenme oranı ile standartların farklılığından ortaya çıkan teknik engel arasında yine çapraz tablo yapılmıştır. Buna göre, Avrupa Birliği zeytinyağı standardını çok yakından izleyen 11 firmanın 1'i (% 9), izlemeye çalışan 16 firmanın da 10'u (%63) zeytinyağı standardının farklılığından ortaya çıkan teknik engel ile karşılaşmaktadırlar. Yani, üretimi gerçekleştirirken Avrupa Birliği standardını temel alan firmalar standartların farklılığından şikayetçi değillerdir.

Tablo 3.5. Firmaların Avrupa Birliği standardını izleme derecesi ile standartların farklılığından oluşan teknik engelin ilişkisi

Avrupa Birliği zeytinyağı standardının izlenme dereceleri	Avrupa Birliği'ne zeytinyağı ihracatında karşılaşılan teknik engeller (zeytinyağı standardın farklı olması)		
	Bu seçeneği işaretlememiş	Zeytinyağı standartlarının farklı olması	Toplam
Çok yakından izliyoruz	10	1	11
İzlenmeye çalışıyoruz	6	10	16
Toplam	16	11	27

Tablo 3.6.'dan görüldüğü gibi, zeytinyağı ile ilgili yaptığı deney ve analizlerin güvenilirliğini kontrol etmek için uluslararası bilinen akredite olmuş bir laboratuvarı tercih eden 6 firmadan yalnızca 1'i (%16) ürün ile ilgili deney ve analizlerin ithalatçı ülkede tekrarından kaynaklanan teknik engel ile karşılaşmaktadırlar. Oysa ihracat öncesi hiçbir işlem yapmayan 21 firmanın 14'ü (% 67) deney ve analizlerin tekrarından oluşan teknik engel ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3.6. Firmaların yaptıkları deney ve analizlerin kontrolü ile deney ve analizlerin tekrarlanmasından oluşan teknik engelin ilişkisi

Deney ve analizlerin güvenilirliğinin kontrolü için yapılanlar	Avrupa Birliği'ne zeytinyağı ihracatında karşılaşılan teknik engeller (deney ve analizlerin tekrarlanması)		
	Bu seçeneği işaretlememiş	Ürün ile ilgili deney ve analizlerin tekrarlanması	Toplam
Uluslararası akredite olmuş bir laboratuvarı tekrarlatıyoruz	5	1	6
İhracat yapılan ülkede kontrol uygulanıyor	7	14	21
Toplam	12	15	27

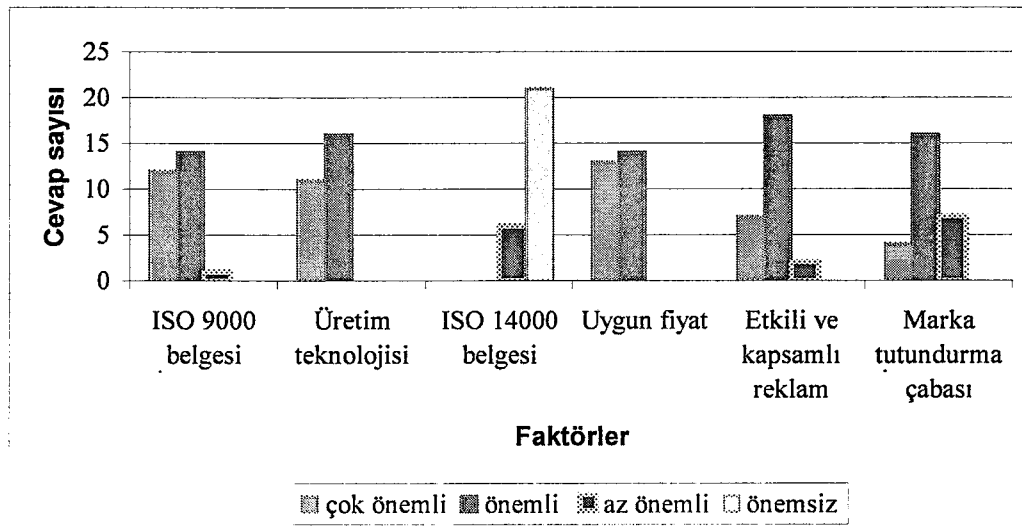
Firmaların Avrupa Birliği'ne zeytinyağı ihracatında karşılaştığı fiziki ve mali engellere bakıldığı zaman, zeytinyağına uygulanan katma değer vergi oranlarının yüksek olması cevabı en önemli fiziki ve mali engel olarak karşımıza çıkmaktadır. İhracata yönelik faaliyetlerde ihracatçının yeterince desteklenememesi ile kur dalgalanmaları ve makroekonomik istikrarsızlık diğer önemli fiziki ve mali engelleri oluşturmaktadır.

Tablo 3.7. Firmaların ihracatta karşılaştıkları fiziki ve mali engeller

Fiziki ve mali engeller	Verilen cevap sayısı
Fiziki ve mali engel ile karşılaşmıyoruz	2
Gümrük işlemlerinin karmaşık olması	3
Gümrük işlemlerinin uzun sürmesi	4
Zeytinyağına uygulanan katma değer vergi oranlarının yüksek olması	20
Kur dalgalanmaları ve makroekonomik istikrarsızlık	12
İhracata yönelik teşviklerin yetersiz oluşu	14
İhracatta ürünlere yönelik kota kısıtlamalarının bulunması	1

3.2.5. Firmaların Almış Olduğu Belgelerin Sonuçları ile İlgili Bulgular

Bu bölümde firmaların Avrupa Birliği pazarında ihracatlarını arttırıcı faktörlerin neler olduğu ve sahip oldukları ISO 9000 ve ISO 14000 belgelerini almalarının sonuçlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Grafik 3.8. Avrupa Birliği pazarında ihracat arttırıcı faktörler

Firmaların Avrupa Birliği pazarında ihracatı arttırmadaki önemine göre büyük bir kısmı ISO 9000 belgesinin önemli olduğunu düşünmektedirler. Firmaların 12 tanesi ISO 9000

belgesinin çok önemli olduğunu, 14 tanesi ise önemli olduğunu belirtmişlerdir. Her ne kadar ISO 9000 belgesinin önemli olduğu düşünülse de, araştırma kapsamında yer alan firmaların sadece 8'i (% 30) bu belgeye sahip, 4'ü (% 14'ü) de sahip olmak için çalışma başlatmış durumdadır.

Üretim teknolojisi ürünün kalitesini etkileyen unsurlardan biridir. Buna bağlı olarak üretim teknolojisine bakıldığında, firmaların büyük çoğunluğu verdiği cevaplarla, üretim teknolojisinin önemli olduğunu göstermişlerdir.

ISO 14000 belgesi zeytinyağı üretimi ve ihracatı yapan firmaların hemen hepsinde az önemli ya da önemsiz olarak düşünülmektedir. Bununla bağlantılı olarak ankete katılan firmaların hiçbiri bu belgeye sahip değildir.

Pazarlamanın bir fonksiyonu olarak uygun fiyat ile ihracat yapabilme, firmaların önemli gördüğü faktörlerden birisidir. Etkili ve kapsamlı reklamın çok önemli olduğunu 7 firma, önemli olduğunu 18 firma düşünürken, sadece 2'si az önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Türkiye'de zeytinyağı ihracatının hem markalı hem de dökme formda gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, firmaların markaya yönelik tutumları da değişiklik göstermektedir. Firmaların 20'si çok önemli ve önemli olduğunu, 7'si ise az önemli olduğunu ortaya koymuşlardır.

Araştırma kapsamında yer alan firmaların 8 tanesi (% 30'u) ISO 9000 belgesine sahip olduğundan, ISO 9000 belgesini sahip olmayan ya da henüz hazırlık aşamasında olan firmalar bu sorunun değerlendirmesine dahil edilememişlerdir. Alınan sonuçlara göre, ISO 9000 belgesinin alınmasının en önemli sonuçları arasında, firmaların rekabet gücünü arttırması ve uluslararası alanda firmalara işbirliği sağlaması bulunmaktadır.

Tablo 3.8. Firmaların aldıkları ISO 9000 belgesinin sonuçları

Sonuçlar	Cevap Sayısı
Rekabet gücümüz arttı	7
Pazar payımız arttı	2
Uluslararası işbirliği sağlandı	6
Toplam ihracat miktarımız arttı	2
Güvenilirliğimiz arttı	3
İhracatımız daha istikrarlı bir yapıya dönüştü	2
Firma içi etkinliğimiz arttı	0
Maliyetlerimiz azaldı	1

3.2.6. Firma Bilgileri ile İlgili Bulgular

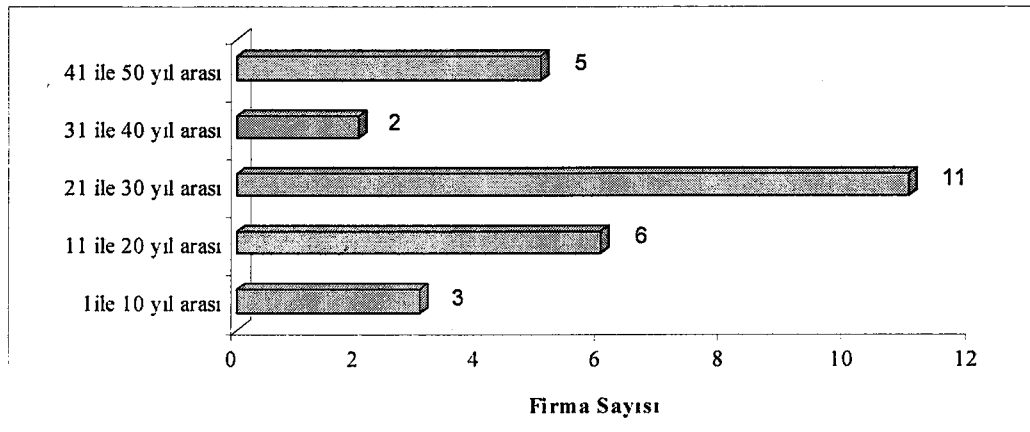
Bu bölümde firmaların kuruluş tarihi, yerleri, kapasiteleri, hukuki statüleri, mülkiyet ve sermaye yapıları ile Avrupa Birliği ile olan teknolojik bağlantıları sorgulanmıştır.

Kuruluş yerleri itibariyle firmaların 20'si (% 74'ü) Ege Bölgesi'nde, 5'i (% 19'u) Marmara Bölgesi'nde bulunmaktadır. Araştırma kapsamındaki firmaların sadece 2'si (%7'si) bu bölgeler dışında olup Akdeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Zeytin yetiştiriciliğinde Ege Bölgesi'nin Türkiye'de ilk sırada gelmesi, zeytinyağı üretimi yapan firmaların bu bölgede yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Tablo 3.9. Firmaların kuruluş yerleri

Buldukları şehir	Frekans	%
İzmir	18	67
Aydın	2	7
Bursa	1	4
Çanakkale	1	4
İstanbul	2	7
İzmit	1	4
Hatay	2	7

Firmaların kuruluş tarihleri açısından bir değerlendirme yapıldığında genelde 21-30 yıldan beri faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Araştırmada 41 ile 50 yıldan beri faaliyet gösteren ve sektörde en eski konumunda olan 5 firma bulunmaktadır.

Grafik 3.9. Firmaların kuruluş tarihleri

Firmaların kurulu kapasiteleri değerlendirildiğinde yıllık 20000-30000 ton arası üretim yapabilecek firmaların % 26 ile ilk sırada olduğu görülmektedir. Bunun dışında firmaların kapasiteleri Tablo 3.10.'da verildiği gibi 5000 ile 40000'den fazla arasında değişim göstermektedir.

Tablo 3.10. Firmaların kuruluş kapasiteleri

Kapasiteler (ton/yıl)	Frekans	%
5000-10000	4	15
10000-20000	6	22
20000-30000	7	26
30000-40000	6	22
40000'den fazla	4	15

Araştırmaya katılan firmaların hukuki statülerine bakıldığında, bunların % 70'inin A.Ş., % 26'sının Ltd. Şti. ve % 4'ünün kooperatif olduğu tespit edilmiştir. Mülkiyet yapılarına göre firmaların % 81'i özel kuruluş, % 7'ü kamu kuruluşu ve %15'i özel kuruluş ile yabancı sermaye ortaklığıdır. Bünyelerinde yabancı sermaye ortaklığı bulunup bulunmadığına göre bir değerlendirme yapıldığında, firmaların % 85'inde yabancı sermaye bulunmamaktadır. Firmaların 4 tanesinde ise yabancı sermaye bulunmaktadır ve yabancı sermayenin toplam sermayeye oranları Tablo 3.11.'de verilmiştir.

Tablo 3.11. Firmalarda yabancı sermayenin toplam sermayeye oranı

	Frekans	%
0%	23	85
% 25'den az	3	11
% 25-49	1	4

Firmaların 22'sinin (% 81) Avrupa Birliği ile hiçbir teknolojik bağlantı bulunmaz iken, 5'inin (% 18) know-how bağlantısı bulunmaktadır. Bünyesinde yabancı sermaye bulunmayan firmaların sadece 1'inin Avrupa Birliği ile know-how olarak teknolojik bağlantısı bulunduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 3.12. Firmaların mülkiyet yapıları ile Avrupa Birliği ile olan teknolojik bağlantılarının ilişkisi

Firmanızdaki yabancı sermayenin toplam sermayeye oranı	Firmanızın Avrupa Birliği firmaları ile teknolojik bağlantısı		
	Know-how	Hiçbiri	Toplam
% 0	1	22	23
% 25'den az	3		3
% 25-49	1		1
Toplam	5	22	27

Mülkiyet yapılarında yabancı sermaye bulunan firmalar ile bu firmaların Avrupa Birliği ile olan teknolojik bağlantıları arasında çapraz tablo yapıldığında, bu firmaların hepsinin Avrupa Birliği ile know-how şeklinde bir bağlantısının olduğu görülmüştür. Bünyelerinde yabancı sermaye olmadığı halde Avrupa Birliği ile know-how teknolojik bağlantısı olan 1 firma olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Bu tez çalışması çerçevesinde yürütülen literatür incelemesi sonucu Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde zeytinyağı ihracatı yapan firmaların önünde bulunan standardizasyon, kalite, belgelendirme kaynaklı teknik engeller şöyle özetlenebilir:

i) Zeytinyağı standardı ile ilgili teknik engeller

- Türkiye'de ihracatta zorunlu uygulamada bulunan standart, TSE 341 yemeklik zeytinyağı standardıdır. TSE 341 zeytinyağı standardında bulunan natürel birinci zeytinyağı (virgin olive oil ordinary) ve Tip A zeytinyağı (olive oil Type A), Avrupa Birliği standardında yer almamaktadır. Yine Avrupa Birliği'nde sınıflandırmada geçen lampant zeytinyağı, TSE 341 standardında bulunmamaktadır.
- Zeytinyağı türlerinin oluşumunu ve sınıf özelliklerini belirleyen serbest yağ asit miktarları natürel sızma, rafine ve riviera tür zeytinyağlarında Türkiye ve Avrupa Birliği arasında uyumsuzluk göstermektedir.
- Avrupa Birliği ve Uluslararası Zeytinyağı Konseyi tarafından hazırlanan zeytinyağı standardında, sağlık göstergesi olan ve yüksek oranda olması halinde zeytinyağına çekirdek yağı karıştırıldığı anlamına gelen Delta 7 Stigmasterol yüzdesi en fazla % 5 olarak tespit edilmiş iken, ülkemiz için bu oran % 6 olarak belirlenmiştir.

Yukarıda belirtilen zeytinyağı sınıflandırması, kalite özellikleri ve kriterleri arasında mevcut olan farklılıklar, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yapılan ihracatta problem yaratmakta ve bazen de ihracat çabasının sonuçsuz kalmasına neden olmaktadır.

ii) Kaliteye ile ilgili teknik engeller

- Üretim teknolojisinin yeterince gelişmemiş olması kaliteye yönelik engellerin başında gelmektedir. İspanya, İtalya ve Yunanistan başta olmak üzere Avrupa Birliği'nde zeytinyağı üretiminde modern sürekli (kontinü) sistemler büyük oranda kullanılmaktayken, Türkiye'de üretime bakıldığında klasik sistemlerin daha yaygın olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği'nde olduğu gibi modern sürekli (kontinü) sistemlerin yaygınlaştırılması, hem üretimde kullanılan teknolojinin yenilenmesini sağlayacak, hem de Türk zeytinyağı kalitesini arttıracaktır.
- Avrupa Birliği'nde zeytin toplamada ağaç dallarına ve gövdesine vibrasyon yöntemi kullanılarak zeytin ağacının zararlı böceklerle mücadele edilmesi, Türkiye'de zeytin

toplamada gelişmiş teknikler yerine gelişmemiş bir teknik olan sırıkla toplama yapılmakta ve bu da zeytin ağaçlarının dallarının kırılıp gelecek yıllarda verimin düşmesine ve dolayısı ile zeytinyağı kalitesinin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

- Avrupa Birliği'nde zararlılar ile mücadele etkili ve düzenli bir şekilde yapılmaktayken Türkiye'de üreticiler gerek bilinçsizlik gerekse de maliyetler yüzünden zeytin sineği ve diğer zararlılarla mücadelede yetersiz kalmaktadırlar ve bu da elde edilecek zeytinyağının kalitesini etkilemektedir.
- Avrupa Birliği'nde yağın kalitesinin yükseltilmesi için uzman örgütler ve üniversitelerle sürekli iletişim halinde olunup danışmanlık hizmetleri alınırken, ülkemizde uzman örgüt ve üniversiteler ile üreticiler arasında koordinasyonsuzluk bulunmaktadır.
- Ülkemizden gerçekleştirilen zeytinyağı ihracatı ambalajlı, varilli ve dökme olarak yapılmaktadır. Ancak ihracatın gerçekleştirildiği bazı aylarda, aşırı sıcak nedeni ile yağlar gemide bozulabilmektedir. Bu çerçevede, gerek Avrupa Birliği'ne gerek diğer ülkelere gerçekleştirilen ihracatta ambalajlı zeytinyağına ağırlık verilmesi çok önemlidir. Yani kalitenin korunması için Avrupa Birliği'nde olduğu gibi ihracatın ambalajlı gerçekleştirilmesi
- Avrupa Birliği'nde uygulamada olan ve kaliteye katkı sağlayan bir başka konuda üretime yönelik yapılan yardımlardır. Bu yardımlarla, üreticiler gelir açısından tatmin edilmekle beraber, zeytinyağı üretiminin belli miktarda ve kalitede olması sağlanmaktadır. Oysa ülkemizde zeytinyağı üretimine yönelik olarak oluşturulan düzenli bir teşvik sistemi bulunmamaktadır ve Türkiye'de zeytinyağı üretimini gerçekleştiren üreticilere yeterli destek verilmemektedir. Yani, zeytinyağı üreticileri Avrupa Birliği'nde olduğu gibi düzenli bir teşvik sisteminden henüz yararlanamamaktadırlar.
- Avrupa Birliği'nde, zeytinyağı üreten üye devletler ülkeleri dahilinde bulunan tüm zeytinlikler için zeytin varlığının ve Birlik içindeki zeytin ve zeytinyağı potansiyel üretiminin belirlenebilmesi için gerekli bilgileri sağlamak üzere zeytin dosyası düzenlemek zorunludur. Türkiye'de böyle bir resmi dosyalama ve kayıt sistemi yoktur Dolayısıyla. Türkiye'nin bütün zeytin ağacı varlığının, zeytin çeşitleri, bölgelere göre dağılım, bahçe birimleri, sahibine ilişkin bilgilerin derlenmesi amacı ile dosyalama sistemini oluşturmadığı için bir uyumsuzluk mevcuttur.

iii) Belgelendirme ile ilgili teknik engeller

- Avrupa Birliği'nde belgelendirme faaliyetlerinde EN 45000 serisi standartlar teknik kriterler olarak kullanılmaktadır. Belgelendirme kuruluşlarının üçüncü bir tarafça denetlenerek yeterliliklerinin tespiti olan akreditasyon Avrupa Birliği'nde kullanılmaktadır. Türkiye'de belgelendirme yapmakla görevlendirilmiş kuruluş Türk Standartları Enstitüsü'dür ve ülkemizde de belgelendirme işlemi, Avrupa Birliği'nde olduğu gibi zorunlu alan ve ihtiyari alan olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştirilmektedir. TSE'de belgelendirme hizmetleri Avrupa Birliği'nde olduğu gibi EN 45000 standardına göre yapılmaktadır. Türkiye ve Avrupa Birliği arasında belgelendirmede engel teşkil eden konu, TSE'nin vermiş olduğu belgelerin Avrupa Birliği'nde geçerlilik sorunu bulunmasıdır. Bunun nedeni de, Türkiye'de akreditasyon kurumu kurulmuş olmasına rağmen TSE'nin akreditasyonunun henüz tamamlanmamış olmasıdır. Yani TSE'nin bütün birimlerinin akreditasyonu tamamlanır ise, Avrupa Birliği ve Türkiye arasında belgelerin karşılıklı tanınmasının önünde hiçbir engel kalmayacaktır.

Türkiye'de zeytinyağı üretimi ve ihracatı yapan firmalara yönelik olarak yapılan alan çalışmasının önemli sonuçları ise şöyledir:

- Firmaların en fazla ihraç ettiği zeytinyağı türleri riviera ve rafine iken, yıllık ortalama ihracat miktarları zeytinde görülen dönemselliğin (periyosite) ülkemizde de etkili olması yüzünden değişim göstermektedir. İhraç pazarları arasında Avrupa Birliği ülkeleri ön sırada gelirken, Japonya ve Amerika diğer üretici ülkeler gibi Türkiye içinde gelişmekte olan pazarlar arasında yer almaktadır.
- Türkiye'den gerçekleştirilen zeytinyağı ihracatının % 57'si belirli bir marka adı altında olurken, % 43'lük kısmı markasız dökme formda ihraç edilmektedir ve ihraç edilen ülkede tekrar bir işleme tabi tutularak markalandırılmaktadır. Diğer bir ifade ile, kendi zeytinyağımız yeniden markalandırılarak, ülkemizde markalanan zeytinyağı ile rakip olmaktadır. Firmalarımızın markasız ihracat yerine, belirli kalite standartlarına uygun olarak markalı ihracat yapmaları yönünde devletin daha fazla destek vermesi gerekmektedir.
- Firmaların büyük bir kısmı üretimlerini TSE 341 Yemeklik Zeytinyağı standardına uygun olarak gerçekleştirirler. Bu standardın sadece zorunlu alanlarda

olan bir standart olması, oranın yüksek çıkmasında etkili olan bir faktördür. Avrupa Birliği zeytinyağı standardı ile Uluslararası Zeytinyağı Konseyi standardı sektörde bazı firmaların izledikleri diğer standartlardır.

- Zeytinyağı sektöründe üretim ve ihracata yönelik faaliyet gösteren firmaların belgelendirmeye yönelik durumlarına bakıldığında, % 81'inin TSE belgesine, % 30'unun ISO 9000 Kalite Yönetim Belgesine, % 4'ünün HACCP belgesine sahip oldukları görülmüştür. ISO 14000 Çevre Yönetim Belgesine sahip olan hiçbir firma bulunmamaktadır. Bu belgelerden özellikle HACCP belgesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği gerçekleştirildikten sonra gıda üretimi ve hizmeti veren firmaların sahip olmak zorunda oldukları bir belgedir. Avrupa Birliği'nde HACCP belgesinin alınması zorunlu olduğu için, bu belge ile ilgili firmalara gerekli bilgilendirmelerin yapılması sağlanmalı ve bir an önce hazırlıklar başlatılmalıdır.
- Ülkemizde zeytinyağı üretimi ve ihracatı yapan firmalar kaliteyi geliştirmeye yönelik olarak daha çok kendi araştırma geliştirme birimlerinden faydalanmayı tercih etmektedirler. Oysa firmaların kendi araştırma geliştirme birimlerinin yanında, üretici örgütlerinden ve araştırma kuruluşlarından destek alınmalıdır.
- Firmaların ihracatta karşılaştıkları teknik engellerin başında, ürün ile ilgili deney ve analizlerin ilgili ülkede tekrarlanması, belgelendirme uyumsuzlukları ve standartların farklılığı bulunmaktadır. Mali ve fiziki engellerin en önemlisi, zeytinyağına uygulanan katma değer vergi oranlarının yüksek olmasıdır.
- Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum süreci içerisinde bulunduğumuz bu dönemde, belirtilen uyumsuzlukları gidermek için çalışmalar devam etmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde teknik engellerin ortadan kaldırılması için Dış Ticaret Müsteşarlığı, TSE, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, DPT, İGEME ve Çevre Bakanlığı gibi uyumlaştırmaya yönelik olarak çalışan kurum ve kuruluşlara görev düşmektedir. Firmalarda bu sürece üretimlerini belirli kalite, çevre ve gıda güvenliği standartlarına göre yaparak ve bunu belgelendirerek katılmalı ve destek vermelidirler.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (1992 Mart) Türkiye’de Zeytin İşleme Teknolojisi, **Ekonomik ve Teknik Dergi Standard**, Türk Standartları Enstitüsü (TSE) Yayınları, Ankara.
- Akgündüz, M. (1998) Türkiye’de Zeytinyağı İhracatı, Sorunlar ve Çözüm Yolları, **Ulusal Zeytinyağı Kongresi**, İzmir.
- Aksoy, Ş. (1998) Türkiye’nin İhracatında Zeytinyağının Ağırlığı, **Ulusal Zeytinyağı Kongresi**, İzmir.
- Alpay, S., Yalçın, İ., Dölekoğlu, T. (2001) **Avrupa Birliği Kalite ve Sağlık Standartlarının Türk Gıda Sanayi Sektörü Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi**, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Arıkbay, C. (1998) Türkiye’de Bitkisel Yağ Bilançosu ve Zeytinyağı, **Ulusal Zeytinyağı Kongresi**, İzmir.
- Arsan, R. (1998) Türkiye’de Bitkisel Yağ Bilançosu ve Zeytinyağı, **Ulusal Zeytinyağı Kongresi**, İzmir.
- Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye (1995) **Türkiye Büyük Millet Meclisi Enformasyon Merkez Dergisi**, Ankara.
- Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (2000) **Avrupa Birliği Kurumları “Avrupa Bütünleşmesinin Anahtarı”**, Ankara.
- Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (2000) **Avrupa Birliği Kurumları “AB Tarım Politikası”**, Ankara.
- Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (2000) **Avrupa Birliği Kurumları “AB Rekabet Politikası”**, Ankara.

Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (2000) **Avrupa Birliği - Türkiye Gümrük Birliği “ refah için birlikte alışma”**, Ankara.

Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (1996) **Tek Pazar**, Ankara.

Baydarol, C. (1998) **Avrupa Birliği'nin Genişlemesi**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara.

Berk, M. (1993) **Avrupa Topluluğu ve Türkiye Gümrük Birliği Raporu**, Avrupa Topluluğu Danışma Merkezi, İstanbul.

Bozkurt, R., Odaman, A. (1996) **ISO 9000 Kalite Güvence Sistemleri**, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 549, Ankara.

Cafoğlu, A. (2000) Sınai Malların Serbest Dolaşımında Milli ve Milletlerarası Teknik Düzenlemeler, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı : 35, Ankara.

Churchill, Jr. (1995) **Marketing Research Methodological Foundations**, Sixth Edition, The Dryden Pres, ABD.

olakoğlu, A. (1992 Kasım) Zeytinyağlarının Depolanması, **Ekonomik ve Teknik Dergi Standart**, Türk Standartları Enstitüsü (TSE), Ankara.

Dünya Zeytinyağı Ansiklopedisi (1997) Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Yayınları, 1. Basım, İspanya.

Ege Zeytin ve Zeytinyağı İhracatçılar Birliği Raporları (2000), İzmir.

Eser, K. (2000 şubat) **Türkiye ve Avrupa Topluluğu**, **Ekonomik ve Teknik Dergi Standart**, Türk Standartları Enstitüsü (TSE) Yayınları, Ankara.

Glkaya, M. (1996) **Avrupa Tek Pazar Oluşumunda Avrupa Birliği ve Teknik Mevzuat Uyumu**, Topluluk Direktifleri, CE İşareti, ISO 9000 Standartları, TQM, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi - İGEME Yayınları, Ankara.

- Günay, N. (2001) Türkiye Zeytinyağı Endüstrisinin Rekabet Gücü, “**Challenges and Oppurtunities for İnternational Business in the Shifting Global Economic Environment**”, IMDA 10th World Business Congress, 4-8 July, Zagreb, Croatia.
- Göksu, Ç. (2000) **Zeytinyağı Dış Pazar Araştırması**, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi - İGEME Yayınları, Ankara.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (1996) **Türkiye’de Zeytinyağı Üretimi ve Pazarlaması (İç Tüketim ve İhracat)**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İzmir.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (2001) **Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci Avrupa Birliği’nin Ortak Tarım Politikası ve Türkiye’nin Uyumu**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Joseph, C. (1996), **ISO 14000 Guide: The New International Enviromental Management Standartds**, MCGraw Hill, USA.
- Julin, A. (2000 Şubat) ISO 9000 ve Avrupa Birliği, **Ekonomik ve Teknik Dergi Standart**, Türk Standartları Enstitüsü (TSE), Ankara.
- Karay, G. (1997 Aralık) Avrupa Topluluklarında Standardizasyon, Belgelendirme ve CE İşareti, **Ekonomik ve Teknik Dergi Standart**, Türk Standartları Enstitüsü (TSE), Ankara.
- Karlık R. (1996) **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) Yayınları, İstanbul.
- Kobu, B. (1999) **Üretim Yönetimi**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Kuş, M. (1998) **Kalite Kavramı, AB Kalite Politikaları ve Türkiye’de Kalite Faaliyetleri**, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Nas, S., Gökalp, H.Y., Ünsal, M.(2000) **Bitkisel Yağ Teknolojisi**, Mühendislik Fakültesi Yayınları, Denizli.

Official Journal of the European Communities, Regulation No: 1513/2001/EEC, OJ L 201, 26.07.2001

Official Journal of the European Communities, Regulation No: 1638/1998/EEC, OJ L 210, 28.07.1998

Official Journal of the European Communities, Regulation No: 0356/1992/EEC, OJ L 039, 15.02.1992

Official Journal of the European Communities, Regulation No: 1915/1987/EEC, OJ L 183, 03.07.1987

Official Journal of the European Communities, Regulation No: 1562/1978/EEC, OJ L 185, 07.07.1978

Öztürk, İ.(2000) Avrupa Birliği'nde Akreditasyon, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 35, Ankara.

Süner, S. (1998) Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkilerinde Zeytinyağı, **Ulusal Zeytinyağı Kongresi**, İzmir.

Şimşek, M. (2000) **Sorularla Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemleri**, Alfa Yayıncılık, İstanbul.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (1999) **Tarım İstatistikleri Özeti 1979-1998**, Ankara.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (1999) **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara.

T.C. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (1992), **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Bitkisel Yağ Sanayi Özel İhtisas Komisyonu, Zeytinyağı Sanayi Özel İhtisas Alt Komisyonu. Ankara.

- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) (2000) **Zeytinyağı Araştırma Raporu**, Ankara.
- T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (1997) **Kalite Kavramı, AB Kalite Politikaları ve Türkiye'deki Kalite Faaliyetleri**, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- T.C. Resmi Gazete, Tarih: 1.2.1996, Sayı: 22541, Ankara
- T.C. Resmi Gazete, Tarih: 24.12.1997, Sayı: 23210, Ankara
- T.C. Resmi Gazete, Tarih:18.6.2000, Sayı: 24083, Ankara
- T.C. Resmi Gazete, Tarih:3.12.2000, Sayı: 24248, Ankara
- Tokol, T.(1994) **Pazarlama Araştırması**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Bursa.
- Türk Standartları Enstitüsü (TSE) (1996) **Anonymous, Yemeklik Zeytinyağı Standardı TS 341**, Ankara.
- Türk Standartları Enstitüsü (TSE) (1995 Eylül), Avrupa Dosyası, **Ekonomik ve Teknik Dergi Standart**, Türk Standartları Enstitüsü (TSE) Yayınları, Ankara.
- Türk Standartları Enstitüsü (TSE) (1996) **CE Gümrük Birliği ve Türk Standartları**, TSE Yayınları, Ankara.
- Türk Standartları Enstitüsü (TSE) (1997) **Çevre Yönetim Sistemleri, TS EN ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemleri**, TSE Yayınları, Ankara.
- Türk Standartları Enstitüsü (TSE) (1997) **Eğitimde Standardizasyonun Önemi**, TSE Yayınları, Ankara.

Türk Standartları Enstitüsü (TSE) (1996) **Gümrük Birliği ve Türk Standartları**, TSE Yayınları, Ankara.

Türk Standartları Enstitüsü (TSE) (1996 Nisan) Ticarete Teknik Engeller, **Ekonomik ve Teknik Dergi Standart**, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2000) **Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı , Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (1995) **Türkiye- AT Mevzuat Uyumunu, Sürekli Özel İhtisas Komisyon Raporları**, Sınai Mevzuat Cilt 3, Ankara.

Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Raporları (2001), Haziran.

Usman, A. (2001 Eylül), Fiyat istikrarı için sektörel mutabakat şart, **Gıda Dergisi**, Dünya Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, A. (2001 Eylül) Zeytinyağının Prestiji... , **Gıda Dergisi**, Dünya Yayınları, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

[http:// europa.eu.int/ euro-lex](http://europa.eu.int/euro-lex)

<http://igeme.org.tr>

<http://foreigntrade.gov.tr>

<http://basbakanlik.gov.tr>

<http://abgs.gov.tr>

<http://ikv.org.tr>

EK

Nisan 2002

Sayın Yetkili,

Üniversitemizin Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde İşletme Yüksek Lisans Programında öğrencimiz olan Gül Apaydın'ın tez danışmanlığını yürütmekteyim. "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde zeytinyağı ihracatı için gerekli standardizasyon, kalite ve belgelendirme çalışmaları üzerine bir araştırma" konulu bu tez çalışmasının bir bölümü olan ve ilişikte sunulan anket formunu değerlendirmek üzere kıymetli zamanınızı ayıracağınızı ümit ediyorum.

Anket formunun en kısa sürede değerlendirilerek ulaştırılması konusunda göstereceğiniz hassasiyet ve ilgiye şimdiden teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Fulya SARVAN
Akdeniz Üniversitesi
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Dekan Yardımcısı

ANKET FORMU

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde zeytinyağı ihracatının geliştirilmesine etkiye bulunan faktörlerin araştırılmasıdır.

Gizlilik prensibi gereği ankete verilen cevaplar araştırmacıda saklı kalacak ve firma adı verilerek herhangi bir şekilde kullanılmayacaktır. Anket sonuçları sadece istatistiksel olarak değerlendirilecektir.

Bu anketin cevaplanması konusunda göstereceğiniz hassasiyet ve ilgiye şimdiden teşekkür eder, çalışmalarınızda başarılar dilerim....

Gül APAYDIN
Gıda Mühendisi

e-mail: apaydingul@yahoo.com

Faks : 0 242 227 78 56

1. Firmanızın ihraç ettiği zeytinyağı türleri nelerdir?

- Natürel sızma zeytinyağı Natürel zeytinyağı Rafine zeytinyağı Riviera zeytinyağı
 Diğer (Açıklayınız).....

2. Zeytinyağı ihracatınız kaç yıldan beri gerçekleşiyor? Lütfen yazınız :

3. Zeytinyağı ihracat miktarınız yıllık yaklaşık ne kadardır? Ton/ Yıl

4. Zeytinyağı ihracatını hangi ülkelere gerçekleştiriyorsunuz? Lütfen belirtiniz:

5. İhracata yönelik faaliyetleri nasıl yapıyorsunuz?

- Kendimiz gerçekleştiriyoruz Aracı kurumlara/firmalara yaptırıyoruz
 Diğer (Açıklayınız).....

6. İhracat ettiğiniz zeytinyağının markası var mıdır?

- Markası vardır
 Markası yoktur, dökme formda ihraç edilmektedir
 Diğer (Açıklayınız)

7. Firmanız üretimini hangi standartlara uygun gerçekleştirmektedir?

- TSE TSE ve Diğer (Açıklayınız)

8. Avrupa Birliği zeytinyağı standardını ne ölçüde izliyorsunuz?

- Çok yakından izliyoruz
 İzlemeye çalışıyoruz
 Hiç izlemiyoruz
 Diğer (Açıklayınız).....

9. Firmanızda aşağıdaki belgelerden hangisi bulunmaktadır?

	Halen mevcut	Hazırlıklar sürüyor
ISO 9000		
ISO 14000		
HACCP		
TSE		
Diğer (Açıklayınız)		

T.C. YATIRIM MENKUL DEĞERLER A.Ş.
SÖĞÜTLÜ MÜHÜR MERKEZİ

10. Firmanız aşağıdaki belge ya da belgelere sahip ise, bunu/bunları hangi kurum/kuruluştan aldı?

	TSE	TSE ve	Diğer (Açıklayınız)
ISO 9000			
ISO 14000			

11. Firmanız belgelendirmede yabancı bir kuruluşu tercih ettiyse ya da ediyorsa bu tercihin en önemli nedenleri aşağıdakilerden hangileridir? (Birden fazla neden seçilebilir)

- Yabancı bir kuruluşu tercih etmiyoruz
- Akredite edilmiş (onaylanmış) olması ve Avrupa Birliği'nde geçerliliği olması
- Daha ucuza mal olması
- İhracat yaptığımız müşterinin böyle bir talebi olması
- Rekabet gücümüzü arttırması
- Diğer (Açıklayınız).....

12. Firmanız Avrupa Birliği zeytinyağı mevzuat ve standartlarına yönelik bilgi ihtiyacını hangi kuruluştan karşılamaktadır ? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) İhracatı Geliştirme Merkezi (İGEME) KOSGEB
- Türk Standartları Enstitüsü (TSE) Diğer (Açıklayınız).....

13. Avrupa Birliği'ne zeytinyağı ihracatında karşılaştığınız teknik engeller nelerdir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- Teknik engel ile karşılaşmıyoruz
- Zeytinyağı standartlarının farklı olması
- Belgelendirme işlemlerinin uyumsuzluğu ve belgelerin karşılıklı tanınmaması
- Ürün ile ilgili deney ve analizlerin ilgili ülkelerde tekrarlanması
- Diğer (Açıklayınız).....

14. Avrupa Birliği'ne zeytinyağı ihracatında karşılaştığınız fiziki ve mali engeller nelerdir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- Fiziki ve mali engel ile karşılaşmıyoruz
- Gümrük işlemlerinin karmaşık olması
- Gümrük işlemlerinin uzun sürmesi
- Zeytinyağına uygulanan katma değer vergi oranlarının yüksek olması
- Kur dalgalanmaları ve makroekonomik istikrarsızlık
- İhracata yönelik teşviklerin yetersiz oluşu
- İhracatta ürünlere yönelik kota kısıtlamalarının oluşu
- Diğer (Açıklayınız).....

15. Ürünlerinizde kaliteyi arttırmaya yönelik faaliyetleriniz nelerdir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- Kaliteye yönelik bir faaliyetimiz yoktur
- Araştırma geliştirme birimimiz kalite üzerinde düzenli olarak çalışmaktadır
- Üretici örgütlerinden (Tarış, Marmarabirlik,...) danışmanlık alınmaktadır
- Araştırma kuruluşlarından (Üniversite, TÜBİTAK,....) danışmanlık alınmaktadır
- Diğer (Açıklayınız)

16. Zeytinyağı ile ilgili yaptığımız deney ve analizlerin güvenilirliğini kontrol etmek için neler yapıyorsunuz?

- Uluslararası bilinen, akredite olmuş (onaylanmış) bir laboratuarda tekrarlatıyoruz
- TSE’de kontrol ettiriyoruz
- İhracat yapılan ülke kontrol uyguluyor
- Hiçbir girişimde bulunmuyoruz
- Diğer (Açıklayınız)

17. Aşağıdaki faktörleri Avrupa Birliği pazarında ihracatı arttırmadaki önemine göre değerlendiriniz.

Faktörler	Çok önemli	Önemli	Az önemli	Önemiz
ISO 9000 belgesi				
Üretim teknolojisi				
ISO 14000 belgesi				
Uygun fiyat				
Etkili ve kapsamlı reklam				
Marka tutundurma çabası				
Diğer(Açıklayınız).....				
.....				

18. Firmanız, kalite yönetim sistem belgelendirmesi (ISO 9000) ve çevre yönetim sistem belgelendirmesi (ISO 14000) aldıysa bunun firmanız üzerinde ne gibi sonuçları olmuştur? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

	ISO 9000	ISO 14000
Rekabet gücümüz arttı		
Pazar payımız arttı		
Uluslar arası işbirliği sağlandı		
Toplam ihracat miktarımız arttı		
Güvenilirliğimiz arttı		
İhracatımız daha istikrarlı bir yapıya dönüştü		
Firma içi etkinimiz arttı		
Maliyetlerimiz azaldı		
Diğer(Açıklayınız).....		
.....		

19. Firmanızın:

Kuruluş tarihi	
Kuruluş yeri	
Kurulu kapasitesi ton/yıl	

20. Firmanızın hukuki statüsü nedir?

- A.Ş. Koll.Şti. Ltd. Şti. Kom.Şti. Adi Şti. Kooperatif
- Diğer (Açıklayınız).....

21. Firmanızın mülkiyet yapısı hangisine uygundur?

- Özel kuruluş Kamu kuruluşu Kamu kuruluşu+ yabancı sermaye ortaklığı
- Özel kuruluş+ yabancı sermaye ortaklığı Diğer (Açıklayınız).....

22. Firmanızda yabancı sermayenin toplam sermayeye oranı nedir?

- % 0 %25'den az % 25-49 % 50- 74 %75- 99 %100

23. Firmanızın Avrupa Birliği firmaları ile teknolojik bağlantısı aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- Know-how Patent Lisans Diğer (Açıklayınız) Hiçbiri

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Gül Fidan APAYDIN
Doğum Tarihi ve Yeri : 26.05.1977 - Ankara
Medeniyet Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : İzmit Fen Lisesi
Lisans Diploması : ODTÜ Gıda Mühendisliği
Yüksek Lisans Diploması :
Tez Konusu : Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde zeytinyağı ihracatı için gerekli standardizasyon, kalite ve belgelendirme çalışmaları üzerine bir araştırma
Yabancı Diller : İngilizce, Almanca

İş Deneyimi

Stajlar :
• Kırlangıç Yağ San. Ve Tic. A.Ş. / İZMİT - Yaz Stajı (1998 Ağustos)
• Pepsico Frito Lay Gıda San. Ve Tic. A.Ş. / İZMİT – Yaz Stajı (1997 TEMMUZ)

Çalıştığı Kurumlar :
• Aktaş Tavukçuluk Ltd.Şti. – Kalite Kontrol ve Üretim Planlama Sorumlusu (01.09.1999- 15.11.2001, ANTALYA)
• İzmit Özdilek Alışveriş Merkezi- Market Şefi ve ISO-9002 Kalite Yürütme Kurulu Üyesi (01.03.1999- 17.08.1999, İZMİT)

Adres : Çiğdem Mah. Dünya 1 Sitesi C 7/1 Kat:10 No: 58 ANKARA
Tel. no : 0 312 287 95 12